

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

47. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN

1953

Samfundets styrelse:

Kammerherre, dr. *A. V. Karberg*, Ringkøbing, formand.

Museumsforstander *H. P. Hansen*, Herning, næstformand.

Maler *Th. K. Hansen*, Hoven, æresmedlem.

Lærer *J. Søndergaard Jacobsen*, Nr. Nissum, medlem af redaktionsudvalget.

Lærer *E. Jespersen*, Vinding, Sørvad, sekretær og formand for redaktionsudvalget.

Lærer *Alfred Kaae*, Kronhede, Ulfborg, medlem af redaktionsudvalget.

Bogtrykker *Gadgaard Nielsen*, Lemvig.

Gårdejer *Kristian Raunkjær*, Lyhne, Ølgod.

Fabrikant *Laurids L. Villemoes*, Skærum mølle, Vemb.

INDHOLD

<i>G. Bützow-Rohde</i> : Slægtsforskning	5
<i>Alfred Kaae</i> : Fra Hee og No sogne.....	17
<i>Jens P. Løvig</i> : Sevel søndre sogn	33
<i>J. Søndergaard Jacobsen</i> : Af en legatskoles historie...	54
<i>C. Klitgaard</i> : Provstevalget i Ulborg herred 1726...	99
Småstykker:	
<i>Carl Lindberg Nielsen</i> : Fange nr. 930	108
<i>Peder Jensen</i> : Blegdammene	110
<i>F. Elle Jensen</i> : Et sværmerisk røre i Sahl	112
<i>Niels Hahne</i> : Mølleren i Stavning	117
<i>Helene Overgaard</i> : Borbjerg-Fundet	121
<i>Anders Fonager</i> : Jens Madsen Toustrup.....	124
Fhv. friskolelærer <i>Jørgen Jørgensen Borup</i>	129
Boganmeldelser	133
Meddelelser til medlemmerne 1953	139
Udvalg af navne og emner	141
Regnskab	144

SLÆGTSFORSKNING

Af G. Bützow-Rohde

Slægtsforskning er et altfor ukendt begreb for den brede befolkning, kun en ret snæver kreds af forskere, ledsaget af et noget større antal amatører dyrker denne videnskab, det ville derfor være ønskeligt, om formålet med at udforske sin slægt og glæderne derved, ville blive kendt af større kredse, således at slægtsforskning kunne vinde indpas og blive en mere udbredt fritidsbeskæftigelse for derfra, hos den enkelte dyrker, at vokse til en trang til, gennem undersøgelser og indgående arbejde, at finde frem til et nøjere kendskab til forfædrene og til slægtens forskellige medlemmer.

I ældre tider var interessen for selve slægten væsentlig større end i dag, tempoet var ikke så forceret, adspredelserne ikke så mange; ja, man kan næsten sige, at det er med petroleumslampens afskaffelse og erstatning af elektriciteten, at denne interesse — som så mange andre — delvis er gået tabt.

I tællepræsens eller petroleumslampens tid samledes familien om aftenen omkring hjemmets eneste lyskilde; her blev læst, her drøftedes problemerne og her fortalte de gamle om slægten og om forfædrene; her formedes og videregaves traditionerne og slægtssagnene (jfr. f. eks. bindestuerne eller de islandske sagaer).

I dag kendes denne samlingsstund praktisk talt ikke, hver stue har nu sin egen elektriske lampe, man er, bortset fra den akute bolignød, ikke tvunget til at være sammen, og er man det, er det gerne foran radioen, hvor der just ikke er lejlighed til udfoldelse af hygge i gammeldags

forstand, i hvert fald er det ikke stedet, hvor man drøfter problemer eller fortæller om slægt, fortid og traditioner.

Hjemlivet, hjemlige sysler og derunder også slægtsforskning har fået trange kår. Alligevel er der mennesker, som efter en lang arbejdsdag trænger til et målbevidst og en interessant fritidsbeskæftigelse; — disse er det følgende tilegnet.

Intet er naturligere for mennesket end ønsket om at kende sin herkomst, der jo er grundlaget for den enkeltes existens, derfor møder vi i næsten alle kulturers historieskrivning genealogien nogenlunde jævnsides med historieskrivningen; ja, i virkeligheden endog før denne.

Nogle af de ældste og måske bedst kendte eksempler på slægtsforskning findes i biblen. I første Mosebog (kap. 4-5-6-10) der ifølge den nyere teologiske forskning menes at være skrevet mellem år 500—1000 f. K. gives nogle, ganske vist ikke overensstemmende stamrækker, tagende udgangspunkt så langt tilbage som hos Adam og Eva, og i Ny Testamente findes (Luk. 3) en stamrække fra Kristus direkte tilbage til Adam og (Math. 1) en tilsvarende, men ikke helt overensstemmende slægtstavle fra Abraham til Kristus; sådanne stamrækker må selvfølgelig ikke tages som forbillede på de krav, man må stille til rigtigheden af et genealogisk arbejde, men kun som bevis på den interesse og vægt, man allerede for flere årtusinder siden lagde på slægtslister.

Fra den antikke litteratur er nogle enkelte samlinger af genealogier kendt, også romerne har haft deres genealogiske litteratur, derom bringer den romerske familie- og arveret tydeligt vidnesbyrd. — I middelalderen var den slægtshistoriske litteratur af ringe betydning, fortrinsvis behandlede kun fyrsternes og enkelte kendte slægters forhold.

Bogtrykkerkunstens opfindelse omkring midten af det 15. århundrede satte det store skel og populariserede den genealogiske litteratur, således at man først omkring

renæssancetiden kan tale om, at denne kom ind i nogenlunde metodiske baner.

Fra det 16. århundrede kendes enkelte, i Tyskland og i Frankrig, udarbejdede trykte stamtavler, men det er navnlig Tyskland, som fra omkring det 17. århundrede tager føringen i genealogisk henseende.

Her i landet var den genealogiske interesse på daværende tidspunkt ikke stor; først efter reformationen mærker man en spirende slægtshistorisk interesse; naturligvis omfattede denne i første række kongeslægten, adelen og stormandsslægterne, noget senere også gejstligheden; det var for en ikke uvæsentlig del kvinderne, adelige fruer og frøkener, der befattede sig med nedskrivning af slægtsbøger, hvis materiale væsentligst var opbygget på basis af mundtlig tradition og skriftlige kilder.

Fra det 17. århundrede har vi stort set ingen trykt genealogisk litteratur her i landet; første del af det 18. århundrede var en periode, der ejheller i nævneværdig grad bragte sådanne arbejder frem, men man kan vistnok sige, at tiden benyttedes til materialesamling af såvel historisk som personalhistorisk stof. Fra omkring midten af århundredet kom der nogen gang i publikationen; stadig var det fortrinsvis stormandsslægterne og gejstligheden, der måtte holde for, først på et senere tidspunkt, omkring sidste halvdel af det 19. århundrede begyndte den slægtshistoriske interesse at vokse frem hos almindelige borgerlige slægter.

Vi ser, at genealogien er en af de ældste videnskaber, allerede fra tidernes morgen har man interesseret sig for nedstamningen og arvefølgen, men interessen har i de færreste tilfælde været så dybtgående, at man har påtaget sig nogen større ulejlighed eller arbejde med at få samling på de forskellige tråde, der tilsammen danner et billede, større eller mindre, af den enkelte slægt; årene går, generationerne skifter, og mulighederne for at bevare den enkelte slægts overleveringer — der kan være uerstattelig

basis for senere slægtsforskning — formindskes for hver eneste uddød generation.

Tidligere savnede man i højere grad end nu trykte hjælpeklider, og arkivalierne var ikke tilgængelige i den samme udstrækning, som de har været gennem de senere år. Man ser da også, at den genealogiske interesse er vågnet op, men alligevel stadig begrænset indenfor en altfor snæver kreds.

Lad os begynde med at vurdere, hvad der kan opnås ved at iværksætte et slægtsstudium.

Man må ganske se bort fra økonomisk gevinst, thi de tilfælde, hvor slægtsforskningens formål er at opnå bevis for arve- eller legatberettigelse, er såre sjældne, man må tværtimod se den kendsgening i øjnene, at vil man opnå resultater, må man, såfremt man ikke selv har tid til de nødvendige arkivbesøg, være forberedt på udgifter til at få disse foretaget, men enhver hobby koster penge, og man kan ved nogen øvelse og navnlig, hvis man sætter sig tilstrækkelig ind i tingene, således at man ved, hvad der skal undersøges, og hvor det skal gøre, slippe forbavsende billigt fra den betalte hjælp eller med andre ord, man kan skaffe sig en anelig mængde oplysninger for en ringe sum penge.

Ros og anerkendelse skal man ejheller sigte på, kommer man nogensinde så vidt, at arbejdet udgives eller mangfoldiggøres, vil man ofte blive mødt med et skuldertræk. Nej, lønnen må man høste hos sig selv i glæden over selve arbejdet og i bevidstheden om at have ydet et slægts- eller kulturhistorisk bidrag til oplysning for kommende generationer, thi det vil altid før eller senere vise sig, at ethvert sådant arbejde, udført med nøgtern forståelse af kendsgerningernes værdi, vil have sin store betydning, ikke alene for den behandlede slægt, men også for de slægter den griber ind i.

Og meget mere opnår man, man tvinges gennem arbejdet til at sætte sig ind i mange forskelligartede historiske,

heraldiske, folkloristiske eller topografiske forhold; man tvinges til at udvikle sin kombinationsevne, man må vurdere chancer og muligheder for værdien af denne eller hin undersøgelse eller oplysning, og man opøves i en udstrakt tålmodighed, hver gang man har været på vildspor, og en undersøgelse er endt resultatløs; til gengæld er glæden og tilfredsstillelsen ved et gunstigt resultat så stor, at den rigelig opvejer ærgrelserne; thi skuffelser og resignation må man være forberedt på.

Hvor ofte har det ikke vist sig, at ens afstamning var knapt så „fin“ som familiesagnet angav, mange går nemlig til værket i det lønlige håb, at få bekræftet en fjern relation til en af historiens kendte navne eller endnu bedre, til en adelig slægt, og de fleste bliver skuffede i denne henseende, ikke mindst fordi det i praksis viser sig vanskeligt, at føre borgerlige slægter stort længere tilbage end til 1700-årstallet. I den vestlige verden har man været tilbøjelig til at prale af sin „fine“ afstamning, ganske modsat japanerne, der fornuftigvis glæder sig, såfremt slægten er gået fremad og steget på den sociale rangstige fra ringe herkomst.

*

Måske vil det være rigtigst, inden vi går over til den mere praktiske side af sagen, at definere ordet „slægt.“ Begrebet slægtskab beror på blodfællesskab og betegner den relation, der er mellem personer, hvor den ene nedstammer fra den anden: fader — søn (slægtskab i rette linie), eller hvor begge eller alle nedstammer fra tredje person: søster — broder, fætter — kusine (slægtskab i sidelinie). Slægtninge i ret opstigende linie (forældre, bedsteforældre o.s.v. kaldes i denne forbindelse ascender, i modsætning til livsafkom (børn, børnebørn o.s.v.) der kaldes descendenter.

Man må ikke forveksle ordene slægt og familie, det sidstnævnte ord er efterhånden i daglig tale blevet populariseret, således at man ikke kan trække bestemte græn-

ser for dets anvendelse, i hvert fald har ordet ingen fast værdi i genealogisk henseende.

Der findes to hovedformer for genealogisk arbejde, og man må derfor gøre sig klart, hvilket mål man tilsigter. Vil man finde sine stamfædre på fædrene og mødrene side (ahnetavlen eller ascendenstavlen), eller vil man med udgangspunkt i en af forfædrene, finde dennes efterkommere (efterslægtstavlen eller descendenstavlen, i daglig tale stamtavlen).

Udover disse to hovedformer findes der forskellige af disse afledede opstillingsformer, den enkleste er stamrækken, der ganske simpelt er et udsnit på langs af ahnetavlen eller af efterslægtstavlen; endvidere har man den mere komplicerede konsanguinitetstavle, der er en kombination af ahne- og stamtavle; det vil dog føre for vidt her at komme nærmere ind på disse specielle fremstillingsformer.

Ahnetavle og stamtavle er to vidt forskellige, men lige interessante, arbejder; stamtavlearbejdet er vel nok det almindeligste, det mest populære og det, som har størst mulighed for at finde interesse i familiekredsen; de fleste mennesker fryder sig nemlig over at finde deres eget navn og at finde nærmere eller fjernere slægtninge, medens de færreste er synderlig interesserede i ahnetavlen, da denne kun omfatter de foregående generationer (forældre, bedsteforældre, oldeforældre o.s.v.), altså personer, der i de fleste tilfælde forlængst er døde og ukendte. Det må dog forekomme, at ahnetavlen, altså opstillingen over forfædrene, hvis personlige, psykiske og fysiske forhold dog har været basis for efterkommerne, må være den mest værdifulde form, den synes også i de senere år at have vundet noget større terræn, hvad der formentlig skyldes en voksende forståelse for naturvidenskaben og for arvelighedsmæssige og racebiologiske fænomener.

Ahnetavlen, der i sin fremstilling bevæger sig fra nutiden tilbage i fortiden, er stiv i sin opstillingsform; vi har

jo alle 2 forældre, 4 bedsteforældre, 8 oldeforældre o.s.v., den er således matematisk en geometrisk progression og ifølge sin hele karakter ubegrænset uendelig. Almindeligvis går man ud fra en nulevende person: probanten (den, om hvem noget skal undersøges og bevises), for hvert slægtled, vi går tilbage, fordobles antallet af ascendenter, ganske i modsætning til stamtavlen, der bevæger sig fra fortiden op til nutiden, og som i sin opstillingsform er højst uregelmæssig, idet nogle efterkommere i hvert slægtled har mange, andre få eller ingen børn.

Gennemsnitlig kan man regne med 3 generationer indenfor hvert århundrede.

Hvadenten man nu vælger ahnetavlen eller stamtavlen, må det være en ufravigelig regel, at arbejdet baseres på konkrete og dokumentable oplysninger, alt det hypotetiske bør bandlyses; et genealogisk arbejde bør udelukkende være bygget på kendsgerninger, men man har lov til, efter de konkrete oplysninger og data at vedføje familieoverleveringer eller andre ikke dokumenterede detaljer, når blot det tydeligt fremgår, at disse ikke udgiver sig for andet og mere, end de er.

Der bør udvises den yderste omhyggelighed med at anføre alle stedbetejnelser og nøjagtige data, både for fødsel (dåb), bryllup og død og altid med angivelse af kilden (kirkebogshenvisning eller lignende), således at eventuelle senere forskere nemt kan konstatere, hvorfra oplysningerne stammer. Det vil kun være et plus, såfremt man kan anføre erhvervsbetegnelse og dødsårsag for den enkelte person.

Endelig bør man benytte et overskueligt system; en altfor stor del af de eksisterende arbejder er udarbejdet efter mindre gode opstillingssystemer, hvilket besværliggør oversigten og forårsager, at sådanne arbejder i virkeligheden bliver uhyre vanskelige at orientere sig i.

Enhver der ikke tidligere har beskæftiget sig med genealogisk arbejde vil nu straks spørge, hvordan man på-

begynder udarbejdelsen af en slægtstavle, og hvorledes man finder frem til det rette system. Det vil være umuligt i en nogenlunde sammentrængt form at give en fyldestgørende besvarelse af spørgsmålet, men nogle ganske få vejledende ord kan måske bidrage til at lette påbegyndelsen af arbejdet.

Allerførst bør man undersøge, om der allerede skulle foreligge offentliggjort materiale om den slægt, man vil behandle; til dette formål giver Frederiksberg kommunebiblioteks katalog (1944 med tillæg 1951) et fortræffeligt register over praktisk talt alle de slægter, som på en eller anden måde er behandlet i foreliggende værker. Har man ikke her fundet noget brugeligt materiale, må man begynde med at spørge sig for i slægtskredsen og naturligvis først hos den ældste generation (almindeligvis vil der være personlig kontakt mellem 3—4 generationer, spændende over en periode på noget over 100 år); det vil være tilrådeligt ikke at lægge for megen vægt på nøjagtigheden af, hvad der således opgives efter erindringen, den menneskelige hukommelse er et såre skrøbeligt redskab, navnlig forsåvidt angår navne og konkrete data, en efterkontrollering af sådanne oplysninger vil altid vise sig gavnlige.

Dernæst bør man efterspore og undersøge gamle familiepapirer: slægtsbibler, attester, militærpapirer, skøder, breve etc. og heraf uddrage alt, hvad der kan være til nytte; almindeligvis vil man nu have fundet en basis at arbejde videre på, men det vil være klogt at stifte bekendtskab med en af de få eksisterende danske håndbøger, navnlig Albert Fabritius og Harald Hatt: *Håndbog i Sælgtforskning*, (Kbhvn. 1943), hvor der gives en grundig vejledning, både med hensyn til tilrettelæggelsen af selve arbejdet og med valg af system.

Det er af vigtighed allerede fra starten at finde frem til en eller anden slags seddelkartotek, således at man altid har nøje styr på de forskellige personer, deres placering i

slægtleddene og deres forhold til det fælles udgangspunkt.

Man må ikke indskrænke sig til i kartoteket kun at notere de tørre data, men altid såvidt muligt medtage enhver forhåndenværende detaille, idet selv ubetydelige træk senere kan vise sig at blive værdifulde, hvis arbejdet på et eller andet stadium føres ind i en blindgade; desuden er det jo ikke meningen i et genealogisk arbejde kun at opremse en række tomme navne og tørre data, hvert navn repræsenterer en person, afdød eller nulevende, og det vil altid være værdifuldt at kunne supplere den pågældendes data med — omend måske ikke ligefrem en karakteristik — så dog nogle ord, der fortæller noget om den pågældende, der giver noget håndgribeligt, så man føler, at der bag hvert navn virkelig ligger en person, et menneskeliv.

Når den første tilrettelæggelse af arbejdet således har fundet sted, står man overfor påbegyndelsen af arkivundersøgelserne, i virkeligheden den mest interessante del af hele arbejdet; man bør her yde den personlige indsats ved selv at besøge arkiverne og arbejde sig frem gennem de mange labyrinter, men har man ikke tid, eller ligger de pågældende arkiver i en fjern landsdel, kan man som foran nævnt henvende sig til arkivet, der altid beredvilligt anviser kvalificeret hjælp, som mod sædvanlig timebetaling påtager sig de påkrævede undersøgelser.

At give en oversigt over de vigtigste slægtshistoriske materialesamlinger vil føre for vidt, der må henvises til den i forannævnte håndbog anførte fortegnelse, som man gør klogt i at stifte bekendtskab med, idet man aldrig må slå sig til ro med, at hvis en eftersøgning i landsarkivernes kirkebøger eller f. eks. i rigsarkivets folketællingslister har været resultatløse, så er slaget tabt; der er så mange forskelligartede strenge at spille på: jordebøger, lægdsruller, skifteprotokoller, copulationsregistre o. m. a., at man i realiteten aldrig kan vide sig helt sikker på, om

alle tilgængelige hjælpeskilder er forsøgt, og om et resultat ikke kan opnås ved fortsatte anstrengelser ad andre veje. Det bliver altså spørgsmålet at finde hvad vej, man skal gå, hvilke kilder man skal gennemgå, og her er absolut ingen faste regler; i virkeligheden kan kun det kendskab, man erhverver gennem studiet og rutinen, parret med den fornødne flid og flair og måske suppleret med et arkivråd, anvise den rigtige vej.

Man må altid have i erindring, at ikke alt kan findes, ældre tiders arkivalier var yderst mangelfulde, og adskillige kilder er gået tabt i årenes løb; der er derfor grænser for — selv indenfor de sidste 100—150 år — hvilke positive resultater man kan gøre sig håb om at nå til; kommer man væsentlig længere tilbage i tiden, bliver chancerne selvfølgelig tilsvarende reduceret, endog så meget, at det vistnok må siges at være yderst sjældent, at en borgerlig familie i dag kan fremvise en komplet 6-generations ahnerække (32 tip-tip oldeforældre), men så er man også helt tilbage til perioden omkring 1700—1750.

Føler man sig imidlertid ikke kaldet til eller tiltalt af et sådant temmelig systematisk og i mange tilfælde stort arbejde, der er bundet af de mange regler og nøjagtighedskrav eller vil man ikke yde de fornødne tidsmæssige og økonomiske ofre, kan man alligevel give sit meget betydelige bidrag til slægtsforskningen, idet enhver nedskrevet beretning kan have sin store slægtsmæssige og kulturelle betydning, både for efterkommerne og for eventuelle senere slægtsforskere.

I virkeligheden burde det være en uskreven lov, at hver generation indenfor den enkelte slægt sørgede for, at en af dens gamle nedskrev en sådan slægtsberetning til glæde, underretning og belæring for kommende generationer og til disses bibringelse af en nødvendig samhørighedsfølelse med slægten og dens forfædre.

Man kan tænke sig, hvilke værdier vi ville have været i besiddelse af, såfremt vore oldeforældre eller bedsteforældre, ja, selv hvis vore forældre havde efterladt os sådanne skildringer fra deres liv, hjem og færden; oplysninger som, måske behæftet med fejl og visse unøjagtigheder, alligevel ville have dannet et enestående grundlag for senere opbygning af ahne- eller stamtavler eller simpelthen slægtshistorier.

Måtte disse linier virke ansporende i denne henseende; nu til dags hvor alle, med større eller mindre held, behandler pen og blæk, ville det sikkert for mange ældre være en kærkommen adspredelse at nedfælde livserindringer på papiret, det er selvsagt ikke nødvendigt at disse affattes og formuleres med offentliggørelse for øje, det skal være erindringer til brug for slægten, til belæring for de unge og til styrkelse af den efterhånden hastigt svindende slægtsfølelse.

Og hvor er opbevaringsstedet for en sådan beretning? I virkeligheden det kgl. bibliotek, hvor man har sikkerhed for, at den bliver bevaret, og hvor den til enhver tid er tilgængelig for alle interesserede (den kan dog belægges med klausul om utilgængelighed i en nærmere aftalt årrække), men man kan selvfølgelig også lade beretningen gå i arv indenfor slægten, hvorved muligheden for bortkomst og forglemmelse jo ganske vist forøges i en betænkelig grad.

Ved udarbejdelse af en sådan livsskildring er man naturligvis langt mere frit stillet end ved regulære genealogiske arbejder, man er ikke bundet af de strenge regler om system og nøjagtighed med hver detalje og hver dato; man skal blot finde sin egen form, idet man fortæller om de afdøde forfædre så langt erindringer, eller måske overleveringerne, rækker, man skriver om slægtens forskellige medlemmer, ikke mindst de afdøde, hvoraf en væsentlig del allerede vil være glemt eller ukendt af yngre generationer, man fortæller om deres indbyrdes forhold, deres

livsgerning, deres færden også i relation til datiden, man fortæller om sit eget livs begivenheder og tildragelser, altsammen så objektivt som muligt; men hvem er nøgtern, når det gælder om at beskrive sig selv og sin større eller mindre indsats i verdensmaskineriet; man har set store mænd blive små, når de foretager selvbetragtninger, det modsatte sker sjældnere.

Der ligger ganske utvivlsomt i de fleste mennesker en naturlig trang til at kende de forfædre, fra hvem man nedstammer, og den slægt, man tilhører; se den i forhold til datiden, til egnen og til andre slægter; måske kan derfor disse linier give anledning til, at en slumrende interesse for slægtsforskning bliver vakt til live, og et arbejde sat i gang til glæde for udøveren og til oplysning for hans slægt og efterkommere; thi kendskabet til forfædrene og til slægten i almindelighed er et vigtigt incitament til stimulering af samhørighedsfølelsen indenfor en slægt.

FRA HEE OG NO SOGNE

GAMMEL VEDTÆGT OG MODERNE NYBRUD

Af Alfred Kaae

*Viide og vedtægt for bønderne i Synderbye, Hålbye,
med tilgrænsende jordbrugere.*

1. Om hegnet: Hegnet skal altid efter loven begynde fra 1ste maj og holdes vedlige indtil alt korn og høe over enge og mark er indkommen.

2. Om tyren: Ingen må tyre på andres agermark, end sit eget, hvilket og strækker sig til de agre som mand for et eller andet år har leyet eller til græs-brug har omtusket. Denne tyren gælder i den gandske hægnstiid, både om græsagre, så og om stubber, og høstede agre, findes det ubelelygt for nogen, som hist eller her ikkun haver enkelte agre at benytte sig, særdeles i høstens tiid, af disse enkelte agres græs, står det samme frit for, at omtuske deres agre, således som de bedst kand forenes om med hverandre. Skulde nogen efter hegns tiiden for fodertrangs skyld behøve at få sine creature på enge, skal det med dette vilkår være tilladt, at den, eller de, tyrer på deres egne enge. For hver utyret (bæst) betales 8 sk. — for et om natten løst bæst betales 2 sk. — og for et om dagen 8 sk. — for en løst koe hoved 2 sk. — og en kalv 1 sk. — undtagen i bissetiden, da ikkun betales 1 sk. — af hver fæ-hoved stort eller småt. Skeer skade af creature på kornet i marken, betales desuden efter den taxt som 2de uvillige mænd måtte opsætte, det same gælder og om skeer skade på græsset i engen. — Alle hopper som have føl, når de efter st. Hansdag tyres på græsagre, da skulde deres føller ved løbe-tyrer, som på hoppernes tyrer er

hæftede, være anbunden, alt under straf af 8 sk. hver gang føllet findes løst uden løbe-tyrer derved. — Alle kalve enten de ere store eller mindre skulle den heele hægnstiid være tyrede, og for hver gang at bødes for med 4 sk. — Får og svin skulle lige ledes være tyrede, de gamle med de unge, for hver gammel løs får bødes 2 sk. — for et lam 1 sk. — for et gammelt løs svin første gang 1 sk. — anden gang 4 sk. — for et ungt 1 sk. — Dersom nogen betroer sine creatures tyren til små og umyndige børn under 12 år, bør de bode tyrer og hælene bør af oldermanden og 2de mænd besigtiges, og hvis mangel derpå befindes, da strax at betale den straf til viiden, som bemeldte ansætter.

3. Om enge og engslett. Førend man begynder engsletten, skal der ske overlæg på kirkestævne, at en vis tid kan blive fastsat til almindelig slett. Aggersbæk beboere, som de der haver for sletten, hvor over andre skal fare til deres enge, begynder en dag for de andre. I den tiid engene ligger nedslagen, må ingen riide med koblede bester over andre enge under straf af 2 sk. for hvert bæst. — I same tiid og indtil høet er indkommen, må ingen løse creature findes på engene, ligesom og ingen må tyre iblandt holmstederne eller så nær høestakkene, at høet io magelig kan strøes, uden at ligge i giødningen af creatur. Og når høet alt er indkommen, må ingen i engene slå creature løs, førend det er anseet af 4re mænd hvor mange creature græset kan tåle som lignes det mest muligt efter en hver sin eyendom i engene, da ingen må sætte mere creature i engene end sådan almindelig taxt bliver, hvo derimod gjør, bøde 8 sk. til viiden daglig for hver creatur som han over haver som efter hartkorn ham kan tilkomme i engene måtte sætte. — Lige som det og aldeles forbydes, at, ingen af dem som ingen deel har i engene må lade noget creatur komme derudi. — Betræffes giæs på engene før kornet er kommen afmarken skal dedershøre giæssene til, om de ere i viiden betale for hver flok 1 mark, og strax skaffe dem bort, skeer det ikke betale de lige så meget daglig. — Af

de får som findes i engene betales af stk.et til marken er opgivet 1 sk. til viiden; er giæssene nogen i andre sogne tilhørende, fører markmanden tillige med dem som i den tiid om natten gå om med ham samme giæs til oldermannden, som vogter dem 2 timer, han igen til nærmeste beboer, der i lige lang forsørger dem indtil er omgået til alle i viiden, da mand i midlertiid lader giæssene på sine steder oplyse, og eyeren svare til den i hvis sidste væрге giæssene ere 1 rdl., hvor for ham står til regnskab.

4. Om høst (vide 16. post). — I den tiid skal enhver tyre på sit eget alle slags creature, ligesom forhen er antaget at skulle skee i heele hegnets tid, med mindre der som ellers nogen i almindelighed vil omskifte jord med hverandre til græsning. — Fæhøveder må ingen tyre på de agre hvor står korn rader under straf af (?) sk.*) for hver creatur. — Mindre må tillades i høstens tiid, som forhen er skrevet at vogte løse creature på bår-agre, sker det betales for hver creatur 2 sk. og skaden dobbelt.

5. Om sviin. — Sviin skulle på alle årstiider være ringede under 4 sk. straf for hver uringet, fra 1. maj indtil korn er inde skulle alle sviin gamle og unge være tyret eller i indelukker, findes i den tiid noget gammelt eller ungt løst, bøde 1 sk. for stk.et.

6. Om tyrens afskaffelse på alle siider omkring kirkegården. — Den misbrug af tyren med svin, får og bæster, søy og sandgraven på alle sider omkring kirken hvor kirken bør have sit fortog ubeskåret, skal aldeles være afskaffet så at hver som på disse stæde i hægnstiid tyrer noget stort creatur betaler 4 sk., for et får 2 sk. og for et sviin 2 sk. — understår sig nogen på bet.e **) stæder at grave sand, kand af herskabet på Woldberg vente sig tiltale, og til sognets fattige mulktered fra 1 til 4 sk.

7. Om torve graven på fællig heeden. I Grønkier, Stakke Moese, Lille eller Birk-Kiær, må ingen grave grøning eller græs jord til brænde torv undtagen for så vidt de ere

*) Tallet mangler. **) Benævnte.

afmærkede, og grøningen uden skade, ved hyllen af torve graven iagttages og de gamle grændser ved Halbye gade og moese, som er Hundesvang toftedige og vester på til tvær dige item Siersbæk forte, at ingen på nogen her sidst benævnte stæder, må grave nogen slags torv til brændsel, eller hyllen, uden straf af 2 sk.

8. Om oprensning for vandflod. — Hovedgroven i synder engene Basse grov kaldet, bør årl. efter fornødenhed oprensnes, item det overflødige vand som samler sig på Hålbye gade skal alle som deri formener sig at have fællig, komme hverandre til hielp med oprensning enten strax eller når kornet kommer ind eller når belejligt i sommeren kand være, vandet beholder sit løb som det fra Arrilds tiid haver haft nemlig vesten til fiorden forbi Siersbæk, samme oprensning bør og ske i graven ved Halbye moese af enhver, som har påløbende jord; så snart der bliver boyet til noget af disse stæders oprensning, og vedkommende ikke møder, skal sådan udeblivelse betales i straf 24 sk. for hver dag årlig det kunde behøves, da mand for disse bøder besørger arbejdet ved andre fuldført.

9. Om digger og lukkelser. — Alle gamle diger ved Halbye gade fra Hundesvang langs forbi præstens huus toft langs heele sønder Halbye og vesten til Jens Madsens huus, samt vesten og norden for nær Halbye mark, skulle årl. til 1. may være oplukt (,) for hver skår efter den dag af oldermænd og de 2de mænd findes uoplukte bødes 8 sk. første gang og lige så meget for hver dag de længere bliver uoplukte. Til denne diiges nødvendige lukkelse, må graves af gadens grøning, så meget man med en spade kand kaste dertil, og hvor vand er til diget, da det som behøves og skal kiøres, men ey til andet. Alle og enhver som have eyendom og hvor dige haver været, skal holde same forsvarlig i stand under same straf som foran er meldet, alt enhver for sin eyendom.

10. Om markmand. — En markmand skal årligen før hægntiden begyndes være fæstet, som skal have ind-

seende med alt forskrevne på kirkestævne at angive, hvad her imod af nogen måtte blive forset. — Hand skal lønnes af alle i viiden, og begæignes med ald høflighed, hvo som truer, skiælder eller slår ham skal betale 4 mark; dersom hand overbevises af gundst mere til een end til en anden at dølge med nogen, drages det ham af hans løn, hvad han har forsueget at skulle være angivet; og skulle markmanden for sømme at angive, hvad skade hver uge skeer, eller han ikke kand tilkiendegive hvem han formener skaden gjort haver, da bliver sådan skade på hans regning og han bør den skadelidende at erstatte.

11. Om veye. — Alle værende tienlige og brugelige, så vel som de der herefter til deres tiid måtte vorde udlagt skiftes imellem alle beboere som har heste og vogn eller lod og deel udi marken, alt i lige deling, da enhver 2 gange om året i ringeste, nemlig: før sletten begynder, og anden gang senest 8te dage efter Mickely, sætter sine skifter i forsvarlig stand, som oldermanden og 2de mænd ved tagen syn anser gyldig, og skulde sådan syn årl. ske af oldermanden og 2de mænd på st. Hansdag, og søndagen efter Mickely, og hvis der da måtte mangle noget, straffes til viiden 4 mark og til sognets fattige 2 mark.

12. Ingen må hente eller tage tang ved fiorden uden for sine egne engskifter, meget mindre må nogen kiøre over andres enge, og giøre veyslag efter tang, hvo herimod forseer sig betaler 1 mark til viiden, og 1 mark til sognets fattige for hver læs — da det med veyen i fiord siiden ved nøre engene skal forholde sig, som forhen er udviist og afmærket.

13. Ingen unge giæs må gå på rugsæden eller andensteds under 1 sk. straf af hver.

14. De bøder som enhver i viiden i følge sin forbrydelse bliver anskreven fore, betales af alle på en dertil af oldermanden ved Michaely tid fast dag årlig, og skulle nogen med hvis hand således til viiden er skyldig udeblive, den dag og sted som af oldermanden fastsat er, skal

sådan restance af 4re mænd i viiden indpantes i den skyldiges boe i følge loven hvilke mænd af menige mænd udmeldes, og går om iblandt dem år efter anden.

15. De bøder som således indkommer uddeles og anvendes som følger: 1 betaler markmandens løn, og hvad som siden bliver til overs kommer til lige deling imellem samtlige beboere i viiden alt efter hartkorn, da de som skatter af meget nyder i proportion af deres hartkorn, og de som skatter mindre ligeså, men skulle de anskrevne bøder til markmandens løn ey være tilstrækkelig da lignes samme efter hartkorn som sædvanlig.

16. Med den 4de part om høst at tyre imellem raderne forstås således, at dersom en mand har 2de agre sammen at kand tyre imellem, eller en mand fløtter sin korn rade til side for at tyre derpå, er det ham således tilladt om dagen at tyre, men ikke om natten, ikke heller må nogen tyre uden på sine egne agre.

17. Om får. Ingen får må komme på marken førend kornet er inde og marken opgiven, ligeså skal hver som har får skaffe dem bort eller holde dem af rugsæden årlig 8 dage for Valborg dag, de som eyer får og på den tid findes på ruglandet bøder 1 sk. af støkket for hver dag.

Og på det denne viide skal holdes og efterleves, haver vi den samtlig underskrevet.

Christen Holm, Peder Pedersen, Peder Grægersen, Jep Jensen, Christen Jensen, Knud Povelsen, Peder Christensen, Jens Nørgård, Anders Østergård, Peder Lundager, Ib Jensen, Jens Jensen, And. Christensen, Knud Nielsen.

Dette vedtagne på lov og billighed grundede viidebrev bliver hermed til bestandig holdelse ratificeret af hosebonden.

A. Høyer.

EFTERSKRIFT

Dette videbrev, som findes indskrevet i „Justitsprotokol for Ulfborg-Hing herreder 1767—1778,“ bærer ikke noget årstal; men brevet var skrevet på stemplet papir

mærket 1772. Ved tingmødet på „Vibholm“ i Madum d. 17. juni 1772 står noteret, at „samme dag blev læst en viide og vedtægt imellem Sønderbye og Hålbye beboere i Hee sogn, der lyder fol. 197, 198 og 199.“ Husbonden, generalauditor A. Høyer, som ratificerede videbrevet, var fra 1771 medejer og fra 1773 eneindehaver af Voldbjerg, som han solgte 1775. Han boede på Søndervang i Stadil. Efter dette kan der næppe være tvivl om, at denne *vide* og *vedtægt* er oprettet 1772.

Mændenes navne giver ikke mange oplysninger om, hvilke gårde der var med i viden, som jo efter sin overskrift omfatter noget mere end Sønderby og Hælby. De fjorten navne er vel ikke hele vestersognet. Som nævt her i årbogen 1950 (Minder om gammelt landsbyfællesskab i Hee og Staby sogne) havde Agersbæk gårde sin egen byvide af 1681; men trods dette berøres de også af denne vide, idet der udtrykkelig siges, at de må begynde hø-sletten en dag før de andre mænd. Endnu ældre end Agersbæk-viden nævnes i samme artikel et videbrev for en hel del byer og gårde af 1671; dens indhold kendes ikke; men måske hører nedenstående stykke til dette videbrev. I slutningen af 1726 indstævner ridefoged Casper Buckholtz på sit herskabs vegne over tredive mænd i Hee, for at der har fundet visse uregelmæssigheder sted med skæring af tørv af forskellig slags i Stachemose, „hvorved ej alene deres herskabs ejendom forringes og bedrives, men end og menige mænds fædrift til stor afgang beskadiges.“ I følge deres videbrev 12. part har de forbrudt sig, og ridefogeden står med brevet i hånden.

Det er et originalt videbrev „med derpå gangen dom af 25. juni 1691.“ Om denne dato angiver videns alder, eller det er viden af 1671, der på det tidspunkt er blevet indskærpet og stadfæstet, meddeles der os intet om. Desværre blev hele viden ikke indskrevet i tingbogen, men kun dens 12. part, som her gengives i tingbogens skrivemåde:

„Med vores overdreft og grønne fortte ville vi så have huldet, at ingen efter denne dag, må grave eller grave lade nogen brandtorve eller brendsoder på Grønkier, Staechemose, Berchkier, hus her imod gjør schal give for hver gang hans brøst så findes til denne voris vide 3 mark og 1 rdl. til sin herschab, ej heller schal nogen pæe forn. åsteder grave flagtorve, videre end han i det ringeste kan hjælpe sig med til sine torve og huuse at flache med, og gjøre mindste til schade sche kand.....“

Denne 12. part af en gammel vide minder meget om ovenstående videbrevs part 7 og gælder om de samme kær. Det er da rimeligt at tænke, at nærværende vide er en modernisering og måske en udvidelse af det brev, hvoraf vi her har en lille bid levnet.

Ved at gennemlæse videbrevet ses let, at det er et ordensreglement, og markmanden (10) er en slags markpoliti. Han er ikke hyrde, men skal overvåge, at viden blev holdt både dag og nat. Dog skimter vi, at man har stillet een eller flere hjælpere til hans rådighed.

Da de små byer og enlige steder her i Vestjylland ikke havde så indviklet et markfællesskab, drejer viden sig i hovedsagen om hegn og kreaturers vogtning. På sine steder må gårdene dog have haft agre ind imellem hverandre, siden man finder det nødvendigt at give tilladelse til at omtuske disse. Det var jo hen mod den tid, da landsbyjordens udskiftning trængte sig på, og omtuskningen var en sammenlægning af agre fra forskellige gårde, så man fik bedre græsningsmuligheder, end de smalle enkelte, spredte agre frembød for tøjrede kreaturer. Nogen egentlig lov om hegns- og markfred fandtes ikke på de tider. Herfor må man indenfor videns område have udførlige ordensregler på dette område.

Bæster og fækreaturer måtte man som regel have til græsning på markerne; svinene græssede man også hele sommeren. At holde dem i tøjrr var vel ikke let, og med længsel imødeså man den dag, da de ringede svin som de

andre kreaturer kunne slippes løs og gå over alle marker. Fårene skulle selvfølgelig gå i heden fra den dag, otte dage før Valborg dag, 1. maj, da de skulle holdes af rugen. Så måtte fårehyrderne af sted i heden hver dag hele sommeren. Hvor ondt disse drenge og piger kunne have det ved deres ensformige syssel, kan man læse om i H. P. Hansens bog: „Hyrdeliv på heden.“ Gæssene var også med i videns paragraffer; vi træffer dem flere steder. De holdtes vel ikke i tøjr alle sammen, selv om man kunne tyre en gåsmoder, mens gæslingerne var små. Også her brugte man små hyrder til at have omsorg for den opvoksende flok af unggæs. Det var som regel de yngste i gården eller en lejet gæsepige, der måtte tage den tørn, indtil de blev forfremmet til fårehyrder.

Det antal hoveder, enhver måtte have på de slagne enge og ryddede marker, rettede sig her efter hartkornet. I andre sogne f. eks. Ulfborg, måtte man græsse så mange hoveder på de fælles græsgange, som man kunne vinterfodre, og havde man ikke så mange dyr selv, kunne man tage *tægtehoveder* ind. Noget sådant nævnes ikke her; men det har måske alligevel været skik og brug.

Hvorledes oldermanden vælges, siger viden intet om. Videstævnet holdtes som kirkestævne om søndagen, hvilket nok har været skik og brug i Vestjylland. Det var da tilfældet i Tim sogn. Man kunne her i den mere spredte bebyggelse ikke som i Østdanmark kalde videbrødrene sammen ved at blæse i et horn. Oldermandens syssel var af stor værdi for videbrødrene. Han måtte ved kirkestævnet se at forene de modstridende opfattelser, han iværksatte og ledede syn på diger, veje og skadeligt vand som på den skade, overtrædelse af videns regler forårsagede. Endelig måtte han leje en passelig markmand og sidst på året sørge for bødernes indkrævning.

I de ældre vider gaves bøderne tit i form af øl og byg. Her nævnes øllet og byggen slet ikke; men deraf må man ikke lade sig forlede til at tro, at folkene i Hee var af-

holdsmænd. Bøderne skal her bruges som løn til markmanden og den velmenende godsejer, eller hans foged, har nok sørget for, at de overskydende penge kom til nyttig brug, idet de skulle deles efter hartkorn imellem videbrødrene. Thi den, der har meget hartkorn, svarer en stor skat. Jo, skatten tyngede enhver dengang som nu, og det var nyttigt og fremmende for dyd og god fremgang at lade letsindige og uordentlige medlemmer af det lille samfund yde både til ordenens opretholdelse og til skatten.

Forening imod fremmede fattigfolk, 1800.

Nedenstående „forligelse“ er som en noget lignende *tiggervide* fra Tim (se Hardsyssels Aarbog 1941, s. 143 f.) oprettet for at holde fremmede tiggere borte fra sognet; men den går videre og er i det hele rettet imod fattige mennesker fra andre sogne; man vil ikke give dem tilladelse til at bosætte sig i sognet og måske komme dette samfund til byrde. Gentagne gange henvises til kongelige anordninger, der indeholder regler for de i *forligelsen* nævnte forhold. Der var endnu på den tid ingen rigtige fattigkommissioner; men sognemændene har nok været inspireret af præsten J. B. Høyer, en søn af generalauditor Høyer, som underskrev videbrevet af 1772. Hans navn står dog ikke på det oprettede dokument; men fattigplejen påhvilede præsten sammen med et par af „de vittigste sognemænd“ iflg. forordn. af 1708. „Forligelsen“ er tinglæst den 14. oktober 1801 og lyder således:

„Forligelse imellem underskrevne Hee sogns beboere.

Da det ligger sognets beboere iflg. de kgl. anordninger, og i forordningen af 24. sept. 1708, at underholde sognets egne fattige, så gør denne forordning det til en nødvendighed for sognets beboere, som deri har byrder nock, i henseende til deres formue tilstand, at pålægge hinanden overholdelse af de kgl. anordninger mod fremmede be-

boere, indsiddere og løsgængere. — I anledning heraf haver sognets beboere indgået følgende gensidige forpligtelse til hinanden.

1. Ingen må herefter give fremmede betlere adgang til at søge sognet, eller huse dem under den straf, som ford. bestemmer for denne forseelse.

2. Ingen må huse arbejdsføre ledige folk eller løsgjængere imod forord. af 21. marts 1791, under den straf som de kgl. anord. fastsætter for dend forseelse; og tillige at den eller de af sin formue holder sognet skadesløs, om slige i huustagne bliver sognet til byrde som fattige.

3. Ingen må enten til inden- eller udensogns folk enten sælge, leie eller fæste bopæle på sin gårds eller steds grund, undtagen at han på anordningsmæssig måde gør slige bopæle til husmandslodder. Det er, at han skal tilligge den af sin gårds eiendomme, på grund af fordord. af 8. juni 1787 imindste 4 td. opdyrket agerjord, af hver tønde til 14000 kvadratalen, og desforuden forholdsmæssig en græsgrønne og hede. Handler nogen herimod, skal han med sin formue stå sognet til ansvar om slige i huustagen formedelst deres ophold blev sognet til byrde som fattige.

Foranstående skal holdes både af nærværende og efterkommende beboere i sognet. Enhver beboer er berettiget og pligtig at våge over overholdelsen heraf; men denne pligt pålægges i særdeleshed de 4re mænd, nærværende og efterkommende, som er kirkens forstandere så nøjagtigen, så de derfor kand stå sognet til ansvar i hvilken henseende denne forpligtigelse bliver hos dem, anføres på kirkens register, og giemmes blandt kirkens papirer, samt af kirkens forstandere besørgeres ufortøvet tinglæst.

Hee sogn, den 11. novbr. 1800.“

Derefter følger underskrifterne: 80 mænd af Hee og 23 af No. Vi mærker i dette dokument at samfundet er ved at omformes. I 1793 havde bønderne i Hee fået skøder på

deres gårde, de havde fået jorden udskiftet, så hver gård havde sin lod samlet så vidt muligt. Selvejerne måtte nu ordne deres egne sager; der var ingen herremand og ingen ridefoged over dem. Det er de ansvarsbevidste bønder, der taler ud af „Forligelsen“s strenge paragraffer og forpligter hverandre, ja deres efterkommere, i denne vigtige sag at holde andre egnes fattige mennesker borte fra deres sogn.

I det følgende dokument, som er underskrevet af ialt 146 landbrugere med præsten, J. B. Høyer, i spidsen, taler det nydannede selvejersamfund endnu stærkere til os. Det er en *mistforening* for Hee og No. I fæstetiden kunne en bonde, der havde stort tab på sine creaturer, gå til herremanden, husbonden, der ofte måtte hjælpe. Der kunne fås henstand med ydelserne, og ofte indsatte husbonden nye kreaturer eller hjalp på anden måde fæstebonden der var blevet forarmet på grund af uheld, så han kunne køre videre. Men nu var det anderledes. Selvejeren var sin egen husbonde og måtte selv bære de byrder, som heraf fulgte. Men sognemændene vidste af erfaring, at det kunne knibe for mange i deres lille samfund, og så oprettede man denne *mistforening*.

„Forening imellem beboerne i Hee og No sogn ang. en hielpkasse opr. til understøttelse for dem i sognet der ved vanheld (har) lidt tab på deris creaturer.

Vi underskrevne beb. i Hee og No sogn gjør vitterlig, at da erfaring lærer at snart en og snart en anden ibl. os træffes af vanheld og lider tab på sine for landmænd så vittige creaturer især heste og græshøveder — derved at slige creaturer enten uformodentlig styrte eller bl. syge og uagtet al anvendt umage for at frelse dem dør og vorder til liden eller ingen nytte for ejeren; og vi gierne ville sætte os i sikkerhed mod slige u-undgåelige vanheld, der kunne være følelige for enhver men især trykkende for den uformuende, så ere vi bleven enige om ved fælles bi-

drag at oprette en slags hielpekasse her i sognet til understøttelse for dem blandt sognets mænd der af al. vanh. vorder trufne uden de af nogen offentlig indretning kunne vente eller få erstatning derfor, med denne hielpe casse haver det sig således som det i efterfl. parter nærmere findes angivet og forklaret.

1. Det er kuns for heste og kvæghøveder, der ved indbindingstiden er henved 1 år gl. og derover at erstatning gives.

2. Denne erstatning må ikke overgå heller ikke være mindre end de to tredjedele af det tab som vedkommende mænd skiønnende have lidt.

3. Hver interessenter skal årlig give i fast bidrag 2 sk. skriver toe skilling af hvert creatur, heste og hornqvæg han haver ved indbindingssteder er henved eller over år gl. Hvad der ej svares af kan ikke heller fås godtgørelse for, men skulle dette sammenskud findes utilstrækkeligt til den trufne skades erstatning, da skal af samtlige intressenter udredes mere af hvert c., indtil den sum der behøves kan komme ind. Skulle derimod det årlige faste bidrag eller dets hele beløb ikke behøves til indtrufne skaders erstatning da besørger det overblivende straks udsat på rente.

4. Indretningen med denne hielpe casse tager sin begyndelse fra 13. juni 1803. — Godtgørelsen udbetales til skadelidte første gang 13. juni 1804 og siden årlig samme dag.

5. Tvende mænd een for nørre og een for sønder sognet skulle indkræve pengene og det så betimelig at de kunne være rede til udbetaling på den bestemte dag. — De ere ansvarlige og giøre offentlig regnskab for hvad de modtager.

Lars Jensen på Nørkjær er valgt dertil og har påtaget sig for det nørre sognet, ligeledes og Christen Andersen for sønder sognet.

6. Når ovennævnte tvende mænd haver off. på kirke-

stævne indvarslet til bidragets betaling da skal enhver intreseret være pligtig inden 14 dage fra indvarslingsdatoen at betale sin andel til indkræveren i hans huus eller i mangel deraf at underkaste sig lovlig tiltale og dom, som for anden ret vitterlig giæld.

7. Ved Mortendags tider skal enhver af de i det følgende angive og dertil udvalgte mænd m. tiltagne tvende af sognets edsvorne synsmænd gå omkring til hver mand i sit distrikt og efterse sampt optegne hvormange c. af benævnte slags og alder han har til vinter. — Når han således har gennemgået sit distrikt afleverer han den optagne fortegnelse m. sin og tiltagne mænds navne i underskrift til sognefogeden. Distriktsvis udnævnte mænd er følgende: *Lars Jensen* på Nørkier for Eistrup, Hvingel, Astrup og Kiergårdene. *Christen Jepsen* i Haelby for Aggersbæk, Siirsbæk, Haelby, Nørgård, Brinchen, Nørtoft. *Povl Jensen* for Sønderbye, Hundesvang, Ølstoft, Folagger, udflytterne og præstegården. *Niels Simonsen* for Heeagger og Gammeltoft. *Niels Andersen Toft* i Lybech for Sandahl, Bratbjerg, Grimstrup, Stampe, Oxfeldt og Lybech. — *Chr. Andersen* ved Nobeck for hele øster og vester Noe samt Røgen, Sr. *Niels Flinker* for samtlige beboere på Voldberg hovedgårds taxt.

8. Så snart en mand mærker at hans c. er sygt eller i tilf. af pludselig styrtning at det er dødt, skal han så fremt han vil vente muelig skadeserstatning give det til kiende for sin districhts mand, som da straks med tiltagne tvende edsvorne synsmænd indfinder sig på stedet, undersøger omstændighederne, lader af synsmændene det syge eller døde creatur taxsere således, som de under ed kan dertil svare, samt derhos påse at vedkommende gøre eller om de har gjort hvad de burde og kunne til cre. frelse og skadens mulige forringelse. Han meddeler endelig så snart ske kan, sognefogeden beretning om det passerede.

9. Ovennævnte fortegnelser over intresenternes haven-

de c. forfatter i overensstemmelse med samme tvende lister under sin hånd en for nørre og en for sønder sognet, hvoraf de tvende indkrævere fører hver sin så betids at de kunne få pengene indsamlet i rette tid. Han forfatter ligeledes fortegnelse over de skadelidte samt hvad enhver efter vedtagen regel skal have i godtgørelse og i tilfælde af at det faste årl. bidrag ikke er tilstrækkelig bestemmer han efter beregning hvad intresenterne have at contribuere af hvert c. på det den fornødne sum kan komme ud, hvilket han da påtegner indtegningslisterne. Endelig indkalder han de skadelidte samt distriktmændene, af hvilke tvende indkræver pengene (,) og hvem der ellers har lyst til at møde i Haelby skolestue d. 13. juni hvor da listerne fremlægges til eftersyn for hvem, der vil efterse dem. De indsamlede penge aftælles, og enhver der har lidt skade erholder mod kvittering den erstatninghan kan tilkomme. På næste søndag efter 13. juni bekendtgør sognefogeden på kirkestæv. summen af samtlige intresenters bidrag, beløbet af den lidte skade og af de udbetalte godtgørelser, samt om noget, og da hvor meget er i behold.

10. Hvo der ikke tager del i den her beskrevne indretning og ikke ved underskrift herpå erklærer sig derfor, han må heller ikke vente eller forlange nogen hielp i ovennævnte tilfælde af de andre sognemænd.

At vi om ovenanførte poster er enige og ville nøje overholde og efterleve dem det erklærer og bevidner vi med vore hænders underskrift ligesom vi og anmoder sognefogeden om at besørge denne vores forening tinglæst og protokolleret på fællets bekostning hvortil ingen indkaldelse behøves.

Hee og Noe i marty måned 1803.“

Derefter følger ialt 146 underskrifter. I 9. post synes at være en fejl, enten det nu er en afskriverfejl, eller hvordan det hænger sammen. Meningen må være, at sognefogeden, der jo lå med fortegnelsen over de forsikrede

kreature, skulle levere en afskrift til de to mænd, som man skulle indbetale kontingent til.

De tre her fremførte dokumenter viser os fællesskabet i sognet, først efter meget gammel sædvane og senere som nybrud; forsikringsforeningen af 1803 er jo en andelsforening med rene principper. 146 store og små landbrugere træder sammen og garanterer for deres forenings drift med deres hele formue, idet de forpligter sig til at betale kontingenter og ekstrakontingenter med foreningens ret til at inddrive restancerne. Generalforsamlingen fastsættes een gang for alle til 13. juni i Hælby skole med regnskabsaflæggelse og samtidig revision. Foreningens love fortæller intet om valgene. Det er jo en nydannelse, og de to opkrævere, distriktmændene og sognefogeden, synes at have dannet foreningens bestyrelse. Der er imidlertid ikke noget mærkeligt i, at folkene i Hee og No ikke har helt moderne love for deres forening, den var et nybrud og et smukt udtryk for de gamle slægters sociale sans. Sognet, dette ældgamle samlag, havde påny vist sin evne til at tage tidens opgaver på sig og løse dem efter en ny tids tarv.

Stiftelsesdokumentet er indskrevet i Ulfborg—Hingherreders justitsprotokol 19. december 1804.

SEVEL SØNDRE SOGN

Af Jens P. Løvig

Når jeg i efterfølgende artikel vil prøve på at fortælle lidt om Sevel søndre sogn, da er den væsentligste årsag den, at jeg er opfordret af en del af beboerne derude til at gøre dette arbejde. Endskønt jeg har tilhørt Borbjerg sogn i ca. 60 år og boet i Trabjerg siden 1896, så er jeg dog i familie med en meget stor del af befolkningen derude i Sevel søndre, og den ældste af slægten, ligesom jeg, har kendt den oprindelige befolkning, og af disse har jeg gennem samtaler og iagttagelser modtaget beretninger, som i nogen måde kommer mig til vejledning i dette arbejde.

Da der ikke foreligger skriftlige kilder for dette nye sogn, må jeg altså støtte mig til hukommelsen vedrørende egnen fra den bare hede til en blomstrende egn, og når jeg må tage min egen person frem i flere tilfælde, da må læserne meget undskylde mig; det er ikke for at stille mig selv i relief, men en nødvendighed, hvis jeg skal fortælle noget.

Tilhørsforholdet.

Sønderheden tilhørte for største partten gårdene i Sevel og Nautrup samt selvfølgelig de gamle slægtsgårde i Mundbjerg, Herrup og Bjørnkær; men den lå uberørt hen indtil sidste halvdel af forrige århundrede. Sevelboerne huede ikke den svære lyng herude. Streng var den at slå og endnu værre at rykke op, hvis den skulle blandes med tag ved dækning af husene. Den store raftlyng kunne ikke bruges til strøelse og heller ikke til optændering, nej, da var lyngen fra den nærliggende Hjelmhede lettere at komme afsted med, og stor lyng til tækning var lettere at bjærge i moserne, der ikke holdt så hårdt på ejendomsretten.

Store fåreflokke drev dog tit om over hederne. Af får var der mange i hedegårdene, og de kom drivende ude fra Hogager i Borbjerg sogn, så det ikke var let for hyrderne at holde drifterne fra hinanden. — Thomas Laursen, der ejede en gård i Hogager, men giftede sig for tredje gang med Karen i Lågården i Skave, hvor jeg arbejdede for ham i 1895, da Skave brændte, stammede fra Østergård i Hogager, hvor han var født 23. marts 1841, har fortalt mig, at de havde ca. 40 moderfår, når disse så med lam-mene blev drevet ud i hederne, var det en anselig flok at holde sammen på, og om efteråret var der en slags padde-hatte, som fårene satte stor pris på og løb omkap efter, så vogteren næsten ikke kunne vinde med.

Ellers var der dyster stilhed derude på hedefladerne, og ensomheden var stor, kun når tyttebærrene var modne, kunne der komme afveksling i tingene herude, da kom plukkere fra Sevel og længere borte fra for at få delagtig-hed i den røde rigdom. I den blomstrende lyng og ved de grønne ris med de dejlige bær kunne hænder finde hinan-den og ungersvenden fik mod til at udtale ord, som han ikke tilforn havde turdet.

Det siger sig selv, at der var en betydelig fauna herude. Urhanen goel, skogrede og lo, når der havde været held i familielivet. Agerhønsene kunne rejse sig i en sådan fart, at det ikke var let at afgøre, hvem der blev mest ræd, enten hønsene eller den besøgende. Masser af andre fugle-arter holdt også til her, og harene hoppede sirligt og gratiøst over den høje lyng som nutidspigerne over plin-ten. Der var dog ikke lutter engle i dette Paradis. Masser af hugorme vrimlede i lyngen, så man skulle se sig godt for, inden man satte sig; men for vildtet var ræven den største fare. De små kyllinger var dens livret, og harekil-lingerne, som ikke godt kunne komme frem i den høje lyng, blev rævens bytte. Vel kunne den til tider bjærge sig en gase hos Kjeld i Kokborg, en høne i Mundbjerg eller et lam i Bjørnkær; men når føden lå lige udenfor

gravene, hvorfor så løbe så langt efter den. Desuden havde også ræven sine vanskeligheder at kæmpe med. Ole Mundbjerg og Christen Olesen i Herrup vidste, hvor de kunne sælge eventuelle ræveskind; men de havde kun leverandører ude i Sønderheden, og kom ræven indenfor skudvidde, var pelsen ikke længere dens.

Jordbundsforholdene.

Der er ret godt muldrag derude. Undergrunden de fleste steder er grus, ofte i favnedybde. Tørken kan vel brænde på, men kulden kan blive værre. Ejendommeligt forekommer der dybe jordfaldshuller, om hvis oprindelse der kan være delte meninger. Videnskaben vil henføre dem til istiden, hvor store isbræer med tusindvis af læs jord har lagt sig til rette, og efterhånden som bræerne er tøet op, er jorden sunket. Jeg er ikke videnskabsmand, men jeg kunne tænke mig en anden årsag. Der er jo store kalk- og flintlag under gruset, især der, hvor jordfaldshullerne forekommer; kunne det ikke tænkes, at „sandtuder“ sine steder er gået ned til de vandførende lag, som så har bortskyllet sandet, hvorved overjorden er sunket; thi vandårer findes her, idet der øst og syd for Søndermøllen strømmer vand op af den derværende *meget store kilde*, der er omgivet af kalklag, og som i gamle dage gav vand nok til at drive mølleriet, og som er den egentlige begyndelse til den række søer, der skiller vester- og østersognet fra hinanden og har udløb i Flyndersø ved Hjelm mølle, der dog blev nedlagt i første halvdel af forrige århundrede.

Søndermøllen.

Denne er en af de ældste beboelser af bondeart, som omtales i de gamle skrifter, og for ca. 300 år siden var den vist i forfald; men min første nabo i Trabjerg, gdr. Frederik Bartolin Thomsen, søn af Thomas Møller i Søndermølle, har fortalt mig, at han i 17 år var møllersvend der-

hjemme i Søndermøllen, og da gik møllen tit i døgn drift i december måned især; thi faldt det ind med stille vejr, kunne de da eksisterende vindmøller jo ikke arbejde, og så kom folk fra nabosognene, ja, til tider helt fra Salling; folk ville ikke mangle sigtemel og gryn til julen, og møllen gik så både nat og dag. Møllendammen var ikke stor, så der kunne ikke foretages stor opsparing. Kilden derude i sydøst måtte give tilløbet. Gamle Thomas Møller brændte selv sin brændevin, og affaldet, spøl eller masken, blev anvendt til fedning af søer, der var altid fedt i spisekammeret, og rugbrød manglede ikke. Når så de længst borte fra skulle vente, til deres korn blev malet, ja, så var fedt og brød gratis; men brændevinen skulle betales, og det var vist sommetider, de møllesøgende glemte at komme afsted; thi punch og kort kunne være skyld i opholdets forlængelse.

Skoleforholdene.

Disse var i ældre tider umådelig primitive. Der blev vel lejet lejlighed så et sted og så et andet periodevis; men lærerne ude på disse egne var tit afdankede subjekter, der selvfølgelig ingen uddannelse havde, og den smule, de kunne, havde de ikke forstand på at bibringe børnene. Min før omtalte nabo, Fr. B. Thomsen, har fortalt mig, at en af disse „lærere“, Jens Peder Nautrup, en gang var faldet i et møddingshul oppe ved en af Mundbjerggårdene. Hans anstrengelser for at bjerge sig derfra var frugtesløse; men han kunne dog holde hovedet over de ikke helt rene bølger, og så sang han: „Om hundrede år er jeg ikke her, hvem ved, hvor jeg monne strande.“ Der blev så bygget en hytte mellem Mundbjerg og Blakskjærgårdene, den lignede mest en fårefold på en udmark; men her kom omkring ved halvfjerdserner* en ung mand, Peder Chri-

*) Ifl. Ejnar Poulsen: Hardsyssels dyrehistorie s. 51. Lærer i Mundbjerg 1876—1913. Artikler af Kristensen findes i Hards. Aarb. 1907 og 1908 samt i Sam. f. j. Hist. 2 R. II.

stensen, til at undervise. Han gik med iver op i sin gerning. Ramseriet var jo den gængse undervisningsmåde; men i dansk, regning og skrivning var han en ren bryder. Hans fortælle-måde lå noget for højt til børnenes fatteevne; men han var en noget snurrig mand i væremåde, og folk, der så ham og skolen, og ellers ikke kendte forholdene, kunne godt tage fejl bestik.

Der fortælles, at der en gang skulle være provstevisitats i Mundbjerg skole, og provsten, der så de usle forhold, spurgte læreren om, hvad børnene sidst havde haft for. Christensen svarede, at det var lige meget, for der var ingen, der kunne noget. Provsten begyndte da ved øverste bæk, og så snart der var spurgt, fløj svarene af munden på børnene. Provsten stod helt betuttet og sagde til Christensen: „Jeg syntes, De sagde, at ingen kunne noget?“ „Ja, det er også de eneste, der kan noget,“ sagde denne. Provsten begyndte så med den anden bæk, resultatet var akkurat det samme. Der var intet at dadle på. Lærer Christensen havde en fænomenal hukommelse, når noget blev gemt ind i hans hjerneceller, var det hans for bestandig. Kirkebøger og arkiver var hans kæreste læsning, og det, dr. phil. arkivar O. Nielsen har skrevet i Historisk-topografiske Efterretninger, kan vist med rette tilskrives lærer P. Christensens arbejde. Han var født i 1849, og han er fader til den bekendte pastor emer. og historisk forfatter Villads Christensen, København, ligesom han også er fader til pens. lærer Jacob Christensen, Lemvig, fhv. Dybe. Lærer Christensen kom i sin alderdom til at arbejde i den nye skole i Herrup; men da var han langt over sin bedste tid.

Befolkningen.

Når jeg i mit forord har nævnt den oprindelige befolkning, da er det ikke dermed ment, at den adskiller sig fra den tilflyttede; men det er de, der ejede og beboede de gamle bosteder og kunne give bidrag til belysning af

sæder og skikke fra gammel tid vedrørende denne egn. Sevel sogn har selv fostret 2 kvinder, som skulle blive stammødre til den slægt, der for en stor del tog de opdyrkede arealer i besiddelse: Karen Lykke (Olesen) og Jacob Madsens hustru, Maren, i Herrup. Vi kan begynde med Karen Lykke, som er min mormor. Hun blev født den 15. oktober 1819 i Thinggård i Sevel. Hendes første mand var en søn af en lærer Lykke i Brøndum i Salling, derfra „Lykkenavnet.“ Dette ægteskab varede ikke i mange år. Manden døde, og der var kun en datter i ægteskabet, som blev gift med Jens Refsgaard fra Håsum, senere købmand i Vinding. Efter få års enkestand giftede hun sig igen med ungkarl Jens Olesen fra Ejsing, som altså blev min bedstefar. De boede i adskillige år i Husted i Sevel, flyttede senere til Mundbjerg i Søndersognet. I dette ægteskab blev der en halv snes børn, og det var tit småt med udkommet; men Karen kunne sætte stævne efter evne, så der blev aldrig tale om egentlig nød.

Hendes ældste søn, Ole, fik hjemmet derude i Mundbjerg, og de gamle skulle have lejlighed og ophold. Min bedstemor sagde ved denne lejlighed: „Nu skulle du dog give dine søskende et lam hver;“ men Ole svarede: „Kan det kendes på dem, lad hver af dem give mig et lam, det ville kendes bedre.“ Ole havde tre døtre, Karen, Maren og Sine, der hver for sig har efterkommere i Søndersognet. Karen og Jens Olesens søn, Niels Jensen Mundbjerg, var den, der fremfor nogen anden skulle sætte sit præg på Søndersognet. Efter flere pladser bl. a. i København, hvor han også aftjente sin værnepligt, kom han hos Kristen Hedegaard i Sønder Mølle. Denne og Kristian Møller i Husted havde hver for sig åbnet kalkgrave, og Niels Mundbjerg købte grav og omliggende jord af Kristen Hedegaard.

Det blev slid for alvor. Ovn og lade blev ombygget. Omegnens småhusmænd kom i arbejde; kalk blev ført vidt omkring, og den hårdt tiltrængte gødningskalk, Ure,

blev let at sælge til jordbrugerne. Den udskilte flint kunne også sælges til byggebrug; men det var kun for en tid; thi det viste sig, at når vandet trængte ind i kalkporerne i flinten, sprængte frosten denne, og murene ramlede ned.

Niels Mundbjerg opkøbte vel nok godt og vel 150 tdr. land. Den første gang, jeg var ude på disse strøg, var i 1884, da havde han bygget sig et nyt stuehus på den bare hede ovenfor bjergebakken, det er det nuværende stuehus på Lykkensprøve, og så ville han give et ordentligt rejsegilde. Året efter var jeg atter derude, da holdt han sit bryllup med Trine fra Hesel i Borbjerg. I 1890—91 kom jeg til at tjene ham, og mage til slider har jeg aldrig kendt, havde vi en dag fået rigtig meget be-

Karen Lykke.

stilt, var han dog vis på, at vi nok andendagen kunne drive det lidt videre. Han fik det nuværende „Lykkensprøve“ opbygget og opdyrket. En gård nede ved kalkværket blev bygget på jorden der; men den var af dårligere kvalitet. Endvidere købte han de hedelodder, hvorpå Johannes Løvig Jensens gård ligger, her blev det dog min søster Else og hendes mand, Jens Peder Jensen, der kom til at opdyrke; men herom senere.

Niels Mundbjerg havde ikke alene energi og arbejdskraft, men også ualmindelig gode evner. Han blev formand i sognerådet i Sevel, skønt han boede i den yderste ende af Sevel sogn, og han var øm over kommunekassen. Jeg husker, der blev klaget over den sandede vej fra plantagen syd for Bjørnkær og til Hedegård i Sevel. Den

må vi have grundforbedret, sagde Niels Mundbjerg, og så slog han lyng, og jeg slog lyng, og kalkværksarbejderne slog lyng, dernæst lagde vi træer tværs over kalkvognene, og træer over disse igen, så kunne vi fragte 2 a 3 almindelige læs ad gangen. Kalkhestene kunne rykke alt, og med et par karle ved hver side af vognen skumplede det over heden ud på vejene. En mand kørte så, en smed lyng af vognen, to jævned lyngen, og to kastede sand på. Det tog såmænd ikke så lang tid med at „grundforbedre“ det ca. en milsvej lange vejstykke. Sliddet tog dog for hårdt på Niels Mundbjergs helbred. Han skulle passe sit eget regnskab, og så havde han kommunens. Det kunne ske, at han ikke kom i seng, men var faldet i søvn under skrivebordet. Før han blev gift, havde han et stykke tid sin mor til at bestyre huset; men hun var vant til at knappe på levemåden, det kunne ikke så godt gå under de større forhold. En sideslægtning, Jens Smed, der arbejdede i bedriften, sagde til hende: „Ja, Kaaren, skal a en gång go hen o blyw forædt, så ska' do blyw holdt udden for'ed.“ Trine blev ham en god kone og en god madmoder for sine folk; men ægteskabet varede kun knapt ti år, så døde hun barnløs. Efter 2 a 3 års forløb blev Niels Mundbjerg igen gift, det var med datteren, Ane, fra Borbjerg Mølle, og det var i 1897. Ane ville helst hjem til Borbjerg Mølle igen, og kort efter solgte de „Lykkensprøve“ og flyttede til Borbjerg Mølle. Her stod Niels Mundbjerg overfor nye opgaver. Han byggede gården op, dræned de lavere jorder. Drev mølleri, bageri og foderstofhandel. Snart blev han sognerådsformand i Borbjerg, og det ene med det andet førte til, at den før så stærke mand blev opslidt altfor tidligt. Han blev født 1. januar 1857 og døde 17. februar 1916.

Kalkværket.

Niels Mundbjerg og Kristian Møller eller sønnen, Peder Møller, solgte først i halvfemserne deres kalkværker

til aktieselskabet „De jyske Kalkværker,“ så var disse fri for konkurrenterne, dog måtte sælgerne levere bestilte varer. „De jyske Kalkværker“ havde dog her gjort regning uden vært. Manden i Øster Blakskær, Ole Blakskær, havde en større hedelod ude ved de før omtalte strømme ved Viborgvejen.

Oles søn, Morten Blakskær, gik og funderede over, om der ikke skulle findes kalk her. Dette skete, en grav blev åbnet, og en liden ovn blev bygget. Morten var ikke særlig energisk, og det var sløjt med moneterne; men begyndelsen var gjort. Efter et par handeler blev Jens Nielsen ejer af det nye værk i 1910. Nu blev der gang i arbejdet, den moderne teknik blev taget i brug, og mange arbej-

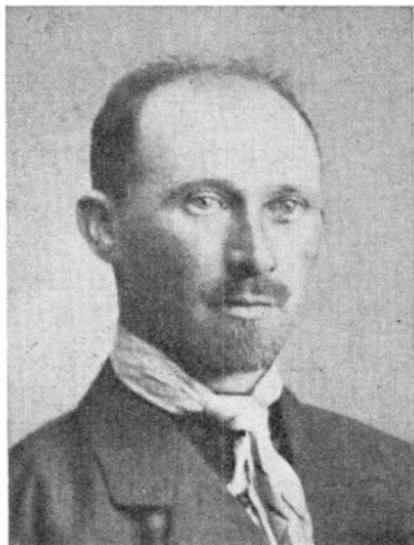
Jens P. Jensen Nygaard.

dere fik beskæftigelse her. Senere har savværksejer Gerner Chommerou givet arbejde til en del flere, så der nedenfor Bjergebakken nu er fremstået den nydeligste lille villaby med smukke haver. En købmand mangler heller ikke. Niels Mundbjerg havde en yngre broder, Kristian Mundbjerg, der blev gift med Jakob Madsens ældste datter i Herrup, som skal omtales senere.

Kristian Mundbjerg kom til at bo i Feldborg; men flyttede senere til Herrup, hvor han har to sønner, der har gårde, — Karl og Jakob Mundbjerg, — ligesom en datter, Maren har trikotagehandel i Herrup by. Kristian Mundbjerg døde for knap et år siden, lige før han fyldte 89 år.

Som før omtalt solgte Niels Mundbjerg nogle hede-parceller til min svoger, Jens Peder Jensen Nygaard og

min søster Else. Han var født 1868 den 19. juni, og Else var født den 26. september 1873. De byggede først gården op af flint; thi der skulle spares, for at få det til at gå rundt. Dette får de også held til ved trofast slid og sammenhold, og da de blev over deres ting, blev gården om-

Poul Hedevang.

bygget og blev en pryd for egnen. Jens Peder Jensen døde ret pludselig 8. marts 1935, og Else er død i år; men efter sin faders død fik Johannes Løvig Jensen skødet.

Poul Hedevang.

Han er min broder. Oprindelig boede han nedefor Bjergebakken i en sandet ejendom, og han havde fået postruten Bjørnkær-Sevel efter sin far. Det var dog hans agt, at han ville op på den bedre hede, og

desårsag købte han parceller fra flere ejendomme, bl. a. Sevel præstegård. Han var i sin ungdom fælt plaget af gigten; men humør og arbejdslyst var der i ham. Den stride lyng skulle slås, og når han på postturen kom forbi sin hede, smed han tasken og slog et læs lyng, hvorpå han enten løb eller cyklede videre. En gård på ca. 60 tdr. land blev dog resultatet. For få år siden solgte han „Hedevang“ og købte en mindre ejendom på Bjørnekær mark. Han har 3 døtre i Søndersognet.

Bjørnekærgårdene.

Mens jeg er i dette hjørne af Søndersognet, vil jeg omtale Bjørnekærgårdene*. Der var 3, som tilhørte „Store

*) Nævnt 1547.

Jens Kusk“ og „Bette Jens Kusk“ samt Jakob Kudahl. Bette Jens var den største af kuskene, men Store Jens havde fået fødegården efter deres far, Niels Kusk. Denne gård var ret stor af areal, hvorfor Store Jens solgte flere parceller fra den, medens Bette Jens fik en udflyttergård længere mod syd.

Jakob Bjørnkær eller Jakob Kudahl ejede den største af gårdene. Han var fra Kudahl i Fly og var født den 13. maj 1841, og han blev gift i 1865 med Dorthea i Bjørnkærgård, der var født den 25. maj 1841. Sevel kunne være sin modtagelse af ham bekendt, han fik egnens største gård og smukkeste pige. Han dyrkede megen hede op og lagde arealerne ind under gården, parceller blev købt, og parceller siden afstået. Jakob var lun i sin væremåde. Han vidste, hvad dyrene var værd, så han ikke var let at tage i en handel; det skulle så være ved et fif, som da Poul Post, Hedevangen, købte grise af ham. Poul var jo efterhånden blevet sådan stillet, at han godt kunne føde nogle svin op. Han manglede grise, som Jakob havde af i overflod. Desårsag spændte Poul „Lotte“ for kariolen, og det hjumpede ad Bjørnkær til. Efter den formelle hilsen spurgte Poul: „Kan a kyw nower gris' a dæ, Jakob?“ „Ja, de kan do, Poul; følle mej hen o si po dem.“ Det var et stort kuld, og Poul spurgte: „Hva' vil do ha' for'em, Jakob?“ „Ja,“ siger denne, „ta'r do dem fræ e bette end', koster di fjovten krowner e styk; men fræ e stuer end' koster di atten krowner.“ „Så ta'r a dem fræ e bette end,“ sagde Poul, og begyndte at hiske grisene over i kariolen. „Hvor manne vil du ha'?“ udbrød Jakob. „Hverjen,“ svarede Poul, ivrig optaget af at tage de små først for at spare overprisen. Nå, ja, en handel og en aftale skulle stå ved magt. Jakob gik ikke fra gården i den anledning. En gang blev Jakob spurgt om, hvor mange køer han havde. „A hår sejsten hejst,“ svarede han. For dem, der kendte Jakob, var dette svar egentlig nok. Når Jakob havde for mange heste, måtte han slække på koholdet, solgte han

for mange heste, havde han altid kvier at holde til til supplerings af kobestanden. Jeg vil gerne her indskyde, at de eksisterende gårdejere herude så med megen velvilje på opdyrkningen, og de var tit hjælpsomme overfor dem, der ikke nåede at blive kørende; kunne disse i ny og næ give en hånds-rækning i høsten, da må dette ingenlunde betragtes som hoveri, den ene tjeneste er den anden værd. Her var aldrig tale om over- eller underklasse. Jævnhed i klæder, tale og omgang var egnens særpræg, og dette præg er heldigvis til stede den dag i dag. Inden vi siger farvel til Jakob Kudahl, skal det oplyses, at han havde 9 børn. 5 piger og 4 sønner, hvoraf 2 gik læsevejen, så der skulle passes på i bedriften. Den ældste søn er død for nogle år siden. 2 af døtrene kom ned til Stauning og er begge døde, medens de 3 andre, der nu er ældre ugifte damer, bebor en villa i kirkebyen. Den yngste søn, Theodor, har gården, og han er skredet over de tre snese for 2—3 år siden. Mærkelig nok har ingen af Kuskene efterkommere på denne egn. Før omtalte Jens P. Jensen Nygaard dyrkede mellem 60 og 70 tdr. land op, og han og min søster havde 4 sønner — et par døtre døde. Af disse sønner har de 2 yngste, Johannes og Kristian Løvig Jensen, ikke dyrket hede op, idet Johannes fik fødegården, som fremdeles drives mønsterværdigt. Kristian købte en gård, som Jens Espersen dyrkede op; men han solgte den til en anden af mine svogre, Anton Pilgaard Pedersen, som så afhændede den til Kristian Løvig Jensen på grund af sygdom. Den ældste af J. P. Nygaards sønner, Jens Nygaard, fik hold i ca. 50 tdr. land hede, som han dyrkede op, tillige købte han ca. 30 tdr. land, som var under plov. Her har han opført en gård, som med bygninger, have, frugtplantage og maskineri ikke findes mage til i ethvert sogn. Den næstældste af Peder Nygaards sønner, Karl Nygaard, var den første nybygger i Møgelvang, hvor han havde købt en del hede, vel ca. 35 tdr. land. Hertil fik han købt ca. 15 tdr. land, som var under plov.

På disse arealer har han opført en aldeles moderne gård med stort haveanlæg og elitebesætning. Iøvrigt har disse 4 brødre ikke noget at lade hinanden høre. Der kan måske spørges: „Hvorfra stammer du og dine søskende?“ Så skal jeg oplyse, at jeg og mine søskende på de 2 yngste nær var født i Ejsing. Vor far hed Niels Chr. Pedersen Løvig og havde en mindre gård i Egebjerg. Han flyttede imidlertid til søndre Sevel, hvor han siden blev landpost. Vor mor var søster til Ole, Niels og Kristian Mundbjerg og altså en datter af Karen Lykke Olesen. Min broder, Kristen Pedersen, der bor på en ejendom, udstykket fra Sevel præstegård, såvel som jeg arbejdede som unge meget ude i Sønderheden; men kan ellers ikke omtales her, da vi ikke blev selvstændige derude. Derimod må jeg nævne min yngste søster, Katrine, som er enke for anden gang, skønt hun er ca. 22 år yngre end jeg. Hun var første gang gift med Anton Pilgaard Pedersen, de havde 6 sønner og en datter. Anden gang blev hun gift med Niels Pedersen, Herrup, som blev en god stedfader og opdrager for børnene, hvoraf en er pastor Pilgaard Pedersen, missionær i Sudan. Niels Pedersen var også en flittig hedeopdyrker. Jeg vil nævne Mads Alsbjerg som en af Sønderhedens opdyrkere, dog blev hans tid noget optaget af vognmandskørsel. Og så må jeg nævne gamle Anders Christian Gregersen og sønnen Gregers Andersen, denne var født den 26. oktober 1862 og fuldførte opdyrkningen af den gård, faderen havde begyndt på, ligesom han lod opføre en vindmølle og havde kornudsalg, begge dele til stor nytte for nybyggerne. Mange andre tog et nap med opdyrkningen, således også Jens Peder Over-Mundbjerg, der havde en gård der.

Jeg har omtalt, at 2 kvinder blev stammødre til størsteparten af jordejere i Søndersognet. Karen Lykke Olesen er jo allerede omtalt.

Den anden var Maren Jensen, født i Søgård i Sevel den 30. september 1841, men som barn kom hun til en slægt-

ning i den østre af Herrup-gårdene, hvor hun boede til sin død. Hun blev gift med Jakob Madsen fra Fly, der var født 3. april 1843. Han var lidt i slægt med Jakob Kudahl, men i modsætning til denne lille og spinkel. Dette havde dog ikke noget at sige; thi han var fyldt med energi og

Jacob Madsen og hustru.

arbejdslyst. Han fik den store gård drevet godt frem, den tilhørende hede blev opdyrket, og desuden købte han den hede herude, som hørte under Stubbergård. Der blev efterhånden en børneflokk på 12, hvoraf de skal nævnes, som kom til at bo herude og var med til at præge Søndersognet. Den ældste datter, Kirstine, blev gift med Karen Lykke Olesens yngste søn, Kristian Mundbjerg, som allerede er nævnt. De flyttede til

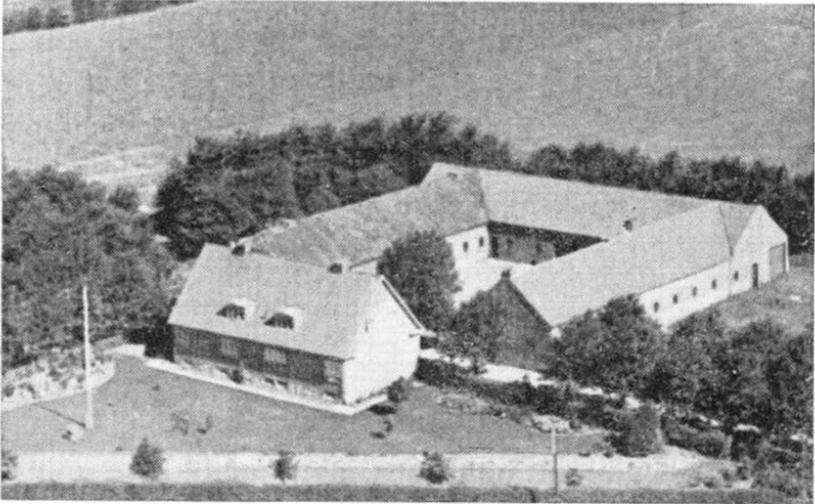
Feldborg, men kom senere tilbage til Herrup og har som omtalt 3 børn boende her.

En datter, Mette Marie, blev gift med tømrer og murer Jens Espersen fra Nautrup i Sevel, og de dyrkede den gård op, som nu ejes af Kristian Løvig Jensen, og som er moderniseret af denne og forgængeren, Anton Pilgaard Pedersen. Det viste sig altså, at Jens Espersen kunne håndtere ploven ligeså godt som høvl og murske. Han blev dog enkemand og solgte gården; men blev senere gift med Ole Koldkurs enke. En anden datter, Katrine, blev gift med Jens Vittrup; de sled også tappert i det, og den gård, de opdyrkede, ejes nu af en søn. En søn, Peder Kristian Madsen, fik bygget en gård på udskilt jord, medens en søn, Jens Madsen, fik fødegården.

Endnu en søn, Mads Madsen, kom til at bo herude, han var svoger til lærer P. Christensen og må nævnes, da han er fader til hedeopdyrkerne Jens Nygaards og Alfred Simonsens hustruer. Jakob Madsen blev enkemand mange år før sin død, og han blev op mod 100 år, vist 96 år. Han blev ved at være ung af sind og livlig til det sidste. Han blev ofte nævnt som Søndersognets oldefar. De ældre holdt af ham, og de unge holdt af ham, han kunne færdes blandt dem alle, skønt han var en ydmyg og religiøs mand. Hen imod det sidste spurgte svigersønnen, Kristian Mundbjerg, ham: „Vil maskinen gå i stå, bedstefar?“ „Det kunne næsten lade til det,“ svarede den gamle. Det har nu været en god maskine, der er ikke kostet mange øre på den. Han sagde ligeledes: „Dør jeg, så er det godt, og lever jeg, så er det også godt.“ Og han udtalte: „Der er ellers ikke mange, der dør i min alder.“

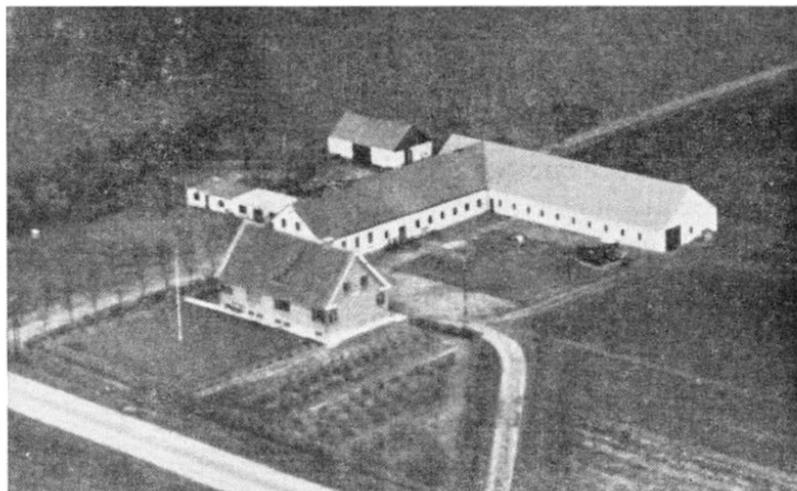
Møgelvang.

Mellem Kokborg og Salshøj lå indtil omkring 1930 det store hedeareal uopdyrket. — En frisindet og fremsynet mand, Kristen Plougmann, var da sognerådsformand i Sevel. Han og en del andre mænd, sparekassedirektør Jens Peder Møller for ekspl., så på mulighederne herude. En ny vej blev udstykket og gjort i stand. Forberedelserne til en udstykning blev foretaget, ligesom parcellerne blev udbudt til salg. Der meldte sig købere nok, og nu rejste sig efterhånden langs den nye vej og et par ejendomme længere mod syd 18 nye gårde iberegnet de 2 gårde ud mod Holstebro—Viborg landevejen, der tager sig så pyntelige ud og ejes af brødrene Peder og Alfred Simonsen. En sådan kolonisering på så kort tid har jeg ikke set mage til andet steds. Efterhånden som der er blevet råd til det, er der tilbygget de oprindelige bygninger. Haver er anlagt, besætningerne er voksede og forbedrede. Vejen er senere asfalteret. Turist, kom og se og mærk dig det, altsammen i løbet af en snes år. Det siger

Peder Simonsens gård.

sig selv, at med så mange nye tilflyttere har antallet af børn til Herrup skole steget meget betydeligt. Faunaen og floraen er forandret, og rævene har forskanset sig i plantagerne, hvorfra de gør mere eller mindre vellykkede udfald. Hugormene er væk, de kan ikke tåle kulturen. En gammel kone fortalte mig en gang, at hvor rugen trivedes, døde hugormen. I spidsen af hver rugkerne ses Vorherres ansigt, og så enten dør eller flygter hugormene. Det vil føre for vidt at udrede, fra hvilke gårde i Sevel de forskellige parceller er udstykket. For udensogns læsere er det også ligegyldigt, og ønsker vedkommende selv at vide det, er der jo også kilder nok i sognet at øse af. Møgelvang med Møgelmoose spænder over et areal på godt 800 tdr. land. I Møgelmoose har dog enkelte af Djeldboerne en parcel. Opdyrkningen af disse arealer er foregået i lyntempo, i modsætning til opdyrkningen i Sønderheden. Nyere metoder blev taget i brug. Sogneråd og sparekasse har stillet sig hjælpsomme og forstående; men risikoen er forvandlet til en god indtægtskilde for kommunen. Renter og skatter betales prompte her ude fra. Hvor har jeg tit, når jeg kørte ad Sevel til, tænkt: Mon du skal leve

Alfred Simonsens gård.

den dag, da du skal se disse flader opdyrket. Det blev mig forundt. Når jeg havde solgt kreaturer til slagter Jens Peder Nielsen i V. Herrup, har jeg trukket over disse arealer med de hundreder af vejspor. Nu er disse udjæv- nede, korn og rodfrugter vokser så godt som på Sevel lerjorden. De græssende kreaturer strækker sig efter et lille hvil i kløveren, hvor de har ædt sig tykke og trinde. Man kan møde glade børn på vej til eller hjem fra skole. Jo, der opleves endnu eventyr i dette land.

For hedebrande har Søndersognet så godt som været skånet, — hvor imod Østersognet med heder af kort lyng med hvidt mos har været mere udsat for hede- brande. I Borbjerg sogn er der næsten hede- eller mose- brande hvert år. Et par gange, mens jeg har boet i Tra- bjerg, er der brændt arealer på omkring 2000 tdr. land. Med hedebrand følger der altid ret stærk blæst. I den korte lyng med det lette hvide mos kan vinden rive flager af mos op, kaster det til tider 30 a 40 favne fremefter og så fremdeles; i ufattelig kort tid kan store strækninger raseres. Den 30. april 1864 stod mænd, kvinder og børn fra Kokborg og Gunderup på Kokborg høje med gråd på

kinderne, da rasede en ildebrand ude på Skave hede, nu den del af Borbjerg plantage, der ligger nord for Holstebro—Viborg landevejen. Det var dog ikke særlig den voldsomme hedebrand, der trykkede dem; nej, det var deres lands skæbne. Ude på landevejen fra Viborg mod Holstebro snoede sig uendelige rækker af tyske soldater af alle våbenarter, og de skulle kampere og bespises derude på Skave hede; men fortropperne med forsyninger og marketenderier havde ikke været forsigtige med ilden, derfor hedebranden; den standsede dog ved Sommerdal.

Herrup kirkeby.

De gamles slid herude er dog ikke alene nedfældet i tilblivelsen af de mange hjem. Nej, et resultat af disse hjem er de mange sammenslutninger, som har deres hjemsted i den nye by, som er vokset op herude. Mens jeg i min ungdom opholdt mig derude, var der lyng, hvor den asfalterede gade breder sig, og hvor elektriciteten leverer kraft og lys. Virksomheder af alle arter har slået bo her, og mange, der måtte give op i det trælse arbejde, er flyttet hertil.

Det usle hummer til skole neden for bakkerne blev nedrevet i 1905, og en ny skole blev bygget heroppe. Den blev dog snart for lille og fik en tilbygning i 1910, og atter i 1942 fik den sit store gymnastikhus med lokaler til sløjd m. m. I 1912 trådte gamle Christensen tilbage og blev erstattet med førstelærer J. P. Jensen, der stammer fra Viborgegnen. Han er født 26. oktober 1884, fik embedet 1. maj 1912 og bestrider det endnu. Kirken blev påbegyndt i 1920 og blev indviet i 1922 af stiftsprovst, senere biskop i Ribe, Olesen. Brugsforeningen blev stiftet i 1919 og har siden været bestyret af den nuværende uddeler, Karl Jensen. Da mejeriet i Skave blev bygget, fik det særlig ved initiativ fra Niels Mundbjergs side tilknytning fra Sevel søndre sogn; men det var jo overmåde besværligt med den lange transport, da de længst ude boede

ca. 1½ mil fra mejeriet, og det sagdes, at mælkekuskene ikke så deres familie ved dagslys i de 4 mørkeste måneder af året. Beboerne herude var dog glade for mejeriet i Skave, der skilte dem ved mælken og behandlede dem godt. Skave mejeri kom dog efterhånden op på 12 mill. pund mælk om året, og dette kvantum ville sandsynligvis stige, da også Borbjerg østre sogn var i opkomst. Kørse-len fra Sevel var selvsagt dyr, så mejeriet godt kunne afse mælken derude fra. I Herrup gærede også ønsket om at få eget mejeri, og der var en del, hvoriblandt Niels Kr. Nielsen (Mundbjerg), senere Højgård, nu Kalkværks-gården, der opmuntrede til at vove springet. Nu fulgte en adskillelse, der i fredelighed og forståelse søger sin lige. Skave mejeri udbetalte til beboerne herude 12.000 kroner kontant, maskinen til mejeriet i Skave var god, men temmelig lille der, den fik Herrupboerne også. Skave mejeris dygtige mejerist i 40 år, Mehlsen-Pedersen, havde en søn, Hans Pedersen, der var udlært i mejerifaget, at han fulgte med var en selvfølge; men det var udenfor handelen. — Mejeriet blev bygget i 1929, og Hans Pedersen er der endnu. Jeg var i 40 år Skave Mejeris tillidsmand i mejeri- og landbrugets ulykkesforsikring, i de 20 første år fra 1908—29, fra den tvungne lovforsikring kom, til adskillelsen af mejerierne, var jeg altså deres tillidsmand derude og var i stadig kontakt med befolkningen, nu efterfulgtes jeg for Herrups vedkommende af Peder Kr. Madsen. Senere da Møgelvang kom til, er mejeriet af passende størrelse, og dens produkter har stedse kunnet hævde sig på en særdeles tilfredsstillende måde.

Ja, her er altså et uddrag af Sevel søndre sogns historie. Nu er Herrup ikke længere afsides. Den brolagte landevej fra Holstebro til Viborg er ustandselig befærdet. Herrup har sin asfalterede vej ca. 1 km norden for, og denne støder til landevejen ved Lykkensprøve. Rutebilerne fra vest og øst kommer flere gange daglig gennem byen, ligesom postbilen fra Vinderup møder op med, hvad der af

postsager skal afleveres, og medtager, hvad der skal afleveres. Immer er her virksomhed og travlhed. Fra Herrup by er udsigten ikke særlig imponerende, da den ligger noget fra den høje bakke, hvorpå Højgård troner, men fra denne og fra Bjergebakken er der en henrivende udsigt. Her har jeg siddet mange gange og frydet mig over udsigten. 3 mil mod nord ligger Skive by, den har aldrig søgt at skjule sin ynde. Øst for ådalen ser man de vestre sogne i Fjands herred. Øjet søger efter Aakjær, hvor Danmarks gæve(st) lyriker så dagens lys. Videre i syd-øst ligger Haderup by med sin kirke og anseelige bebyggelse. Det kan måske omtvistes, om den ikke nu med sit nye vejnet er Jyllands navle. Man ser også ude i sydøst den store Karup-flade med sin evigunge Karup å. Jo, her er udsigt. Her på Bjergebakken, hvor jeg har placeret mig, lå ved mit første besøg herude i 1884 endnu på nordre side af vejen hytten, hvor bjergmanden og hans kone boede. Hytten var halvt gravet ind i brinken, og man ser endnu i jordmonnet fordybningen. På søndre side af vejen er endnu spor af hullerne, der kaldtes røverstuen. Her på dette øde sted har der måske foregået en del, som ikke kunne tåle dagslyset. Her skulle alle passere, som søgte at komme over broen eller vadestedet ved Hagebro. Jeg mindes ligeledes de hytter, som lå spredt nedenfor Bjergebakken, og som nu enten er nedbrændt eller ombyggede; her boede de mænd, der i Niels Mundbjergs tid arbejdede ved kalkværket. Jeg husker, hvorledes de vemodigt skiltes ved deres arbejdsgiver; men dog taknemmelige, idet han lod sy et sæt tøj til alle hans arbejdere. Det var måske længe siden, de havde ejet et sæt nyt tøj.

Af de gamle hedeopdyrkere herude, vil 4 få deres mindesten i mindeparken ved Kongenshus, nemlig Niels Mundbjerg, Jens Peder Jensen, Poul Pedersen og Jakob Kudahl.

Jeg skal til slut skrive noget, som skal få prælater til at

ryste tvivlende på deres troende hoveder, og hvoraf videnskaben vil le. De gamle har ofte fortalt historier i de lange vinteraftener om spøgelse, gengangere og varsler. Vel tror jeg, at det meste deraf var en følge af over-spændte nerver, uhyggefølelse eller brændevin; men jeg har ofte ment at føle, at jeg var omgivet af en verden, hvoraf jeg intet fattede, og jeg har ofte i de 42 år, jeg boede i mit første hjem her i Trabjerg, hvorfra jeg havde en glimrende udsigt over Møgelvang til Herrup, i de mørke vinteraftener set blanke lys ude på hederne, hvor jeg vidste, der hverken var veje eller våninger. Man skyder ikke ræve ved lygte, og lysene kunne være skarpe som elektricitet.

Rank står rugen på lyngens skanser.
Kalve og føl i kløveren danser.
Mandsmod og -vilje i håb og tro
skabte sig hjem over hugormebo.

AF EN LEGATSKOLES HISTORIE

Af J. Søndergaard Jacobsen

I 1739 udstedte Kr. VI den første egentlige Skolelov, som gjorde det til en Pligt at oprette Skoler paa Landet. En saadan almindelig Skoleordning kunde dog paa dette Tidspunkt ikke gennemføres, saa allerede Aaret efter foretog Regeringen et Tilbagetog og overlod saa godt som hele Opgaven til „Proprietæerne.“

I Hjerm var dog Skolevæsenet inden dette Tidspunkt kommet ind i faste Rammer. Det er antagelig Fr. IV's Oprettelse af de 241 Skoler i de kgl. Rytterdistrikter 1721, der har faaet Tanken til at modnes hos Volstrups daværende Ejer, Chr. Linde den Yngre. Han besluttede sammen med sin Hustru, Ellen Marie v. Obelitz, at oprette en Skole for Sognet. De to naaede dog ikke at faa Tanken ført ud i Livet, idet Linde døde 1723 og hans Hustru 1727. Den efterlevende Slægt arbejdede dog stadig med Sagen, og ved Hjælp af Lindes Søstersøn, Sognepræsten i Hjerm, Jens Hjermin, blev der i 1732 oprettet følgende:

FUNDATS

I den hellige Trefoldigheds Navn er denne Fundats indrettet som følger:

Som det var min gode salige Mands, Velædle og Velbyrdige Christen Linde til Volstrup hans Vilje, som det ligeledes efter hans Død af et Udkast under hans Haand her i Stervboen er funden, at fundere et Skole Hus her i Sognet til Guds Ære, den almindelige Ungdoms Bedste og til en liden Taknemmeligheds Kendemærke for den Lykke og Velsignelse er af den naadige Gud meddelt, til

hvilket gudelige Forsæt at bringe i en evig værende Stand han haver henlagt efterskrevne Jordegods, som forlods efter hans Død af hans andet Jordegods skulde uden at deles blandt vores Arvinger udtages og til bemeldte christelige Brug henlægges, saasom:

Sønderskov, skatter af 9 Td. 4 Skp. 2 Fdk, svarer aarlig Landgilde Smør 4 Lispund, Rug 4 T. 4 Skp., Byg 5 T. 4 Skp., rede Penge 7 R. 1 Mark 12 Sk.

Udi Venø By: Niels Nielsen, 1 Td. 5 Skp. 3 Fdk. Penge 4 R.

Niels Olufsen, 1 Td. 3 Skp. 3 Fdk. Penge 4 R.

Chr. Knudsen 1 Td. 5 Skp. 3 Fdk. Penge 4 M.

Tilsammen 14 Td. 4 Skp.

Skodborg Herred, Venø Land med efterskrevne Conditioner:

1. Skal Godsets Indkomme aarlig indkræves og oppebæres af mig, saa længe jeg lever, og efter min Død af min ældste Søn, og siden af den Volstrup Hovedgaard af Arvinger bliver ejende, eftersom han er nærmest beliggende og bedst kan iagttage, at saavel Skolen som Godset bliver conserveret og Fundatsen i alle Maader efterlevet, efter ham og hans Arvinger, naar, om ske skulde, at ingen af mine og vore Arvinger bebor Volstrup, da de af Familien nærmeste, hvorved dog imidlertid ingen enten af Mands eller Kvindelinie skal være udelukt, at jo den ene saavel som den anden og da samtlige med hverandre maa og bør have Øje og Opagt, at Fundatsen bliver uforkrænket og i alle sine Punkter efterlevet.

2. Som saadanne Indkomster og Landgilde er bestaaende af adskillige Sorter efter Jordebogen, som her ovenfor er specificeret, som det *in natura* skulde leveres og oppebæres, maatte af mig og mine Arvinger bringes i Penge enten efter Landkøb eller Kapitelstaksten, hvilket en Del vilde foraarsage, at Indkomsten blev eet Aar mere, et andet mindre, eftersom Afgrøden blev til, som maatte alle Aar gøre en vis Indtægt og særdeles for at conservere

Godset, at det altid kan findes i en forsvarlig Stand, saa har jeg besluttet at anslaa den gamle Landgilde i rede Penge og en taalelig Afgift mindre i Takst end tilforn der af gangen er, nemlig af hver Tønde Hartkorn skal svares af Besidderne aarlig til Martini 2 Rdl. $6\frac{2}{3}$ Skill., som giver en Summa af 30 Rdl.

3. Skal saa med Udgifterne og Distributionen forholdes saaledes: At Skoleforholdene (som jeg og mine Arvinger efter mig sætter, der bør være en oplyst og skikkelig Person, dygtig til at undervise Ungdommen i Læsen, Skriven, og om ske kan, en studeret Person) nyder aarlig af samme forhen anførte Indkomst og legato 24 Rdl. curant, som hannem hvert Aar til Martini skal leveres; desforuden nyder han det Hus som ligger paa Skjettrup Mark og af Jens Haun Skomager hidtil beboet og det uden kongelig ordinære Skatter og Afgift til mig og mine Arvinger, dog at han selv holder Huset forsvarlig vedlige, at det altid staar det samme Syn, som han det tiltræder, hvorimod han skal være forpligtet til:

1. At undervise Ungdommen her i Sognet i deres Børnelærdom, Læsen og Skriven, og anfanger der med fra Michaelis Vinteren igennem til Paaske, da Bønderne behøver deres Børn og Tyende til deres Sommerarbejde, og skulde der og nogle om Sommeren ville holde deres unge Folk til Skole, skal han og dertil findes villig og pligtig, hvilket for Menigheden af Prædikestolen aarlig Michels Dag maatte gives tilkende for at opmuntre dem til at tage deres Børns Velfærd og Saligheds Sag des bedre i Agt.
2. Skal han hver Maanedes Bededag indstille sig med sine Skolebørn i Kirken og der efter Tjenesten i Præstens Nærværelse gaa deres Børnelærdom igennem med dem, at der kan ses, hvad de har forfremmet sig, og andre dermed opmuntres. Alt dette bør han under hans Bestillings Fortabelse efterleve.

Hjerem Kirke. Lindernes Begravelse under Korsarmen til højre.

4. De øvrige Penge, som da overskydes — seks Rigsdaler — skal anvendes først deraf, hvis til vores Begravelsessted i Nørre Kors Kirken dens Reparation og Vedligeholdelse kan udkræves, at den alle Tider holdes i den Stand, som den nu forefindes, og ingenlunde forfalder, hvilket og lettelig ske kan i disse Tider uden nogen og siden en ringe Omkostning, eftersom den af Mur og Kamp uden nogen Træværk er opbyggt. Resten af disse Penge destineres enten til Godsets Conservation, som hertil legeret og lagt er, ifald det formedelst Misvækst, Armod eller andet Tilfælde skulde lide Nød, eller naar det ikke dertil behøves, da at uddeles til de fattigste og flittigste Disciple, som uden Forsømmelse søger Skolen, lever skikkeligt, som en liden Hjælp til Papir og Skrive-tøj og anden deres fornødne Underhold. Endelig skal og den Indtægt som af bemeldte Gods ved Indfæstning maatte indkomme, hvilken Indfæstning skal være billig og taalelig, at Besidderen kan des bedre efterdags udrette, hvad han bør, komme til samme christelige Brug og Nytte til Skolens og Disciplenes Bedste, som og i denne Bog skal specificeres, hvortil det vorder anvendt. Samme Fun-

dats skal indføres i 3de numererede gennemdragne, underskrevne og forseglede Bøger, hvoraf den ene bliver hos mig og mine Arvinger, som Volstrup besidder, og om Volstrup skulde engang falde i fremmedes Hænder, da de næste af vores Afkom og Familie at annamme samme Bog til sig, og ligesom jeg har begyndt at anføre den aarlige Distribution, Indtægt og Udgift, saa skal de andre mine Efterkommere continuere og der hen se, at intet forgaar, formindskes eller i nogen Maade forandres, alt saaledes som de paa den Dag, vi eengang alle samles for Gud, agter at forsvare. Den anden Bog skal være i Sognepræstens Forvaring, Mand efter Mand, der som Skolens Inspector har Øje med, at alle Ting, efter som skrevet staar, bliver efterkommet til Guds Ære og hans Menigheds Opbyggelse. Den tredie Bog skal indsendes til Biskoppen i Ribe, som nedlægger den i Stifts-Kisten med Begæring, at baade nuværende og efterkommende Biskopper ved deres Visitatser vilde behage at have Øje hos, at alle Ting gudelig og redelig bliver efterlevet.

Den Herre Kristus, som selv har lært i Templet, Skolen og Synagoger og alle Tider set paa den grønne Ungdoms Vækst og Forfremmelse i Guds sande Frygt efter hans egne Ord: Lader de smaa Børn komme til mig og forhindre dennem ikke, som og selv har ladet sig en hæderlig Jordefærds Begravelse befalde, han selv holde sin Haand over denne indstiftede Skole og oprettede Begravelse og den for begges Conservation og Vedligeholdelse henlagte Kapital, at det uforkrænket, uforandret og uhindret af vores Arvinger og Efterkommere, Mand for Mand, til evig Tid i alle sine Punkter og Klausuler, Ord og Mening uryggelig maa vorde holdt og efterlevet under den Trusel og Straf, som samme alles vores Frelser og Forløser har sluttet over den, som forandrer hans Ord og Vilje i Aabenbaringsens 22' Kapitel. Dersom nogen fratager noget her af det, som er skrevet i denne Bog, skal Gud borttage ham Del af Livsens Bog og af den hellige

Stad, og derimod maa vedkommende, som dette er givet under Hænder til at administrere efter min Død, naar de viger ikke fra vores sidste Vilje herudi, men alene ser hen til Guds Ære, de unges Opkomst, vort Støv og døde Børns Hvile i Graven, alt efter denne Fundatses Indhold, gør sig forsikret om Guds og Vor Herres Jesu Kristi Naade og Velsignelse, hvor jeg da vil slutte denne Fundats og lægge vores sidste Vilje til mine Arvinger og Efterkommere under det, Apostlen Paulus slutter sin sidste Tale og Vilje til de Ebræer 13, Vers 22: Jeg formaner Eder, holder mig denne Formanelses Ord til gode, thi jeg skrev Eder til korteligen. — Til en uryggelig Stadfæstelse vil jeg herpaa anholde om kongelig allernaadigste Konfirmation, som og udi disse trende Bøger skal indføre, paa det intet skal fejle paa min og gode salig Mands Side til at holde dette gudelige Værk i en varig, fast og fuldkommen Stil. Imidlertid vil jeg have kærligst ombudet alle min salig Mands efterlevende 3de Brødre, velædle og velbaarne Niels Linde til Kjærgaardsholm, velædle og velbaarne Frands Linde til Pallisbjerg og velædle og velbaarne Christian Linde til Bækmark, samt min ældste Søn, velædle og velbaarne Christen Linde, som nu er hjemme, saa og min salige Mands Søstersøn, min Sjælesørger, nuværende Sognepræst her ved Stedet, velædle Magister Jens Hiermiin, alt dette til Vitterlighed med mig vilde behage at underskrive og forsegle.

Saaledes at være de salige Guds Børns Vilje testerer jeg. *Jens Hiermiin.*

Ausumgaard, d. 30te Maj Anno 1732.

Som det ses af Fundatsens Form, er Udkastet dertil allerede skrevet inden Fru Lindes Død 1727, men først 5 Aar senere er den endelig udfærdiget, og da kun underskrevet af Sognepræsten og ellers ingen af Slægten. Det har man senere følt som en Mangel, og der er derfor paa Bogens sidste Side indført følgende:

Endskønt Foundationen, som foran i denne indrettede Protokol pag. 2 og 3 findes indført, ikke er vorden forsynet med behørige Underskrifter eller kongelige aller-naadigste Confirmation af vores Forfædre, saa dog efterdi samme Foundation alligevel er vorden holden gyldig siden, læst og modtaget udi Skolesamlingen for Hjerm Herred udi Holstebro d. 16. Maj 1741 og protokolleret under Nr. 14 og 16 af Amtmanden C. Teilmann. Item med videre Skolefundats for Hjerm Sogn og Venø Land, i alle sine Clausuler og Punkter af Stiftamtmanden Hr. C. C. v. Gabel, og Biskoppen Hr. H. A. Brorson over Ribe Stift ratificeret d. 14. Juni Anno 1744 og i aldeles ingen Maader ringeste er vorden forkrænket mens endnu mere end tyve samfælde Aar holdt i sin fulde Kraft til de unges Undervisnings Bedste i Hjerm Sogn og Lærernes Belønning derfor samme Sted, saa vilde Mand efter Mand udi Hjerm Sogn af Sognepræsterne som denne Protokol efter hinanden modtager, behage i Følge Foundationen alvorligst at se derhen, at samme saavidt derudi til dem begæret er, vorder retsindelig efterlevet, hvilket allerkærligst og som for Guds Aasyn forventes samt udbedes under vore Navne og hostrykte Signeter.

C. Linde. H. Linde. R. Linde.

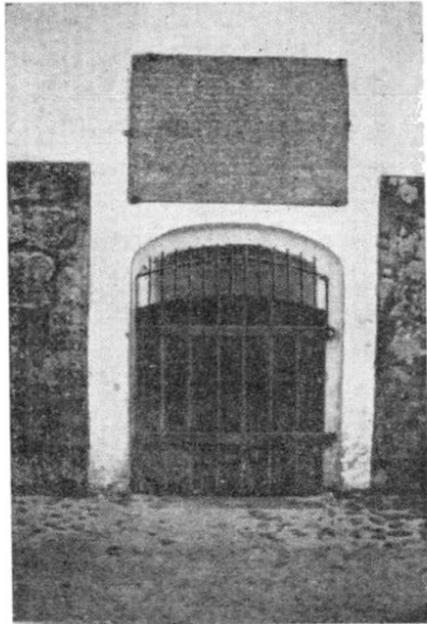
Efter allerførste Forlangende fra min kære Svoger, ædle og velbyrdige Hr. Consistorialraad og Provst Jermiin til Ausumgaard fremsendes i Dag d. 26. Juli Anno 1759 denne forhen indrettede Protokol, hvilket testes af

H Linde.

De tre Underskrivere er Stifternes Sønner, Casper Linde til Holstebro Bisgaard, Henrik Linde til Handbjerg Hovgaard og Rudolf Linde til Møltrup.

Stifteren Chr. Linde har dog rimeligvis oprindelig haft en anden Plan med Legatgodset paa Venø.

Da han efter Faderens, den rige Chr. Lindes Død 1706 havde overtaget Volstrup, lod han 1707 indrette en Begravelse for sig og sin Slægt under Hjerm Kirkes nordre Korsfløj. Over Døren til Gravkammeret blev indmuret en Stentavle med en Indskrift, ifølge hvilken han og hans Hustru skænker ca. 14½ Td. Hartkorn paa Venø til Vedligeholdelse af Begravelsen. Det, som muligt blev tilovers af Godsets Indtægter, skulde efter hans Død og paa hans Dødsdag aarlig uddeles til . . . ja, saa staa der ikke mere, saa man ved ikke til hvem; men det er tydeligt at se, at der er fjernet en Linie af Indskriften. Det er dog sandsynligt, at det er de fattige i Hjerm, der har været tænkt paa. Senere er saa Tanken om Skolen kommen frem; som tidligere nævnt sikkert efter det kongelige Forbillede med Rytterskolerne og altsaa i Chr. Lindes sidste Aar. Linde har da forandret sine Planer angaaende det legerede Gods saaledes, at det nu blev et Skole- og Begravelseslegat, medens det først var tænkt som et Begravelses- og Fattiglegat. At det er det samme Legatgods, der er Tale om begge Steder, fremgaar klart af, at det er nøjagtigt samme Mængde Hartkorn paa Venø, der nævnes baade i 1707 og 1732, og af, at Gaarden Sønderskov bortskænkes i begge Fundatserne. Efter den forandrede Bestemmelse var det nødvendigt at ændre Indskriften over Begravelsen, men det er sandsynligt, at Linde ikke

Nedgangen til Lindeslægtens Begravelse med den indmurede Marmortavle fra 1707.

selv har naaet at faa denne Rettelse foretaget, men at det er en af Efterkommerne, der har ladet den forsvundne Linie fjerne. Der kan imidlertid ikke være Tvivl om, at Forandringen er sket efter Legatstifterens Vilje, men alligevel har der i de mange svundne Aar hvilet en vis Mystik over Stenen med den bortmejslede Linie. — Blandt Sognets Beboere har der helt ned til vore Dage hersket den Formodning, at der forelaa en forbryderisk Forfalskning af Legatet. Man har tænkt sig, at en senere Ejer af Volstrup har ladet den famøse Linie fjerne for at stryge en økonomisk Forpligtelse over for Sognets Beboere af sig. Bestemte Personer har ogsaa været nævnt Mand og Mand imellem som dem, der mistænktes for at have udført denne „Mørkets Gerning“ for Herskabet. Men som foran paavist, har Sagen altsaa sin ganske naturlige Forklaring.

Nu var altsaa Skolesagen „funderet,“ men det synes at have været noget, inden det hele kom i den rigtige Gænge. I Fundatsen bestemmes jo, at den af Legatstifternes Arvinger, der er Ejer af Volstrup, skal administrere Midlerne. Efter Chr. Lindes Død overtog Svigersønnen, Kapt. E. F. Zytphen, Volstrup, og han bestyrede saa Legatet fra 1732. Ved hans Død 1756 fandtes der ikke Spor af Regnskab over Midlernes Anvendelse. Da Volstrups næste Ejer ikke var af Chr. Lindes Efterkommere, overgik Administrationen af Legatet til Henrik Linde, Handbjerg Hovgaard. Da denne i 1757 overtog det efter „den nu i Herren hensovede sidste salige Ephoro, fordum velædle og velbyrdige Hr. Kapitain Ernst Friderich Zitvon,“ udbetalte Zytphens Enke, Øllegaard Hiermiin, 200 Rdl. til Kassen, for at faa en Ordning paa det, og Linde fik nu indrettet en „gennemdragen og forseget“ Protokol, hvori alt angaaende Legatets Forvaltning skulde indføres. Nu skulde der være Orden i Sagerne, og naar Linde i Forordet taler om „de afdødes Ansvar paa hin Dag,“ er det rimeligvis et Hip til Zytphen.

Saavidt det kan ses, er der gaaet nogle Aar efter Fundatsens Oprettelse, inden Skolen er kommen i Gang. Dette kan ogsaa stemme med Tilføjelsen i Fundatsbogen, hvor der tales om, at Fundatsen er „i mere end samfælde tyve Aar holdt i sin fulde Kraft til de unges Undervisnings Bedste.“ Tilføjelsen er formentlig sket, kort før Bogen 26. Juli 1759 overleveredes til Sognepræsten. Grunden til, at Skolen ikke straks blev til Virkelighed, kan være Hensyn til Skomageren Jens Haun (eller Hafn), som havde Stedet i Fæste, men det kan ogsaa være Udslag af den Efterladenhed, som synes at kendetegne Zytphen.

Da Skolen jo var beregnet for hele Sognets Ungdom, var der valgt en Ejendom, der laa nogenlunde midt i Sognet, paa den sydligste Del af Skjettrup Mark, der hvor Skrædder Jens Møller Nielsen boede i en lang Aarrække før og efter Aarhundredskiftet. Gaarden Katrineborg (i daglig Tale kaldet Nørgaard), som nu ligger ved Siden af den gamle Skole, havde dengang endnu sin Plads nordligst i Skjettrup By, saa Ejendommen her laa frit tronende paa Bakken, ikke langt fra det Sted, hvor man efter Sagnet først havde begyndt at bygge en Kirke.

Huset, som synes at have ligget i Retningen Øst-Vest, var et Bindingsværkshus paa 9 Fag, og naar der i dette skulde være Skolestue, Beboelse, Stald og Lade, forstaar man, at Pladsen har været kneben. Skoleholderen skulde, som Fundatsen udviser, have Huset „uden nogen kongelige ordinære Skatter og Afgift til mig,“ men derimod skulde han holde Huset forsvarligt vedlige. Det var dog ikke vanskeligt for ham at vedligeholde „Ruderne“ i E'ndingsværket. Disse bestod mest af vindtørrede Lersten eller blot Græstørv, og hvert Aar i Eftersommeren skulde derfor Huset istandsættes med „Klinen og Liebien.“ Det første bestod i, at Huller og Revner blev spækket med Ler, ofte var det Haanden, der tjente som Murske. Til Liebien brugte man gerne en „Kalkkost“ lavet af en Halmvisk, og saa børstede man det nyklinede Ler over

med Vand. Værre var det derimod at vedligeholde Tømmerværk og Tag. Da Skoleholderen, Svane, „ved Guds Forsyn førend Pinsedag 1759 er vorden fra sit hidtil hafte Skoleholder-Embede i Hjerm kaldet til at være Degn i Junget og Thorum Sogne i Salling,“ maatte der tages Syn over Skolehuset for at faa klarlagt, om det var i samme Stand som ved hans Tiltrædelse. Linde modtog den 24. Maj Anmodning fra Svane om at faa Synet afholdt, og allerede næste Dag mødte Poul Hoesse*) fra Handbjerg Hovgaard, og efter den nye Lærer Jens Jespersen Dueholms Forlangende mødte ogsaa en Tømrer og en Tækemand, nemlig Jens Kokborg, antagelig ham, der underskriver sig som Jens Nielsen Grydsbæk, og Mads Pedersen, begge af Handbjerg By. Disse sagkyndige skulde saa „taksere Skolehusets Brøstfældighed, hvis Beløb Dueholm forventede sig godtgjort af Mons. Svane“ Man var tilsagt til at møde Kl. 10 slet, men Besigtigelsen synes først at have fundet Sted om Eftermiddagen.

Det var ikke saa lidt, man fandt at udsætte paa Bygningen. Bindingsværket paa den nordre Side fandtes „ikke at kunne paaskønnes med Stolperne, saasom Jorden paa samme Side laa 1 Quarter op paa Væggene, og Væggene allesammen noget brøstfældige saa nær som to, følgelig naar Stolperne skal repareres og afskæres, kan Væggene ikke blive staaende.“ Saa gaar man om til den østre Gavl, „som bestaar af fem Stolper med Hjørnestolper, hvoraf de 2de vil afskæres og repareres.“ Den søndre Side er „bestaaende med en Bislag midt udi, hvilket Mændene ansaa, at Stolperne paa samme Side vilde alle afskæres og repareres, og en af dem var brækket i Løsholt-Hullet. Den vestre Ende befandtes af samme Beskaffenhed, som det foregaaende, og derpaa 2de Vægge oplagt med Tørv.“

Saa satte Mændene sig til at beregne Omkostningerne til Materiale og Arbejde, 100 Stauer, 12 Læs Ler og 4

*) antagelig Hornshøj.

Mand i Arbejde til at kline og liebie. Endelig var der Taget. Der var ganske vist kun 1 Lægte „ren i Stykker,“ men der vilde „uforgbigængelig“ blive Brug for flere, saa man regnede med $\frac{1}{2}$ Tylt, saa maatte man have 16 Traver Tag og 500 Favns Sime. Endelig maatte det indrømmes, at Loftet over Stuens 3de Fag var temmelig ormstukket, saa der maatte i det mindste anskaffes 4 Fjæl. Naar saa dertil kom Udgift til Tækkemand og Opstikker — paa egen Kost — undres man ikke over, at de til sidst fandt den hele „Brøstfældigheds Summa“ lig 7 Rdl. 14 Sk.

Men da man saa forelagde Svane Resultatet af Udregningen, sprang Bomben. Svane erklærede frimodigt, at han ikke agtede at betale. Der var ved Huset 3 Traver Tag af alle Slags, dem kunde Successor beholde; men ellers ikke en Skilling. — Det afkrævede Beløb svarer jo til næsten 4 Mdr.s Løn, og da han kun havde været i Embedet ca. 2 Aar, synes det ogsaa en ret haard Udskrivning. Dueholm holdt imidlertid paa, at han maatte have Pengene eller „fornøjelig Vederlag,“ og han paaberaabte sig, hvad der om Svanes Forpligtelser i saa Henseende stod i dennes Kaldsbrev. Trods dette stod Svane fast paa sin første Udtalelse, og for at tale om noget andet foreviste han Eftermanden Skolehusets Indre, saa han kunde se, hvad der var af Inventar, nemlig: 1 Jernkakkelovn med en „Ræfn“ i det ene Hjørne, 1 Eske-Bord med Fod, 2de Bænke, 1 Skammel og Fjælforklædning til 2de Sengesteder.

Naar Svane kunde være saa stejl og afvisende ved denne Lejlighed, skyldtes det sikkert, at han havde formaaende Forbundsfølger. Samme Dag — men ikke som det første Syn „Kl. 10 slet“ — blev der nemlig afholdt en anden Synsforretning ved Skolen. Denne Gang var det ingen ringere end Provst, Konsistorialraad Thomas Just Jermiin, Sognepræst i Hjerm og Herremand paa Ausumgaard, der havde Forsædet, og han havde faaet 2 af Sognets ansete Mænd med sig, nemlig Skolens Nabo, Niels

Jensen i Nygaard, og den nærboende Jens Christensen (den yngre) i Damgaard. Efter Besigtigelsen afgav disse 3 Mænd følgende Erklæring:

Anno 1759, 25. Maj, var jeg undertegnede Thomas Just Jermin, Provst i Hjerm Herred og Præst i Hjerm Sogn, ifølge mit Embede tillige med disse 2de Mænd, Niels Nygaard og Jens Damgaard, begge af Hjerm Sogn, for at efterse ved hidtilværende Skoleholder Jens Svanes Aftrædelse fra Skoleholder-Embedet, der nu andensteds er henkaldet, i hvad Stand han efterlader dette hidtil beboede Hus, samt de til samme Skolehus hørende Inventar og Bøger, som ham fra Ankomst hidtil er leveret. Paa Bøgerne indgav han, Jens Svane, en Fortegnelse af D. D. som ved Eftersyn blev befundet rigtigt overensstemmende med de af mig des Aarsag førte Skoleprotokoller for disse Sogne. Ligeledes befandtes og Husets Inventarier i alle Maader ubeskadiget, ligesom de hannem efter hans Formands dødelige Afgang for trende Aar siden er leveret. Huset selv angaaende bad Provsten de 2de tilstedeværende Mænd Niels N. og Jens D. at følge sig for lovligt at efterse, om og hvad Brøstfældighed, der maatte findes, hvorpaa især den ene, Niels Nygaard, der for 3de Aar siden i samme Forretning var til Stede, bedst kunde dømme; og efter at saadant var sket af dem, aflagde de det Vidnesbyrd, at Huset var ungefærlig af samme Beskaffenhed, som seneste Syn udviste, manglede noget Tag, hvortil de foreviste 3 Traver, mens at indvendig, efter Husets og Embedets Beskaffenhed, tillige den korte Tid samme af Jens Svane var beboet, anselig var forbedret; saasom: nye Vinduer overalt og adskillig Indretning i Huset af Sengesteder og et lidet Kammer, der foruden dets Nytte tillige understøttede Husets Bygning i sig selv og nu som mur- og nagelfast forbliver til Husets og Efterkommernes Nytte. Svane forment sig derfor nogen Vederlag af Efterkommerne, — mens at

Provsten, Jermiin, med Mændenes Mellemlhandling mente, det indvortes og udvortes af Huset mod hinanden lignet kunde tilsammen kuns kaldes et lovlig vedligeholdet Hus, forblev det saaledes, og Jens Svane advarede, at de til Skolen henhørende og nu forviste Inventarier blev hver paa sit Sted og af Mændene, om Svane allerede skulde være borte ved Efterkommerens Ankomst samme overlevere mod Betaling for derpaa imidlertid lovliggørende Bekostning.

Hjerrum Skole-Hus Anno et die ut supra.

Jermiin.

Niels Nygaard. Jens Damgaard.

Disse 2 Synsforretninger har saaledes — mildt sagt — resulteret i en noget forskellig Bedømmelse, og det ses ikke, at Svane nogensinde har betalt det idømte Beløb. Man spørger uvilkaarlig, hvad Grunden kan være til, at Provsten saa umiskendelig stiller sig paa Skoleholderens Side. Der kan være flere. Provstens Mor var født Svane, Datter af Borgmester Thomas Svane i Viborg, saa det er muligt, at der har været Slægtsforbindelse med Skoleholderen. Desuden kan Svane have betjent sit Embede paa en saadan Maade, at det har givet Provsten som Skolens „Inspector“ Sympati og Respekt for Manden. Men rimeligvis er den væsentligste Grund den, at Provsten havde et Horn i Siden paa Linde og derfor greb Lejligheden til at krydse hans vej. Linde var ganske vist gift med Provstens Halvsøster, men hans Helsøster var den før omtalte Øllegaard Hjermiin, som, mens hun sad Enke paa Volstrup efter Kapt. Zytphen, ikke kunde gøre Rede for Legatets Regnskab og derfor havde maattet betale de 200 Rigsdaler, eller lige saa meget som 8 Aars Lærerløn, for at stille Linderne tilfreds. Selv efter at H. Linde lovformelig havde overtaget Stillingen som Efor for Legatet, 2. Maj 1757, var der fremdeles Brevveksling om Sagen. 9. Juni s. Aa. modtog Linde følgende Brev: „Om de Skøder fra

Sønderskov, da kan jeg forsikre, at her ikke er een Blad Papir, som angaar den; hvorfor skulde jeg, min hjerte Broder, dølge det, om det var her, som er ham til Nytte og mig til slet ingen, det var jo ganske uforskammet af mig. — Sl. Zitphens. Ø. M. Hiermiin.“

Provst Th. Just Jermiin.

Provsten har antagelig syntes, at hans Søster var blevet uretfærdigt behandlet af Linderne, hvis Søster havde været Kapt. Zytphens første Hustru. Han irriterede senere Linde ved at forlange Regnskab over, hvad de 200 Rdl. var anvendt til. Dette giver denne Anledning til en harmfuld Redegørelse i Skolens Protokol. Han udtaler, at Fundatsen har den Fejl, at der ikke er tillagt Eforen „nogen Møjes Erstatning.“ — Han henviser til, at Prov-

sten i det meste af 20 Aar har beklædt sin salig Hr. Faders Embede, men først nu Tirsdag 24. Maj (1759) havde forlangt en Protokol (med Fundatsen) af ham, den, der blev ham tilsendt den 26., altsaa Dagen efter den famøse Synsforretning. Da Linde derefter kommer ind paa denne, kan man mærke, hvor det koger i ham. Han kalder ganske vist Provsten velædle og velbaarne, men der er ikke noget om Højagtelse. Han er misfornøjet med, at Provsten har foretaget Synet, „uden enten Syns-Mænds lovlige Opkrav, min Overværelse, eller den, nemlig Dueholm, som var voceret at skulle efter Svane træde til Huset og Embedet, hans Overværelse, stak samme alt forrettede Syn uden at den Tid vilde lade bemeldte Dueholm eller mit Bud, som inden Kl. 12 Formiddag mødte hos Provsten i

Hjerm Skole-Hus, vide Provstens tagende Syns Indhold, blev fortrydelig for den derefter samme Dag inden Kl. 4 om Eftermiddagen ventelig lige saa lovlig tagende Syn til bemeldte Hjerm Skole-Hus.“

Det ser altsaa ud til, at Lindes „Syn“ ikke er blevet afholdt Kl. 10 slet, som Tilsigelsen gjaldt. Linde har Provstens „Tilkendegivelses Fornærmelser ved adskillige Breve,“ som han dog ikke vil ødsle Papir paa ved at indføre dem i Protokollen, men de kan ses hos ham in rerum natura. Han skriver vidtløftigt om alle de Besværligheder og Fortrædeligheder og al den Bekostning, han har haft ved at bestyre Legatet, og de Rejser, han har haft for at „konservere Skolegodset, at det altid kan svare til Fundatsens Indhold,“ og de mange Gange han har maattet sende en Mand til Venø for at opkræve Fæsternes Afgifter. Endelig naar han da til det kildne Punkt: Aflæggelse af Regnskabet for de 200 Rdl. Dette sker saaledes:

For vidtløftige Korrespondancer, fortrædelige Skrivelser Modtagelse samt Besvarelse og mange Rejsers Afgørelse 20. Okt. 1756 til 28. Jan. 1757 inden det kom saa vidt, at begyndtes Tegn til, Godsets Administration etc. derefter skulde ske af de Linder, hvilke Fortrædeligheder udi en fremmed Sag jeg ikke vilde have paataget mig at gennemgaa for 200 Rdl. anfører jeg dog derfor alene 160 Rdl.

For atter Korrespondance og Rejsers Fortrædeligheder fra 28. Jan., da salig Byfoged Dorcheus fra Skive paa daværende Enkefru Zitvens Vegne kom her i denne Sag, logerte og spiste adskillige Gange m. fl. indtil dessens endelige Afgørelse den 19. Marts 30 Rdl.

2 Protokoller (denne samt Sognepræstens) a 1 Rdl. 3 Mark. For tvende Gange Bud til Venø at erfare Godsets endel værende øde og øvrige Tilstand ved Mandskab etc. 2 Mark 8 Skill. Desuden Kaldsbreve, Fæstebreve, Skiftebreve, Skolejordens Indstening, med Vognleje. For Dueholms Vocationsbrev og Revers etc.

Saaledes fortsætter Hr. Linde, til han naar op paa 241 Rdl. 8 Skill. Dermed maa der vel være givet tilstrækkeligt Bevis for, hvad de 200 Rdl. er anvendt til. Alligevel fortsætter han sine Besværinger over den velædle Consistorialraad. Det er Provstens Synsforretning af 25. Maj, som han siger først at have modtaget 30. August, der særlig piner ham. — Skal han fremdeles være udsat for „slige Overfaldenheder,“ kan han have nødig at holde en „Skrivertjener“ til saadanne „fortrædelige Correspondancer.“ Pengene kunde der ellers nok være Brug for paa anden Maade, mener han, for efter den Ballade, der havde været med det Syn, saa Svane havde faaet Lov til at rejse uden at gøre sin Pligt til at faa Skolehuset i tilbørlig Stand, maatte det blive nødvendigt at man af Godsets Kasse ydede Dueholm Hjælp til at afbøde Manglerne.

Foruden disse Vanskeligheder med Provsten havde der ogsaa været adskillige andre Fortrædeligheder ved Bestyrelsen af Skolen og det legerede Gods. Svane var næppe flyttet ind i Foraaret 1757, før han fremkom med en Beretning over, at han „ikke uden en hans Naboers Fortrængelse har kunnet beholde med Ro det Ejendom, som han mente maatte høre til Skolehuset.“ Der maatte altsaa gøres noget for at holde nærgaaende Naboer i tilbørlig Afstand, og allerede 6. Juni mødte paa Aastedet selveste Hr. Linde og Ridefoged Søren Hansen fra Volstrup, der mødte for Fru Zütphen „som Ejere af de angrænsende Bønder og deres Jorder.“ Desuden var tilsagt tvende tiltagne Dannemænd, nemlig Niels Jensen fra Nygaard og P. Pedersen fra Sle. Flere var imidlertid kommen til, antagelig er det de „angrænsende Bønder,“ der har ment, at de muligt kunde faa et Ord med i Laget, hvis deres formentlige Ret skulde blive krænket.

Saa blev da „efter nøjeste Skønsomhed og bedste Overlæg for bemeldte Skel sat som følger: Den første Sten er sat i den vester Ende af den Kær, som ligger norden for Huset og gør Skel mellem Skjettrup Mark og Skolehusets

Mark, som skiller paa den hele vestre Side af en Agerren, fra denne Sten af, ungefær 28 Skaft i Sønder, hvor den anden Skelsten er sat, som afbryder Skolens Ejendom paa det Sted i Sønder, da den tredie Skelsten, som staar lige øster for ungefærlig 7 Skaft fra den anden, hvorefter Skolens Ejendom gaar med den Ren, som den tredie Skelsten ligger i, lige i Sønder ned til Bækken. Den fjerde Skelsten er sat østen for Kæret, som ligger ved Østerenden af Skolehuset i den Agerren, som gaar lige Sønder paa ned til Bækken og saaledes paa den ganske Østerside afskiller Skolens fra den næstøsten tilliggende saakaldte Husmer Ejendom. Den femte Skelsten er sat vesten for samme Kær og østen for Skolehusets Have, hvor da en lige Sigte mellem 4de og 5te Sten viser Skolens Andel i Kæret. Den sjette og sidste Skelsten blev sat paa en Tue i den østre Ende af den først omtalte Kær norden for Skolehuset, hvorfra en lige Sigte til den femte Sten adskiller Skolens Ejendom fra Telling Ejendom, og i lige Maade en lige Sigt fra samme sjette Sten til den allerførste ommeldte Skelsten i samme nordre Kærs Vesterende adskiller Skolens Ejendom fra Skjettrup Ejendom.“

Den Form, Lodden faar efter Anbringelsen af de her nævnte Skelsten, stemmer ikke helt med, som jeg kendte den ved Aarhundredets Begyndelse, men da jeg fandt et gammelt Generalstabskort frem, som var udarbejdet i Halvfjerdserne, fandt jeg Loddens Form der stemmende med Lindes og Fællers Skelsætning, ogsaa det ejendommelige Hak, som fremkom ved, at man fra den tredie Skelsten gaar „ungefærlig 7 Skaft“ i Øst. Hvad der blev fastsat denne Junidag, har da staaet ved Magt, saalænge Ejendommen benyttedes som Skole, og en Tid derefter.

Der var dog endnu en Sag, der maatte bringes i Orden ved samme Lejlighed, og derom beretter Protokollen:

„Endelig blev om Vejen til Skolehuset aftalt og afgjort saaledes: at fra den østre Ende af Skolehuset Nord paa til den almindelige Lande- og Kirkevej, som ligger nor-

den for Skolehuset, skal udlægges en upaaklagelig Vej, just i Skellet mellem Skjettrup og Telling Byers Ejendom fra samme Landevej at regne sønder paa. Og at dette saaledes er aftalt og afgjort, bekræftes hermed med Underskrift af ommeldte.“ Kun Linde og Søren Hansen har underskrevet med deres fulde Navn, de „tvende Danne-mænd“ har nøjedes med Forbogstaverne.

Ogsaa med Fæsterne og deres Forhold kunde der være Bryderier. Allerede i Zytphens Tid havde de klaget over, at deres Afgifter var for store, og Klagerne maa have været saa medynkvækkende, at de i Fundatsen fastsatte Satser var blevet nedskrevet med 3 Lispund Smør og 2 Rdl. 1 Mark. Da Linde overtog Bestyrelsen, var den Gaard, som gamle Chr. Knudsen havde (Htk. 1-5-3-1) „mig aldeles øde og uden Beboer, Bygning og Besætning.“ I en anden af de mindre Gaarde havde det ogsaa været galt. Den havde Chr. Knudsen den Yngre haft, men havde maattet kvittere Stedet formedelst Armod og Vanrøgt. Af Bygninger var der kun en Lade tilbage. I den tredie (Htk. 1-5-3-1) var der derimod en Mand, der kunde overkomme den tildelte Lod og mere til. Det var Chr. Hermansøn; han var født i Gimsing og overtog Gaarden her 22. Juli 1745 efter Peder Jensen. Ved Fundatsens Stiftelse 13 Aar før havde Niels Nielsen denne Gaard, saa det var gaaet hurtigt med Omskiftningerne. Da Unge Chr. Knudsen saa gik i Armod, fik Chr. Hermansøn ogsaa Jorden fra hans Gaard og i 1757 tillige Jorden fra Gamle Chr. Knudsens øde Gaard, saa han nu havde Htk. 4-7-2-1. Der var nu kun 2 Beboere i Stedet for oprindelig 4. Dermed mente Linde at have faaet Orden paa Sagerne, og det skulde nu „ved Guds Bistand vorde sat og holdt i Stand.“ Den omtalte Lade, der var tilbage af Unge Chr. Knudsens Gaard, er maaske den, der senere blev til det jordløse Hus, der foruden de 2 Gaarde hørte til Godset, da det senere blev solgt.

Den store Gaard, Sønderskov, voldte dog ogsaa Eforen

adskillige Kvaler. Hvem der havde den ved Fundatsens Stiftelse, er ikke der indført, men da Linde overtog Bestyrelsen, fik han fra Zytphens Enke udleveret Fæster-Revers paa Sønderkov for Jeppe Knudsen, dateret Volstrup 18. Novbr. 1739. Denne Jeppe Knudsen var barnefødt i Odby paa Thyholm og overtog Gaarden her efter afd. Søren Larsen, der jo antagelig er den første Fæster. Enken har godvillig afstaaet Gaarden til Jeppe Knudsen og faar fremdeles sit Ophold der. J. K. blev gift med Else Sørensdatte og er saaledes sikkert Svigersøn af den forrige Fæster.

Det gik imidlertid saa som saa med Fæsterne i den store Gaard. Linde klager over, at han „ikke vedligeholdt Godset og holdt Bygningerne i forsvarlig Stand“ trods gentagne Paamindelser. Linde tilføjer, „at dersom han paa Gaarden ved Salshuset vilde tilsætte et Par Fag Hus, hvorudi jeg selv eller hvo paa mine Vegne kom til Venø og noget skulde i lovlig Stand foranstalte, kunde skikkeligt én Nats Tid eller 2 indlogere, vilde jeg paa Skolens Vegne til samme Bygnings Hjælp give ham 10 a 20 Rdl. og hvad han med Billighed til dessens skikkelige Istandsættelse mulig endvidere kunde synes hannem burde erlægges.“

Dog heller ikke dette vilde han med det gode, „og da jeg alleralvorligst i Kærlighed samme hannem foreholdt i dette Aars Juni Maaned, blev han som en afsindig Mand, græd og løb hasteligst bort fra mig her paa Gaarden uden i ringeste Tilfælde at ville finde sig i Billighed til bemeldte sin fæstede Gaards Bygningers rette og højst behøvende Forbedring.“

Nu var Linde ved at tabe Taalmodigheden; han truede med Proces og lod gaa Ekspresbud til Byfogden i Lemvig for at faa udtaget Stævning. Da nu Lavinen var sat i Skred, gik Linde derhjemme og fik Skrupler, maaske ihukommende Ordet om ikke at lade Solen gaa ned over sin Fortørnelse. Han fik fat i Peiter Hermanson fra Hand-

bjerg By og fik ham sendt af Sted til Venø „til Jeppe Synderskov og hannem i Kærlighed advare, at han samme Dag vilde blive stævnet i Sagen efter dessens Overgivelse udi en Commissionairis Haand, hvilket Stævnamaal kunde vorde frafalden, saafremt han endnu betids vilde finde sig rimelig i de ham gjorde billige Proportioner.“ Peiter havde dog endnu et Hverv at udrette for Skolegodset, inden han kunde vende hjem igen. Han maatte hen hos Christen Hermansøn i Venø By. Efter Navneligheden maa det anses for sandsynligst, at de to var Brødre, og at Peiter saaledes kunde have særlige Forudsætninger for at opnaa noget i den foreliggende Sag. Christen havde jo faaet de tre Ejendomme sammenlagt, og nu havde man „en Karl af Skolegodset,“ Laurids Christensen, som man skulde have anbragt. Han tjente hos Christen Hermansen paa ottende Aar og vilde nu gerne have Foden under eget Bord, men de Tilbud, Linde havde gjort ham, paa Grydsbæk i Handbjerg Sogn og Vestrup i Handbjerg By, havde han ikke kunnet bekvemme sig til at tage imod; han vilde nødig bort fra Øen, og saa var det, at Peiter skulde se at formaa Christen til at afstaa „sine fæstede Stæders halve Deel.“ Den Sag glippede dog for ham. Mandens Stilling til Sagen hører vi dog ikke noget om, men saa meget tydeligere Konens „mod hvilken Fæste af hendes Mands udi Venø By bemeldte Christen Hermansøns Kone var aldeles modbydelig.“ Peiter overnattede paa Øen og fik ved Hjemkomsten den 3. Juli — efter at have aflagt Beretning — af Linde udbetalt 3 Mark for „næsten toe Døgn's Tids Tøede.“

Den første Del af Peiters Mission bar derimod god Frugt. Allerede den 4. Juli indfandt Jeppe Knudsen sig paa Handbjerg Hovgaard „under nogenlunde bedre Sentiment end før.“ Han gik ind paa at deponere 100 Rdl. og forpligte sig til at skaffe, hvad der videre behøvedes til Istandsættelsen. Det bestemtes saa, at Jeppe skulde sørge for „ved en forstandig Tømmermands Hjælp“ et Over-

slag over, hvilket Tømmer, der blev Brug for, og dette skulde saa Linde fremskaffe og fragte til Struer mod Afkortning i det deponerede Beløb. Naar Jeppe har kunnet præstere en saadan Indbetaling, maa det nok have sin Rigtighed, naar Linde andetsteds kalder ham „Gaardens formuende Beboer.“ Restaureringen blev nu foretaget, men det kan ikke ses, om det er realiseret med den af Linde ønskede Tilbygning til Salshuset, hvor han eller andre paa hans Vegne kunde indlogere sig „én Nat eller to,“ men er det sket, saa er det jo nok der, man har huset Fru Zytphens anden Mand, Major Poul von Klingenberg, da han i Februar 1771 i Depression søgte bort fra Volstrup og indlogerede sig paa Sønderkov, hvor han hængte sig 23. Februar; en Begivenhed, der sikkert har rystet den lille Ø's Befolkning. Forholdet mellem Linde og Fæsteren paa Sønderkov synes nu fremtidig at have været godt. 1766 fik Jeppe Knudsen Lov til at overlade Fæstegaarden til sin Brodersøn, Chr. Christensen Korsgaard, Søn af Seigneur Chr. Knudsen Korsgaard fra Søndbjerg; den nye Fæster havde da allerede opholdt sig en Tid paa Gaarden.

I den anden Gaard gik det ikke saa godt. Chr. Hermansøn, hvis Kone saa drabelig havde forsvaret sig mod Gaardens Deling, blev der ikke saa mange Aar. I 1780 er der en Jens Jensen som Fæster, og han har sikkert da været der i en Aarrække. Nævnte Aar kan han ikke betale sin Landgilde, „da han er i yderlig fattige Omstændigheder og har haft stor Vanheld paa sine Bæster, saa det ej skønnes, han kan blive ved Stedet, men af Mangel for en Fæster, da intet Mandskab er paa Gaarden og ingen er at faa til at flytte derover, er han paalagt til videre at besøge Stedet det bedste muligt under Chr. Sønderkovs Tilsyn, at det ej skal blive øde, indtil kan faas en anden Fæster, hvorom nu gøres al mulig Flid.“ Næste Foraar var det stadig lige galt. Nu havde han intet Sædekorn og heller ingen Penge at købe for. Han fik da Chr.

Korsgaard i Sønderskov og en Peder Smith til den 30. April at tage med til Håndbjerg Hovgaard for at fremstille sine ringe Omstændigheder for Herremanden og faa Hjælp til at købe Sædekorn. Henrik Linde var imidlertid i 1776 blevet afløst som Legatets Bestyrer af sin Søn, Justitsraad Jens de Linde, der nu ejede Faderens Gaard, og det var altsaa ham, der kom til at tage Stilling i denne Sag. — De to Mænd var Jens Jensen et Par gode Hjælpere; de gav ham det bedste Vidnesbyrd om den „største Duelighed og Vindskibelighed,“ og Jens paa sin Side afgav „Løfte og Forsikring om den største Flid og Stræbsomhed i Fremtiden,“ men saa maatte han ogsaa indstændigt anmode om en Forstrækning paa 11 Rdl. og 2 Mark for at faa Sæden lagt og endvidere have Landgilden nedsat, da det nuværende Beløb „i Henseende til Stedets Ringhed var Beboeren utaalelig.“ De to andre sekunderede paa det kraftigste, saa Lindes Hjerte blev blødgjort. Da de tre Mænd drog derfra, var Landgilden nedsat fra 10 til 8 Rdl., og Jens Jensen havde de 11 Rdl. og 2 Mark i Snørepungen. Trods denne Hjælp lykkedes det ham dog ikke at komme rigtig paa Fode, og mange Aar holdt han den ikke gaaende i Gaarden.

1791 er Chr. Pedersen Fæster der, men heller ikke han kunde faa den forsømte Ejendom i rentabel Drift. Hans Forfatning var det Aar saa ringe, at han ikke kunde betale Landgilde; men da man ansaa ham for en duelig og stræbsom Mand, blev der af Godsets Kasse ydet ham Bygningshjælp. Husene var nemlig fra hans Formænds Tid saa ringe og brøstfældige, at en Ombygning var nødvendig. Alligevel holdt han sig ikke ved Stedet i ret mange Aar. Fra Udgangen af 1794 var Fæstet ledigt, men det viste sig nu umuligt at faa Gaarden fæstet ud igen, efter at Jens var „gaaet baglæns af Seletøjet.“ Der var da ingen anden Udvej end at lade Godset drive den for egen Regning. Det blev imidlertid et Regnskab med Underskud. Der blev ansat en Bestyrer eller Avlskarl, Johan Casper-

sen, og en Karl, Jens, men desuden maatte man af og til have Daglejerhjælp, og Else Knudsdatter maatte have Betaling for at sprede Møg! For at hjælpe med Ølbrygningen paa Gaarden maatte der gives Beboerne „paa Landet“ 2 Ptr. Brændevin a 20 Skl. Der maatte betales Leje af Heste og Redskaber og endda købes „1 Bæst, som nødvendigvis behøvedes“ og lejes en Karl til at tage til Venø med bemeldte Bæst. Der blev indavlet 24 Traver Rug, 7 Tr. Byg og 28 Tr. Havre. Heraf blev „udtorsken“ 21 Tdr. 7 Skp. Rug, 6 Tdr. 6 Skp. Byg, men kun 2 Tdr. Havre, og deraf maatte den ene Td. udleveres til Hr. Balleby til Strandby (= Strandbjerggaard) for Bedækning af en Hoppe. Man overraskes over, at Rugen har været saa yderig, og at der er blevet saa lidt Kærne af Havren, men Forklaringen paa det sidste er jo nok, at „Bæsterne“ har faaet det meste af Havren som „Skaftkorn.“ Resultatet af Bedriften blev, at Udgifterne oversteg Indtægterne med over 50 Rdl., og saa modnedes den Tanke hos Hr. Linde, at det var bedre at sælge Skolegodset, saa man kunde blive fri for alt Vrøvlet. — Dette var nok den egentlige Grund, men man fremførte ogsaa den smukke Tanke, at saa maatte Skoleholderens Løn kunne forhøjes.

Der skulde nu holdes Auktion over Godset, som nu bestod af de to Gaarde og et jordløst Hus. Da Øen jo hører under Skodborg Herred, maatte Salget foregaa i Lemvig. Linde maatte først gøre en Rejse dertil for at aftale Auktionen, og selve Auktionen, der holdtes 7. Jan. 1796, tog ham 3 Dage, hvorfor han beregnede sig til Diæter og Vognleje 3 Rdl. 2 Mark eller ca. Halvdelen af, hvad den til Gaarden indkøbte Hest havde kostet. For at ikke Udfaldet af Auktionen skulde blive helt vilkaarlig, havde man formaaet Forvalteren paa Rydhave, N. C. Lund, som Aaret før ved Giftermaal var blevet Ejer af Kongensgaard i Nr. Nissum, til at møde ved Auktionen og give Bud. For denne Tjeneste blev der ydet ham 5 Rdl. Resultatet af Auktionen blev, at Sønderskov indbragte 1300

Rdl., den anden Gaard 302 Rdl. og det jordløse Hus 30 Rdl. Renterne af det indkomne Beløb gav virkelig Skolekassen en betydelig større Indtægt, end den hidtil havde haft, og Linde bestemte da, at Skoleholderens Løn skulde forhøjes fra 24 til 42 Rdl. En saadan Forhøjelse paa 75 pCt. kan nok have faaet Lærer Tranekjær til at føle sig som Jeppe i Baronens Seng. Desuden blev Tilskudet til de fattigste og flittigste Eleverforhøjet fra 2—4 Rdl. aarlig.

De ved Godsets Salg indkomne Penge blev betalt i Snapstinget 1797. Deraf blev 1430 Rdl. udlaant til Jens de Lindes Broder, Kapt. Chr. Linde til Møltrup mod Pant i Snebjerg Sogns Kongetiende og 201 Rdl. til Selvejergaardmand Mads Jensen, Venøby, mod Pant i Gaarden. Jens de Linde døde 1799, og Broderen paa Møltrup overtog da Bestyrelsen, men 10 Aar senere maatte han paa Grund af „Alder og Svaghed saavel som langt Fraliggenhed fra Hjerm Sogn“ overlade Stillingen til sin ældste Søn, Henrik de Linde (den Yngre), som 1808 havde overtaget Handbjerg Hovgaard. Denne kørte dog snart træt; allerede inden Aarets Udgang erklærede han, at han „ikke længere kan eller vil befatte“ sig med Bestyrelsen af Legatet, og Stiftsøvrigheden paalagde da Sognepræsten, Provst A. F. Skow, hvert Aar at modtage Renterne og anvende dem efter Bestemmelsen samt ved hvert Aars Landemode at aflægge Regnskab for Anvendelsen. De 1430 Rdl. fra Møltrup var ved Chr. Lindes Afgang blevet anbragt i Stiftsmidlerne. Provsten førte nu Regnskabet for de næste to Aar; men efter 1811 har han intet indført, og da man efter hans Død 1828 skal til at have Orden i Sagerne, viser det sig, at Pengene i Stiftsmidlerne har været uheldigt anbragt i Kriseaarene, saa der nu kun er 579 Rdl. tilbage. Derimod er Pengene paa Venø i Behold, saa hele Beløbet nu er 780 Rdl. Pengene er senere anbragt i Kreditforeningsobligationer lydende paa 1600 Kr. Det er, hvad der nu er tilbage af Chr. Lindes og Ellen Marie von Obelitz' storstilede Gave.

Da Legatskolen blev oprettet, var der jo ingen andre Skoler i Sognet, men da der senere indrettedes Skole i Degneboligen for den vestlige Del af Sognet, kaldtes denne Degneskolen i Modsætning til Legatskolen, som kaldtes Volstrup Skole, senere kaldtes de henholdsvis Vestre og Østre Skole. — De havde oprindeligt hver sin Kasse, og selv efter at Legatmidlerne var svundet saa stærkt ind, var alligevel Renteindtægten af det tilbageblevne en betydelig Lettelse i Udgiften for Beboerne i den østlige Del af Sognet; men da saa Landkommunalloven af 1867 bestemte, at de forskellige Skolekasser skulde gaa op i en fælles Kommunekasse, opstod der i Sogneraadet Strid om, hvorledes man skulde forholde sig med det Lindeske Legat. Medlemmerne fra vestre Distrikt holdt paa, at Legatet var givet til hele Sognet, medens de fra østre Distrikt mente, at det alene skulde nyde godt af Midlerne. Da der ikke kunde opnaas Enighed, blev Spørgsmaalet indsendt til Amtsraadets Afgørelse. Amtet fandt imidlertid — som det synes rimeligt — at Legatmidlerne maatte komme hele Sognet til Gode. Men Enden var ikke endda. De 4 Repræsentanter fra østre Distrikt vilde ikke lade sig nøje hermed. De indsendte en Protest, som via Skoledirektionen havnede i Kultusministeriet. Deri erklærede de, at „vi forbeholder os vor gode gamle Ret til Legatet uforkrænket.“ I nævnte Ministerium synes man at have været i Knibe med Svaret og har derfor sendt Sagen fra det ene Kontor til det andet; først hos „Generalprocureuren,“ som imidlertid erklærer „ikke at skjønne rettere, end at Renten af det omtalte Legat fremdeles som hidtil bør forbeholdes Sognets østre Skole, idet Legatet ikke kan betragtes som et Beneficium for vedkommende Sognecommune i sin Helhed.“ Dernæst til Indenrigsministeriet, der udtaler „den Formening, at Legatet i ethvert Tilfælde maa anses som et Fællesaktiv for hele Communen, eftersom det forinden Emanationen af Lov af 6. Juli 1867 maatte antages alene at burde

komme Sognets østre Skoledistrikt tilgode i Henhold til § 19 skulde inddrages under den der foreskrevne Afregning mellem Communen og dens tidligere mindre Ligningsdistrikter saaledes, den Værdi, som Legatet fandtes at have haft for Skoledistriktets Skatteydere, ved den Lettelse, som det havde medført i disses Skattebyrde, blev efter Fradrag af Districtets Gjæld at opføre som en Udgift for den samlede Commune, der godtgjordes Districtets Beboere i deres Bidrag til Sognet.“

Den dragne Slutnings Rigtighed synes ikke absolut indlysende efter den givne Forudsætning: „i ethvert Tilfælde maa anses som et Fællesactiv for hele Communen,“ men der var ogsaa den Vanskelighed, at Amtet var højeste Myndighed i saadanne Sager, saa der kunde ikke fra Ministeriets Side paalægges det at ændre Afgørelsen, men Ministeriet føjede til, „at der formentlig burde være Anledning til at opfordre Andragerne til ved en Henvendelse til Amdsraadet søge sammes titnævnte Resolution omgjort.“ Et saadant Andragende fra Klagerne kom hurtigt, og Amtet afgav saa en ny Kendelse modsat den første. Derefter fik Beboerne i østre Distrikt udbetalt nogen Erstatning for Tabet af Legatet, hvorpaa dette gik ind som et Aktiv i Kommunekassen.

Inden vi er naaet saa langt frem i Tiden, er der imidlertid sket store Forandringer med Bygningen, og ogsaa dens Beliggenhed er ændret. Det var jo Skoleholderens Pligt at vedligeholde Bygningen, men af og til maatte Godset træde hjælpende til, naar Brøstfældigheden blev for stor. I Begyndelsen af 1790'erne blev det dog besluttet at foretage en Nybygning, man maatte erkende, at „det gamle Skolehus ikke alene af Skoleholderen beklagedes, men og virkelig befandtes stedse at have været alt for lidet og indkneben til at rumme Skoledistriktets Ungdom, som ofte kunde beløbe sig til omtrent 30 Børn, ligesom og ved Tidens Længde, uagtet det havde faaet vedbørlig aarlig Forbedring, nu at være saa forældet og i

mange Maader svækket, at det ikke kunde repareres og istandsættes til sit fulde vedbørlige Brug, uden at det maatte nedtages, ombygges og udvides, hvortil de gamle Materialer vilde blive saare lidet nyttige. Saa forklarede Ephorus, at han i den Hensigt at skaffe Skolens Bygning den nødvendige Forbedring havde formaaet Hr. Etatsraad Skow som største Lodsejer til at tilbygge af nyt et Stk. Hus af 6 a 7 Fag.“

Skow havde altsaa paataget sig at forestaa Opførelsen. Man mente, at han kunde foretage Indkøbene mere fordelagtigt, og som Godsejer kunde han lade en Del af Arbejdet udføre som Pligtarbejde. Den nye Bygning blev opført som en Tilbygning i Syd ved den oprindelige Bygnings Vestende. Arbejdet blev udført i Sommeren 1792, men der blev først holdt Synsforretning 9. Juli 1793. Som Synsmænd var tilkaldt Degnene Dollerup i Hjerm og Wedel i Handbjerg. Etatsraad Skow mødte med sine Regninger, de lød paa 165 Rdl. 2 Mark 8 Sk., og Synsmændene kontrollerede, om alle de paa Regningen anførte Materialer var anvendt, om Kvaliteten var rigtig, og om Priserne og Haandværkernes Lønninger var „anført saa billig som sædvanlig er gangbar.“ Synsmændene tog „alting nøje i Betragtning,“ og de fandt alt saare vel. De kunde „grangivelig nok skønne, at de i Regningen anførte Materialer dertil er brugte, saa og det anførte Arbejde af Haandværksfolkene derpaa anvendt. Betræffende de ansatte Priser, da forsikrede Synsmændene, at Materialerne saavel som Arbejdet er ganske billigen anført, da ganske meget mestendels maa betaales dyrere end her anført er.“

Sognepræst Billeskou og Provsten, N. B. Krarup i Vejrurum, var ogsaa til Stede. Den sidste „gav sig den Frihed“ at spørge Linde, om han „agter det passerede tilstrækkelig nok til at dokumentere, at den gjorde Bekostning er vel anvendt.“ Da Linde svarede ja, kunde de to gejstlige Herrer ogsaa attestere, at „denne Bygning er gjort forsvarligen.“

Denne Bygning gjorde nu Fyldest efter sin Bestemmelse i over 60 Aar med en større Restaurering 1816, men saa kom der i 1856 en Lov om Skolevæsenet, som stillede større Krav til Skolebygningen m. H. t. Størrelse og Indretning, end Bygningen her kunde svare til, ogsaa Jordlodden skulde være større end den af Linde udlagte „indmærkede eendels Ejendom.“ Nu var Beliggenheden, siden den vestlige Del af Sognet var skilt fra som et selvstændigt Skoledistrikt, meget uheldig, kun faa 100 m til Grænsen i Vest, mens Skolevejen fra Snøder i Sognets nordøstlige Hjørne var adskillige km, saa naar der blev en saadan Lejlighed, maatte man forsøge at faa en Flytning gennemført, men som altid, naar en Skoles Flytning er paa Tale, blev der stor Uenighed om den nyes Beliggenhed. Endelig blev det dog fastslaaet, at der skulde købes 8 Tdr. Land af den østlige Del af Chr. Hoes Mark i Skettrup. Men ogsaa den foreslaaede Bygning var der Strid om. Skolepatronen Jens Villemoes modtog et Brev underskrevet af 19 Beboere i østre Distrikt, hvori de udtaler, at de „ei er tilfredse med den af Skolekommissionen for Hjerm foreslaaede Bygnings Opførelse, men at de i dette Sted forlanger og er villige til at opføre en anden efter den Tegning, som Ministeriet vil finde det passende at paabyde opført.“ Efter Haandskriften at dømme synes det at være Lærer Gosvig, der har ført Skrivelsen i Pen-
nen.

Dette Forsøg paa at stikke en Kæp i Hjulet synes der dog ikke at være kommet noget ud af. Efter at Ministeriets Tilladelse til Flytningen var opnaet, blev den nye Skole bygget 1857. Men da saa den gamle Skole var blevet solgt, og man skulde udstede Skøde til Køberen, opstod der en Vanskelighed, man ikke havde forudset. Forstanderskabets Formand, Nybye, gør Rede for Forholdet i en Skrivelse af 21. Januar 1859 til Provst Bøtcher i Sevel. Han forklarer deri, at han „gentagende har affordret Skolepatronen Skjødet for Skolelodden, men denne har be-

standig nægtet, at der var noget Skjøde derpaa, hvad Nybye fandt sandsynligt, da det drejede sig om en Legatskole, men da saa Skolepatronen i Okt. sidste Aar fraflyttede Distriktet og afleverede de Skolevæsenet vedkommende Dokumenter, fandt man til sin Skræk følgende Skøde fra 1826:

Underskrevne Enke, Etatsraadinde Øllegaard Sofie Skow, født de Grib, gjør herved vitterligt, at da det stedse har været mig en kjer Tanke at bidrage efter den Evne, det guddommelige Forsyn forlenede mig, til vel-dædige og almennyttige Hensigter, saasom Skolevæsens og Fattigvæsens Bedstes Befordring, saa haver jeg i Herrens Navn besluttet at overdrage, ligesom jeg herved overdrager og skjøder til Hjerm Sogns østre Skole den Jordlod, bestaaende af 2 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Hartkorn til Værdi 30 Rbd. — siger Tredive Rigsbankdaler Sølv — som bemeldte Skoles Lærer har havt til Brug, og hvoraf Skoledistrictet i min salige Mands Levetid har svaret Leje Afgivt efter en Forening af 17. October 1803. — Thi skal bemeldte Jordlod fra nu af bestandig tilhøre fornævnte Hjerm østre Skole som en lovlig erhvervet Eiendom under de eneste Vilkaar: at Skoledistrictet fra indeværende Aars Begyndelse og fremdeles deraf svarer de Kongelige Skatter og Afgivter — Bankhæftelsen derunder indbefattet — og at bemeldte Hartkorn ingensinde maa henlægges til nogen anden Bestemmelse og end mindre til nogen Herregaards Completering, eller deraf svares Hoveri, som jeg og Arvinger bør at hiemle. Og haver jeg dette mit udgivne Skjøde egenhændig underskrevet og forsejlet tillige med min Laugværge i Vitterligheds Vidners Overværelse, hvorefter det kan til Tinge læses og protocolleres uden mig at varsle.

Wolstrup, den 6. Februar 1826.

Ø. S. Skow, Fød de Grib.

Som Laugværge: A. F. Skow.

Det foruroligende i dette Skøde var den deri indførte Klausul, at „formeldte Hartkorn ingensinde maa henlægges til nogen anden Bestemmelse.“

Nybye mener, at Grunden til, at Skødet var blevet udstedt, var at faa Hartkornet ud af Volstrups Jordebog, hvorunder det rimeligvis er blevet fra den Tid, Giveren ejede Volstrup. Idet han nu tillader sig „at henstille denne Sag til Deres Højærværdigheds gunstige Overvejelse bedes den med Deres godhedsfulde Betænkning indstillet til vedkommende Ministerium for om muligt derfra at erholde Resolution for, at den i Skjødet som uberettiget indførte Clausul ikke kan præjudicere de efterfølgende Ejere af Skolelodden og ei paadrage saavel Sogneforstanderskabet som Skoledistrictet noget Ansvar med Hensyn til det foregaaende Salg.“

5 Dage efter denne Skrivelse afgaar en ny Salut, hvori Nybye gennem en lang Række Citater fra Legatprotokollen søger at vise, at Fru Skow „ikke har været berettiget til at hæve Leieavgift eller gjøre Indskrækning i Brugen af den Skolen tillagte Jord.“

Den megen Møje bar Frugt. Den 14. Juni kan Provsten videresende en Skrivelse fra Ministeriet, der resolverer, „at da den for den afhændede Skolelod indvundne Kjøbesum er anvendt i Overensstemmelse med det i Gavebrevet forudsatte Øiemed, der ved den trufne Foranstaltning maa antages at ske bedre Fyldest end ved Dispositionens ubetingede Opretholdelse, vil dette Ministerium intet have at erindre imod, at den omspurgte i Skjødet indeholdte Klausul bortfalder.“

Som Efterdønning af de Bølger, der havde rejst sig ved Skolens Flytning, kom der 2. Maj 1859 en Klage til Skolekommissionen fra Beboere i Neder Telling og Snøder, der klagede over, „at deres Børn ikke maa gaa over Laust Chr. Jensens i Telling hans Jord til Skølen, saa de befrygter at faa lige saa langt til den nye Skole, som de havde til den gamle.“ De forlanger nu en Skolesti. Det er antagelig

den Sti, som tidligere gik der, hvor der i dette Aarhundrede er anlagt Vej.

Endnu en Gang blev dog Skolen Genstand for Flytning. Søndag den 7. Juni 1896, da Kirkegængerne fra Østersognet gik fra Kirke, saa de Røg fra en Brand ude i Nordøst, og da de kom op over Bakken ved Hjerme-gaarde, blev de klar over, at det var Østre Skole, der brændte. En af dem udbød da: Det er da godt, det ikke er andet. Den er de saa mange om at bygge op, saa vi skal snart faa en Skole igen. Det viste sig imidlertid at være en for optimistisk Udtalelse; thi nu kom der igen Krav om Flytning. Naar et saadant Krav kunde fremkomme saa hurtigt efter den første Flytning, skyldtes det den Omstændighed, at der siden var bygget Skole i Søndersognet, og dertil var lagt alle Ejendomme Syd for Vejen til Hvam Kro. Mens Diskussionen om den nye Skoles Beliggenhed stod paa, blev der holdt Skole i østre Missionshus, og Lærerfamilien fik Bolig i Rosvang, hvor Stuehuset paa det Tidspunkt stod tomt. Forhandlingen trak saa længe ud, at man snart indsaa det umulige i at faa bygget denne Sommer. Først næste Foraar tog man fat med at bygge paa den Lod, man havde købt fra Vilh. Gosvigs Gaard, der hvor Vejen fra Kvium støder til Vejen, der fra Vest til Øst løber gennem Telling og Østerby. Paa denne Plads med den skønne Udsigt over Venø Bugt og det bagved liggende Land blev der saa i Sommeren 1897 opført en efter Tidens Forhold anselig, skifertækket Bygning, som saa siden med de efter Tidens Krav og det voksende Befolkningstal nødvendiggjorte Udvidelser og Forbedringer har tjent Formaalet.

Kunde man sammenholde den nuværende Skole med Jens Hauns Skomagerhus, hvor Begyndelsen skete, vilde man faa et stærkt Indtryk af, hvad der er sket af Fremskridt, siden Lindeslægten grundede sit Legat i den helige Trefoldigheds Navn — til Guds Ære og de unges Opkomst.

Skolens Lærere.

Da der ikke foreligger noget skriftligt fra den Tid, Zytphen bestyrede Legatet, har vi kun Kirkebøgerne at henholde os til for at finde noget om de første Lærere.

Som foran antydet er det muligt, der er gaaet nogle Aar efter Fundatsens Udfærdigelse, før Skolen er kommet i Gang. Men for Aaret 1741 staar der i Kirkebogen blandt døde: *Jacob Hansen Guldberg*, Skolemester i Volstrup, 42 Aar. Det er sikkert den først ansatte ved Skolen her, som i den første Tid kaldes Volstrup Skole i Modsætning til Degneskolen, som blev oprettet dette Aar. Samme Aar blev Else Gregersdatter i Skolehuset viet i Hjerm Kirke. Det har antagelig været Guldbergs Husholderske, som nu ved hans Død var ledig og maatte søge sig en anden Kondition.

Det næste Spor finder vi i Kbg. 1756, 11. Januar. Da blev Skoleholderen *Laurids Carstensen* begravet, 41 Aar gammel, ogsaa han var sikkert ugift. Der findes i hvert Fald ikke indført Fødsler fra Skolehuset i den foregaaende Tid.

Med den næste, *J. P. Svane*, kommer vi ind paa mere sikker Grund. Han havde siden 1748 været Skoleholder i Nr. Nissum, hvor Degnen Jacob Dagnes (Bertel Thorvaldsens Morfar) ikke gav sig af med Skolehold. Svane optræder i Nr. Nissum som Fadder ved Barnedaab i Præstegaarden, og Præsten sætter i Kirkebogen S T (salvo titolo) foran hans Navn, saa han er sikkert en studeret Mand, og det var jo en saadan, man ifølge Fundatsen helst vilde have. Sagen kom derfor snart i Orden. Den 30. Marts mødte Svane paa Handbjerg Hovgaard og modtog der et saalydende Kaldsbrev:

Efter givne Fuldmagt fra mine kære Søkende, item Forslag fra Sognepræsten for Hjerrum og Gimsing Menigheder, højjædle og velbaarne Consistorialraad og Provst Jermiin til Ausumgaard haver jeg undertegnede Henrik Linde, Hanberrighovedgaard, ifølge Skole- og Begravel-

sesfundationen efter mine kære salige Forældre (Dato 30. Maj Anno 1732) voceret til Skoleholder Monseieur Jens Pedersen Svane, som jeg og hermed paa egne og mine kære Søkendes Vegne til at være herefter Skoleholder i Hjerm vocere bemeldte Mons. Jens Pedersen Svane, som for Ungdommens retskafne Undervisning samme Steds, saalænge jeg lever skal erholde efter hver Maartens Dag til Løn rede Penge 24 Rigsdaler, hvilke Penge han hos mig paa Gaarden maa lade afhente mod mig sin derfor meddelende behørig Kvittring, og skal han i lige Maade uden Kvartalsskatter og Landgilde til nogen, beholde den Skolehus til Beboelse, som forrige Skoleholder i Hjerm har beboet, alt med samme Ejendom, som dertil var og tilforn brugtes af Jens Haun for aarlig Afgift 4 Rdl., hvilken Afgift i alle Maader skal ophøre for bemeldte Skolehus paa Bygning og Avling i lovforsvarlig Stand, item udi sit Embede forholder sig troligt retsindig, og som det sig efter ommeldte Fundations første og anden Artikel findes ham prescriberet, saalænge saadant vorder ræddeligst og omhyggeligt fuldbyrdet af forskrevne Iens Pedersen Svane skal denne Vocation ved Magt staa hans Livs Tid uforkrænkeligt udi alle Maader af mig og efterkommende Ephori, der ifølge Fundatsen da bør og skal lade ham erlægge ovenmeldte aarlige Sallarium, hvilket til Stadfæstelse hermed under min egen Haand og sædvanlige Signet bekræftes.

Handberrighovedgaard, 30. Marts 1757 test.

H. Linde.

Ovenskrevne Vocation haver jeg underskrevne Jens Pedersen Svane i Dag modtaget en ligelydende Genpart af, forsikrende hermed i underskrevne Vidners Overværelse, det jeg under samme Vocations ellers Fortabelse, mig derefter skal forholde saa ærlig, redelig og retsindig, som ske bør udi alle sine Punkter og Clausuler, hvilket under min egen skrevne Navn hermed bekræftes.

Datum ut supra.

Jens Svane.

Endelig bevidner to Mænd, at Oplæsningen har været tilstrækkelig tydelig, og at Svane selv egenhændig har underskrevet Kontrakten.

Senere fik Svane Nøglen til Begravelsen i Forvaring. Han skulde saa gøre rent i Rummet og vise dem af Familien, som begærede det, ned i Begravelsen. Derfor blev der tillagt Skoleholderen et Beløb paa 7 Mark, senere forhøjet til 2 Rdl.

Nu saa alt saare lovende ud, men som tidligere omtalt blev der snart Vanskeligheder med Naboerne, og da han efter godt 2 Aars Forløb skulde fraflytte Embedet her for at blive Degn i Junget og Thorum i Salling, var der den Ballade med Afleveringssynet, som sikkert i lang Tid indvirkede paa Lindes Nerver og paa hans Forhold til Provst Jermiin.

I den korte Tid, Svane var i Hjerm, fik han dog Tid til at gifte sig. 17. Novbr. 1758 blev han i Hjerm Kirke viet til Ane Christensdatter Noes, antagelig en Søster til Bertel Christensen Noes, som 1770 overtog Nr. Ausum, og hvis Slægt boede der til 1905.

I Junget—Thorum var Svane Degn til sin Død 1800. Hans Kone var død Aaret før. En Søn fortsatte i Embedet som sin Faders Efterfølger.

Da Svane „førend Pinsedag“ 1759 er blevet forflyttet, melder der sig saa hurtigt en Ansøger til hans Embede, saa man skulde tro, han har siddet paa Lur og ventet paa Lejligheden. Allerede 22. Maj bliver Embedet „anført“ *Jens Jespersen Dueholm*. Pinse maa være kommen tidligt det Aar, eller ogsaa maa der ligge mere i Ordet „førend“ end efter nutidig Opfattelse, men naar man saa hurtigt har kunnet bestemme sig for ham, skyldtes det sikkert den Omstændighed, at han foruden sit Fripas af 9. Oktober 1750 fra Landsdommer Schinkel paa Hald „ogsaa havde adskillige andre smukke Attester betræffende hans Habilité til Skolemester, blandt hvilke den sidste er egenhændig skrevet den 19. Maj i indeværende Aar af

hans Højærværdighed Hr. Biskop Wøldiche af Viborg Stift under endog Beraabelse paa Hr. Provst Sadolins Bevis de Dato 5. April sidst, samt Provst Hørbyes af 16. Maj og Hr. Peder Chr. Bursches af 18. Maj.“ Dertil kom, at han samme Dag som Kaldsbrevet udstedes, har været til Eksamination paa Ausumgaard hos Sognepræsten, „hans Velærværdighed, velædle og velbaarne Hr. Consistorialraad Jermin, der giver ham følgende Vidnesbyrd:

„Jens J. Dueholm har Dags Dato ved Samtale med mig vist sig saa kyndig i den kristne Tros Hovedlærdomme, og saa sindig af Væsen, at jeg ikke tvivler paa han jo kan blive skikket til det vakante Skoleembede i Hjerm Sogn, da de medbragte Beviser hans Højærværdighed Hr. Biskop Wøldiche i Viborg og Hr. Provst Sadolin i Haderup med flere brave Mænd, sligt udi flere Maader bevidnet, ønskes ham Lykke og Velsignelse af.

Ausumgaard, d. 22. maj 1759.

T. Jermin.“

Man var altsaa denne Gang sluppet let over Vakancen, men Svanes hastige Opbrud kunde nok give Anledning til Betæneligheder, om noget lignende skulde indtræffe i Fremtiden. For at gardere sig derimod, lod man Dueholm underskrive en Erklæring, hvori han giver det Løfte, at „dersom den allerhøjeste Gud naadeligen vil forlene mig en anden Levebrød, skal jeg udi en Tid af 8—12 Uger dog ingenlunde forlade ovenmeldte Skolehus, men til samme være ansvarlig i værende Tid, til Skolens Ephorus erholder een voceret i mit Sted, samme Hus at imodtage i lovlig Stand.“

Den Betænelighed, som var Aarsag til det Forbehold, man fra Styrelsens Side her tog, viste sig siden ikke at være ugrundet. Der var bare den kedelige Omstændighed ved Sagen, at den Ringeagt for skrevne Overenskomster, som vi kender saa godt fra senere Tidens politiske For-

hold, heller ikke var ukendt i disse Tider, selv hos en Mand med saa mange gejstlige Autoriteters Stempel som Dueholm.

Da han nu tiltraadte Embedet, var han næppe nogen helt ung Mand, eftersom „hans producerde Attester viser, at han til Fornøjelse har holdt Skole om Vinteren i mere end 14 Aar.“ Antagelig kort efter Ansættelsen har han holdt Bryllup med Kirsten, vistnok f. Christensdatter, men Vielsen er ikke foretaget her i Sognet. I Tiden til 1770 faar de 6 Børn døbt, hvorved ansete Folk fra Sognet optræder som Faddere. Den sidste Gang er der dog en udensogns Gudmor, og kun en enkelt Gang er Md. Dueholm indskrevet som Gudmor ved Barnedaab i Sognet. Muligvis er Dueholms Forhold til Sognets Beboere efterhaanden blevet køligere, og rimeligvis har han ikke længere „med Fornøjelse“ passet sit Skolehold. I alt Fald efter 15 Aars Forløb kunde han ikke længere holde det ud, men forsvandt ganske stille fra Sognet med Familie og Ejendele uden Hensyn til de Forpligtelser, han med sit Navns Underskrift var indgaaet paa. Linde var rasende. Han kalder ham „den af sig selv afsatte Jens J. Dueholm,“ som „nu findes at være bleven Selv-Ejer af et sig tilkøbt Sted i Ølby Sogn.“ Foruden de kontraktmæssige Overrtædelser beskyldes han for at have hævet Forskud paa Lønnen kort før Forsvindingsnummeret. Naar saadanne Uregelmæssigheder i det hele kunde finde Sted, skyldtes det maaske, at Linde efter at have overdraget Handbjerg Hovgaard til sin Søn, Jens, var flyttet til Viborg og saaledes ikke saa let kunde have Indseende med, hvad der skete i Hjerm.

Dueholm henlevede saa Resten af sine Dage paa sit Selvejersted i Ølby.

Paa Lindes Bopæl i Viborg mødte den 10. Juni 1774 en 26-aarig Ungersvend, *Mads Nielsen*, for at faa Kaldsbrev paa det ledige Embede. Han var fra *Bislev* ved Nibe og Søn af Niels Skoleholder og Barbara Jacobsdatter. Til sit

Navn føjede han Navnet paa sin Fødeby, undertiden skrevet Bisleff.

Linde var nu bleven klog af Skade og fik indsat i selve Kaldsbrevet Bestemmelser, der skulde forhindre, at Forudbetaling af Lønnen skulde „blive hans Eftermand til Fornærmelse,“ og det bliver udtrykkelig paalagt Skoleholderen, at han „ikke selv maa flytte derfra eller lade Ungdommen i mindste Maade vorde forsømt, førend han haver leveret Skolen og dens Inventar af Jern Kakkellovne, Borde, Bænke, Sengesteder, item Bøger i forsvarlig Stand til Successor med mindre Dødsfald skulde forekomme.“ Desuden blev der i dette Kaldsbrev indsat nærmere Bestemmelser med Hensyn til Skoleholderes Forpligtelser ang. Begravelsesrummet: „Foruden foregaaende aarlige Salarium skal Mads Bislev have af mig og efterkommende Skolens Ephorus for stedse at holde ren i mine salige Forældres Begravelse (hvortil han af Jens J. Dueholm skal leveres Nøglen for og der at vise, hvo af Familien forlanger at se samme) item afviske Kisterne sig derudi befindende, og naar noget ved Begravelsens Dørs Vedligehold maatte behøves, skal han betids lade mig det vide nogen Tid forud, at sligt enten ved Omkostnings Fornødenhed af Skolekassen fra mig selv eller ham kan belejligst forfærdiges, for hvilket redelige Besørgelse hannem aarlig frem for hans Formænd, der haver bekommet af Kassen 2 Rdl., skal have af mig og efterkommende Skolens Ephoro af Kassen aarlig i Forventning af hans troligste Vindskibelighed udi alle Dele aarlig ved Mortendags Tider 1 aparte Rigsdaler, medens Kassens Indkomster sig dertil kan strække.“

Endskønt Mads Bislev ikke synes at have haft noget tjenstligt Ærinde paa Handbjerg Hovgaard, saalænge Skolens Ephor boede i Viborg, maa han dog paa en eller anden Maade have fundet Vej dertil, hvilket resulterede i, at han næste Aar, 31. Marts 1775, holdt Bryllup med „Fru Lindes egen Pige paa Handbjerg Hovgaard,“ Mette

Justdatter Lund, f. 1736. I Ægteskabet fødtes 2 Børn, Niels og Mette Barbara, begge baaret til Daaben af Præstefruen, Md. Billeskou.

Henrik Linde følte det snart for besværligt at administrere Skolen og Godset fra Viborg, og han overlod da Sagen til sin Søn, Jens de Linde. Efter at han har overtaget Hvervet, faar man Indtryk af, at Bislev har nydt sine overordnedes Bevaagenhed. Dueholm havde de sidste Aar forsømt sin Pligt med Hensyn til Bygningens Vedligeholdelse, og at faa den gamle Skade rettet op var mere, end Bislev kunde overkomme, men da han i sin Nød henvendte sig til Linde i Foraaret 77, gik han ikke tomhændet bort. Linde overlod ham 10 Rdl., hvis Anvendelse han saa senere skulde gøre rede for, men da han ved Aarets Slutning fremlagde sit Regnskab, var der brugt det tredobbelte, og Linde gav ham da ekstra 5 Rdl.

Det var imidlertid kun som Lapper paa et gammelt Klædebon. Gennem flere Aar var det da paa Tale at foretage en Ombygning, men først da Godsejeren paa Volstrup, M. C. Skow, og Sognepræsten begyndte at virke for Sagen, gik Linde med. Ganske vist var han velvillig indstillet og vilde gerne hjælpe Skoleholderen, da „han har i sit Embede af sine Foresatte det bedste Vidnesbyrd,“ men det er Tanken om de store Udgifter, der har gjort, at han har trukket Tiden ud.

Bislev fik dog ikke selv megen Glæde af den nye Bygning. Da denne ved en Synsforretning den 9. Juli blev godkendt, og Bislev som den sidste havde sat sit Navn under, havde han ikke længe igen. Han døde 17. Oktober s. Aa., og efter Mortensdag var det hans Enke, som var paa Handbjerg Hovgaard for at hæve Lønnen. Maaske er det ved denne Lejlighed, at Linde af Godhed for sin Frues „egen Pige“ har givet hende det Løfte, at hun maatte blive boende i Skolen sin Levetid ud. I den nu rummelige Bygning blev der forbeholdt hende et Kammer paa 2 Fag, og en Bestemmelse derom blev indført i Efter-

mandens Kaldsbrev. Mette Bislev døde 19. April 1814.

Der gik nu 3 Fjerdingaar efter Bislevs Død, inden der blev ansat en ny Skoleholder. Først 18. Juli 1794 blev „Ungkarl hæderlig Chr. Trankier“ ansat i Embedet. — Nævnte *Christen Christensen Tranekjær* var født i Tranekjær, Vestervig Sogn, 12. Sept. 1762 som Søn af Chr. Laursen og Gjertrud Pedersdatter. Kaldet blev tildelt ham, da han kunde fremlægge Attester for „Duelighed og god Opførsel,“ men alligevel fandt man det betimeligt at indsætte et Par særlige Klausuler i hans Kaldsbrev, hvor det paalægges ham, at han „1. tager Vare paa sit Embede udi en sand Guds frygtighed med Bøn og Paakaldelse, sit Liv og Levned saaledes fremdrage, at det kan være til Guds Ære og de unges Opbyggelse, 2. og findes sin Sognepræst, Provst og Biskop som sin gejstlige Øvrighed hørig og lydlig i alt det, som Ret er.“

Ikke længe efter sin Ansættelse holdt T. Bryllup med Christiane Pedersdatter Skive, og i de følgende Aar er der jævnlig Barsedaab fra Skolehuset. De anførte Faddere tyder paa fine Forbindelser, saaledes Kammerherreinde Sehested, Rydhave, velb. Frk. Geisler, Volstrup, Etatsraad Skow og Forvalter Donnerup, ligeledes Volstrup, Kammerjunker Jermiin og Fru Jermiin, Ausumgaard.

I 1811 blev T. Enkemand, men 21. Februar 1813 blev han trolovet og kort efter gift med sin Svigerinde, Ane Johanne Skive, Enke efter en Skomager Mortensen, Holstebro. Degnen Rohde og Præstegaardsforpagteren var Forlovere. Men inden Aaret var omme, havde Familien forladt Sognet. Tranekjær var ellers anset som en „duelig Skoleholder“ og havde i 1799 faaet den tidligere omtalte svimlende Lønforhøjelse paa 75 pCt., men det har altsaa ikke kunnet binde ham til Stedet.

1813 blev han kaldet til Lærer i Hjortsvang ved Tørring og Kirkesanger i Linnerup Kirke — det Embede, som Severin Weiersøe (se Hards. Aarbog 1947) havde

fra 1840—50. Tranekjær blev ikke gammel. Han døde i Embedet 16. Oktober 1821. Hans Enke levede siden under triste Forhold og i trange Kaar til sin Død i Sognets Fattighus 5. Novbr. 1856. En Sønesøn var Lærer i Vitten ved Hadsten 1872—1913.

I de følgende 74 Aar er det Dynastiet Gosvig, Fader og Søn, der er Indehaver af Embedet. Først *Jens Madsen Gosvig*, som var født i Gosvig i Borris Sogn 1789 som Søn af Gaardejer Mads Jensen og Dorte Kierstine Olesdatter. Han er den første seminarieuddannede Lærer her. En saadan Uddannelse var for ham let at faa, da der i Aarene 1806—26 var Seminarium i Borris Præstegaard. Her tog ogsaa hans yngre Broder, Niels Chr. Gosvig, som var Lærer i Vejrum 1825—78, sin Eksamen.

En halv Snes Aar efter, at G. var blevet ansat i Embedet, kom der noget ganske nyt frem paa Undervisningens Omraade. Det var den saakaldte indbyrdes Undervisning, hvor hele Klassen blev delt i flere Hold, hvert med en Hjælper og Bihjælpere. Lærerens Gerning indskrænkede sig da til at give et Stød i en Fløjte, naar Holdene skulde skifte ved de i Skolen ophængte Tabeller. Til en halv Dags Undervisning hørte 19 Fløjtestød. Denne Undervisningsform havde de styrendes fulde Bevaagenhed, navnlig den enevældige Konges. Det gik ofte som med Læreren i „Adam Homo,“ der fik Dannebrogstegnet, fordi han „indbyrdes Undervisning havde grebet og mangt et Bondebarn ved samme slebet.“ Paa Eggen her var Lærer Jens N. Dahl (fra Nr. Dal i Fousing) i Holstebro særlig nidkær og kyndig paa det Omraade. I en Skrivelse fra Provst Krarup i Vejrum anbefales det at lade de Skolelærere, „som har nogen Duelighed til deres Embeder, opholde sig en Dags Tid hos den brave Skolelærer Dahl i Holstebro, som i de væsentligste Dele følger denne Methode.“ Aaret efter, i 1825, formaaede man Dahl til „paa Indbyrdes Undervisnings Normalskole i Kjøbenhavn at erhverve sig den fuldkomne Kundskab heri.“ Til Udgif-

terne til dette Kursus skulde hver af Skolerne i Oplandet yde 1 Rdl. mod at Læreren fik et Kursus paa en Uge hos Dahl. Gosvig blev tilsagt til at møde paa Skolen i Holstebro Mandag den 31. Okt., og fra den Tid maa man saa regne med, at denne aandløse Undervisningsform har været den raadende i Skolen, men efter nogle Aars Forløb ebbede Interessen for den ud, og Arbejdet kunde atter udføres efter gammelkendte Metoder.

Da Gosvig overtog Embedet, var han Ungkarl, men 6. Juli 1814 blev han gift med den 6 Aar ældre Marie Kiærulff, Enke efter Peder Nielsen, Hogager, og Datter af Sognepræst Niels Kiærulff, Ørre. Det første Barn døde som lille, den næste, en Datter døde ugift 35 Aar gammel, og

den næste døde 17 Aar gl. Den eneste, der kom til at føre Slægten videre, var den yngste, Sønnen *Mads Nikolaj Gosvig*, født 10. April 1823. Han bestemte sig til at gaa i Faderens Fodspor og søge Seminarieuddannelse. I Borris var der nu ikke længere Seminarium. Det nærmeste var Snedsted i Thy. Dertil sendtes saa den unge Mand. Sin Uddannelse fik han under den kendte Forstander Ludvig Chr. Müller og tog Eksamen 1844. Efter Huslærerplads paa Hindsels paa Thyholm og Hjælpelærerplads i Mjolden ved Tønder og i Hjerm vestre Skole kom han ved Nytaarstid 1855 hjem for at hjælpe Faderen, som da var svagelig og døde et halvt Aar efter, 29. Juni 1855. Den unge Gosvig søgte saa Embedet, og i Sogneforstanderskabets Møde 26. August blev der fremlagt en Skrivelse

Lærer Jens Gosvig.

fra Provst Damgaard, der meddelte, at „Seminarist M. N. Gosvig under 12. ds. er beskikket til Lærer i Hjerm østre Skoledistrikt, hvilket Forstanderskabet skal bekendtgøre ham og tilkendegive ham, at hans Kaldsbrev om føie Tid vil kunne erholdes hos mig (Provsten) mod Erlæggelsen

Lærer Mads Gosvig.

af Betalingen for det stempede Papir 1 Rdl. 72 Sk.“

2 Aar efter flyttede saa Gosvig ind i den nye Skole. Antagelig har hans Mor styret Huset for ham til sin Død 1861. Ikke længe efter blev G. gift, 17. Juni 1862, med Ane Jensine Laursen, Datter af Skolens Nabo, Laust Chr. Jensen, som i 1859 ikke vilde have Skolebørnene til at gaa over sin Mark. Læreren havde han dog ikke noget imod, men overlod ham først Datteren og i 1863 ogsaa Gaarden,

hvis Mark grænsede ind til Skoleloden. G. flyttede Gaarden længere mod Syd, nærmere Skolen, og opbyggede den smukt paa Bakken ved Feldborg.

I Sognet blev Gosvig snart en anset Mand. I 1876 blev han indvalgt i Sogneraadet, men det synes at have været meget mod hans Ønske. Han rejste til Distriktslæge Skou i Skive og fik en Attest for, at han havde Tilbøjelighed til flg. Sygdomme: Halsbetændelse, Catarh, Astma og Rheumatisme. — Denne Attest blev fremlagt i Raadets Møde 20. Decbr. 1876 sammen med en Begæring om Fritagelse for at indtræde i Raadet. Flertallet i dette lod sig imponere og bevilgede Ansøgningen, men saa rejste der sig en Protestbølge mod denne Afgørelse, og i næste Møde 9 Dage senere maatte Raadet æde sine egne Ord og

bede Gosvig give Møde. Han maa stadig have vægret sig ved det, thi 14 Dage senere enedes man i Sogneraadet om at indsende et Andragende til Amtet om, at det maatte blive paalagt G. at modtage Valget, men først et halvt Aar senere gav han Møde. Saa maa han ogsaa være blevet et skattet Medlem af Raadet, thi ved Mødet 20. Decbr. 1879 blev han enstemmig valgt til Formand.

Da Gosvig blev ældre, havde han i adskillige Aar Hjælpelærer, bl. a. S. C. Bach, senere Sognepræst paa Holmsland. I 1882 fik han Tilladelse til at leje Skolelejligheden ud og flytte op i sin Gaard. Han fik Afsked med Pension med Udgangen af 1887 og døde 1895. Hans Enke flyttede senere til Holstebro, hvor hun døde 1916.

Da den egentlige Legatskoles Tid nu er forbi, skal de sidste Lærere kun omtales ganske kort.

Jens Christian Christensen, der blev Gosvigs Eftermand, var født 13. Sept. 1860 i Staarup, Højslev Sogn ved Skive, hvor Faderen var Landmand. Kort efter sin Dimission fra Skaarup 1884 blev han Lærer i Hogager i Borbjerg. Da Hjerm søndre Skole var ledig 1887, blev Christensen indstillet der som Nr. 1, men blev forbigaaet til Fordel for Nr. 2, J. P. Pinholt, der paa det Tidspunkt ikke havde noget Embede, men da saa Embedet ved Østre Skole nogle Maaneder senere blev opslaaet, var C. selvskreven til igen at blive indstillet som Nr. 1. Nr. 2 var forøvrigt Niels Jesper Nielsen, senere Stavning (se Hardsyssels Aarvog 1950). I Foraaret 1888 overtog C. Embedet, og han levede nu med i Skolens Udvikling. Der blev efterhaanden baade 2. Lærer og Lærerinde. 1922 fik han Afsked med Pension og flyttede til Silkeborg, senere til Roskilde, hvor han døde. Han var gift med Jensine Madsen fra Erritsø.

Poul Kristian Andersen, f. 31. Okt. 1892 i Tollestrup, Vrejlev Sogn ved Hjørring, som Søn af Snedker Jens Kr. Andersen, senere Vraa, dim. Nr. Nissum 1913. Lærer ved Bølling Friskole, 2. Lærer i Ingstrup 1915, 1. Lærer i Ege-

bjerg, Ejning Sogn 1916, 1. Lærer ved Hjerm østre Skole 1. Januar 1923. Gift 5. Januar 1917 med Anna Kirstine Nielsen, Datter af Gdr. Anders Nielsen, Poulstrup ved Vraa. Poul Andersen døde 4. Marts 1940.

Hans Bernt Jensen, der er Indehaver af Embedet siden 1940, er født i Klim i Hanherred 18. Januar 1913 som Søn af Gaard- og Kalkværksejer Otto Jensen, dim. Nr. Nisum 1938. Gift 6. August 1938 med Lærerinde Kristiane Gade, født 21. Februar 1916 i Søndbjerg, Datter af Carl Gade, Hvidbjerg. Fru Jensen er nu Lærerinde ved Skolen.

Da Børnetallet i Halvfemserne steg stærkt og nærmede sig de hundrede, blev der 1896 ved Skolen ansat en Pogelærerinde, som 1901 erstattedes af en fast ansat 2. Lærer. 1910 blev der ogsaa oprettet et Lærerindeembede, men da Børnetallet senere dalede, blev 2. Lærereembedet nedlagt i 1940.

Som Kilde er delvis benyttet afd. Lærer P. Nørskov Lauritsens Optegnelser, bl. a. Afskrift af Legatsprotokollen, og Uddrag af Sogneraadets Forhandlingsprotokol.

PROVSTEVALGET I ULBORG HERRED 1726

EFTER LANDSDOMMER C. H. HELVERSKOV'S AFSKRIFT

I HANS »COLLECTANEA«

Thott. i Fol. Nr. 746, Bl. 52 og 59

Ved C. Klitgaard

De paa de følgende Sider gengivne Rimerier om et Provstevalg i Ulborg Herred er jo litterært set ikke af synderlig Værdi, og i lokalhistorisk Henseende er det jo heller ikke meget, de byder paa, hvad Præsternes Karakteristika angaar; men de giver — forekommer det mig — et ganske morsomt Bidrag til Belysning af den »Rimsyge«, der grasserede indenfor de Befolkingskredse, som kunde læse og skrive, fra sidste Trediedel af 1600-erne og i over 150 Aar.

»Rimmoden« kom hertil fra Tyskland, og Versformen var oftest den saakaldte alexandrinske med seks Fødder.

Yndede Emner for denne Digtning var naturligvis de kongelige og højadelige Personer, som berømtes i kvalmende fade, allerunderdanigste Strofer, i hvilken Henseende Salmedigteren Thomas Kingo var et fremragende Eksempel. Et andet Omraade, paa hvilket baade Digtere og »Rimsmede« boltrede sig, var Bryllupsviser, og disse kunde ofte være baade morsomme og vittige, men Behandlingen eller Omtalen af det erotiske Motiv er tit for plat for vor Tids »høviske« Ører, hvad ogsaa gælder andre af Tidens Lejlighedsdigte og ikke mindst de talrige Smædeskrifter, Perioden fremkaldte; de kunde nok være satiriske, men var tillige i Reglen spækket med

ærerørige Ukvemsord. I saa Henseende kan anføres, at Kingos Stifsøn, Præsten Jacob Worm i Viborg, 1681 blev dømt fra Ære, Liv og Gods for et satirisk Skrift om Regeringen, og ogsaa den fugtige Digter og Herredsfoged i Sønderlyng Herred ved Viborg Jacob Knudsen Schandrup, død 1720, kunde være meget plat, hvad ogsaa gælder Præsten Chr. Christensen Stistrup i Ullits og Fovlum, død 1712, og flere.

1666 begyndte den litterære og livsglade Magister Anders Bording at udgive vor første Avis, der var et Maanedslad paa Rim og hed »Den Danske Mercurius«. I dette Blad, der udkom til Bordings Død 1677, og som vandt en ikke ringe Udbredelse i de mere oplyste Kredse, behandlede han paa Vers hver Maaned politiske og andre Nyheder, og hans Virke i den Henseende blev utvivlsomt forbilledlig for det »Rimmageri«, der efter ham opstod overalt i Landet, og blandt hvis Dyrkere dog ogsaa var Folk af aandeligt Format, f. Eks. Landsdommer Thøger Reenberg til Lynderupgaard nord for Viborg (1656–1742), men hvis Flertal dog var ret maadelige i Henseende til Digtekunsten.

For Udbredelsen af de jyske »Rimsmede«s Aandsprodukter var der imidlertid én stor Vanskelighed: Her var intet Trykkeri, der kunde mangfoldiggøre dem. Ganske vist havde Andreas Møller 1737 faaet Eneret til at drive Trykkeri i Nørrejylland og oprettede et saadant i Viborg; men da Møller døde noget efter, ophørte det, og saa var der ingen jyske Trykkerier, før der 1767 oprettedes et i Aalborg og 1771 et i Viborg, hvilke begge fik Stiftsprivilegier paa at udgive Aviser, henholdsvis »Nyttige og fornøjelige Jydske Efterretninger (senere Navn »Aalborg Stiftstidende«) og »Den Viborg Samler« (senere Navn »Viborg Stiftstidende«), som begge begyndte som smaa Ugeblade i Oktavformat.

Manglen paa Trykkerier bevirkede altsaa, at »Rimsmedene«s Arbejder overvejende maatte søge Udbredelse

gennem Afskrifter, og af saadanne har vi Kendskab til en Mængde, og endnu langt op i 1800erne havde vi en saakaldt »Rimpresse«, der var haandskrevet for at spare Trykningsomkostninger eller for at bevare Forfatterens Anonymitet; der kan i saa Henseende nævnes den bekendte jyske »Stændervise« fra 1838, der vakte baade stor Munterhed og stor Forbitrelse hos henholdsvis Publikum og Ofrene for Visens Vittigheder. De anonyme Forfattere var Stiftsprovst Hald fra Aalborg og Herredsfoged With fra Daugaard samt et Par andre, og Visen vandt uhyre Udbredelse, men blev vist ikke trykt før 1863.

Ulfvborg-Herrids Prouste-Rætt.

Under den bekiendte Melodie riimviis forfatted aff
*En Discipel udi Holstebro.*¹⁾

Den Eenes Død den Andens Brød
Med Indkomst og Genandte,
Den sal. Herr Frandtz Huass var død,²⁾
Proustiet bleffv vacante.

En Provstemand Præsteskabet ey
Rætt læng' vell undvære,
Naar Provsten gaaer den rette vey,
De følger Ham med Ære.

En Proust Hr. Biscop Thura³⁾ vill
Att Præsteskabet kalder,
Saa siger Bispen Ja dertill,
Og Præsterne bifalder.

¹⁾ *Søfren Davidsøn* i Holstbroe eller i dessen Nærvereelse holdes for Author, en Tækkemands Søn. (Note i Helverskovs Manuskript).

²⁾ Provst *Frands Jensen Hvass* i Nørre Felding-Tvis, f. o. 1668, kom til Felding 1700, blev Provst 1712 og døde 1726. Han ejede Tvis Kloster.

³⁾ *Laurids Lauridsen Thura*, f. 1657, d. 1731, Stiftsprovst i Aarhus og 1713 Biskop i Ribe.

Herr Aagaard⁴⁾ bløder først sin Pen
 Og tegner ved en Siide,
 Huem faaer vi nu til Provst igien?
 Det vilde Jeg vell vide.

Dorschæus⁵⁾ skall Mand faae at see,
 En Rabbi og En Mester,
 Hand meriterer nock et Præ
 For Ulfborg-Herrids-Præster!

Hand blivr vell og vor Proust igien,
 Dett ingelunde feyler,
 Vor Herreds-Broder og vor Venn,
 Hand og til Bruden beyler.

Herr Muldorph⁶⁾ gaaer en anden Vey,
 Hand Aagaard eligerer,⁷⁾
 Vor Proust Dorchæus bliver ey!
 Vi dett ey consenterer.⁸⁾

Herr Biørn Drachardus⁹⁾ skriffve tørr,
 Huem Hand vill eligere,
 Herr Aagaard Vice-Proust var før
 Og Herreds-Proust skal være.

Herr Høyer¹⁰⁾ schnacker med iblant,
 Hand schnacker, huad Hand schnacker,
 Hand vendter dog for vidst og sandt
 En Proust fra Huussbye Backer.¹¹⁾

⁴⁾ Christen Sørensen Aagaard, f. 1682, d. 1740, Præst i Husby-Sønder Nissum 1707, Provst 1726. Stærk »som en Eg«, dygtig og meget anset.

⁵⁾ Magister Mikkel Pedersen Dorschæus, f. 1672, d. 1749, Rektor i Lemvig 1697, Sognepræst i Vinding-Vind 1704, Provst 1740. Flere Gange indstævnet for Provsteretten.

⁶⁾ Jørgen Ludvigsen Muldorf, f. 1681, d. 1739, Sognepræst i Staby 1713.

⁷⁾ udvælger.

⁸⁾ samtykker.

⁹⁾ Bjørn Christensen Drachart, f. 1700, d. 1742, Sognepræst i Ulfborg-Raasted 1707; »dygtig og driftig«.

¹⁰⁾ Mathias Høyer, f. 16 . . , d. 1731, Sognepræst i Idom 1705. Det synes som om Forfatteren gør lidt Nar af hans »schnack«.

¹¹⁾ Nemlig Chr. Aagaard i Husby, som blev Provst, se Note 4.

I *Felding* var der ingen Præst,
 Successor varr ey kommen;
Holstbroe, som ligger *Felding* næst,
 Maae dog affsige *Dommen*.

Den Dag gick bort. Det Aften bleffv,
 Mod Aften Dagen hælder,
 Da Herr *Magister Lugge*¹³⁾ skreffv
De Fleeste Vota giælder!!!

*Dorschæus*¹³⁾ dette fick at see,
 Begyndte da at fnyse,
 Og sagde: Nu maa *Mickel* lee!
 Hand lader sig ey kyse!

Jeg sielver er den Ære værd!
 Og Tort vill Jeg ey liide!
 Hand træde frem i Huo Hand er!
 Jeg tør hos hannem sidde.

Jeg *Rector* var i mange Aar
 Med stoor Respect og Ære,
 Huad Løn mand for sit Arbeyd faaer,
 Det Tiden bæst vill lære.

Nu træder *Biscop Thura*¹⁴⁾ frem
 Og skiller deres Trætte:
 Den Præst, der har i *Huusbye*¹⁵⁾ Hiemm,
 Skall Embedet forrætte.

To Soole kand tilliige ey
 Paa Firmamentet være,
 To Prouster kand ey heller, Nejl
 I Hærred sammen være.

¹³⁾ *Søren Sørensen Lugge*, f. 1678, d. 1730, Sognepræst i Holstebro-Maa-
 bjerg 1713, en god, ærlig og velvillig Mand. Hans 2. Hustru *Helene*
Margrete H. var Datter af Landsdommer Chr. H. Helverskov,
 hvilket vel medførte, at han gennem *Lugge* fik Viden om Rime-
 visens formodede Forfatter *Søren Davidsen*.

¹³⁾ Se Note 5.

¹⁴⁾ Se Note 3.

¹⁵⁾ Se Note 4.

Hr. Aagaard er beskikket da
 Till Proust! Og Provst skall blifve!
 Gid Prousten længe lefve maa!
 Det Gud aff Naade gifve!

Foranlediget af dette Digt udsendtes en

Høyst-Afftvugen Replique

paa

Det udgangne, i *Holstbroe* opvognende, og derfra
 siden i Nabolauget udspridde, uraisonable, formal-
 Sonnet Æredicht og Skumle-Viise

om

Ulborg-Herrids fornærmelige *Provste-Vahl*,
 ankommen hid till Marked med en Bogfører. Kand
 siungis, om forlangis, med sin Gamle Thone aff de
 Sang-elskende Skoole-Brødre,

Forfatted efter de Eenfoldiges capazität
 aff

Sandheds Forfægtere.¹⁵⁾

Du Pebling,¹⁶⁾ som Pasquil¹⁷⁾ om Brav Mand udspridd haffver,
 En ickun Skovle-Fuchs med Dine Riimer gaver!
 Discipel kaldes Du, maaskee Du est Den slett,
 I Fierde Leis¹⁸⁾ Du Stæd vell knap fortiente rætt!
 Du kiender Dig sielv best, veed derfor Dig at nævne
 Rett med Discipels Navn: Ja, for mand ey skall stevne
 Dig till Rump'-Herrids Ting, forløbes eget Navn;
 Var det kun her bekiendt, Det blev Dig ey till Gavn;
 Du fick vell paa Din Røffv, som andre Skole-Poge,
 For slig Skarnvurenhed, som de unyttig Drogge.
 Mand sleed paa Dig trey Riis, till Blood paa Hæl Dig flød,
 Din' Balder blev Dig ømme, og Huud derpaa blev ød.
 Vist Du da Skoole-Rætt maatte staae, af Huer udskammes,
 Ey meer' blandt Skole-Børn bleffv værdig at annammes;
 Mand Dig paa Døren jog, at Andre ey aff Dig
 Skuld' lære Skumle-Last og bliffve Gandter liig.

¹⁵⁾ Digtet er i Alexandriner Form, der var Tidens Mode.

¹⁶⁾ Pebling = Discipel i Latinskolen.

¹⁷⁾ Spottedigt.

¹⁸⁾ Fjerde Lektie = Næstøverste Klasse i Latinskolen.

Du meen, Du druckit har af *Helicones*¹⁹⁾ Vande,
 Vill derfor med Din Riim En brav Mand skiænde, bande,
 Ham giøre Haan og Spott; Men Skammen den er Din.
 Paa Dansk Du skreffv Din Digt, Thi Du kendst lidt Latin,
 Der Du det skulde lærdt, med Kort fordrevst Du Tiden,
 Du drackst, Du doblede; En Sinck' saa blev Du siden,
 Styx²⁰⁾ var Din Driche-Flood, Du tyckte den var giøv,
 Du derfor kysse maa *M. Mickell*²¹⁾ i sin Røv!!!
 Du paa Ham dadle tør: Du Ham dog icke skrømmer,
 En Dreng Hand agter lidt; Mænd kun i Sagen dømmer!
 Du est en Idiot, Maae holde Dig till Leeg,
 De for Din Riime-Geist vill næppe viige Dig.
 Vill Gaasen triine frem blandt Tranerne at dantze?
 Mand maatte tæncke strax: Den haffvde liden Sandtze;
 Sees *Saul* blant Skuerne,²²⁾ Mand spør: Huad hand der giør,
 At finde Esler der, Hand aldrig tæncke tørr.
 Vill Horen svandtze frem blandt reene Møer at bramme,
 Som dog er skiden Søer, Hun maae sig da vell skamme,
 Thi Huer grandt kiender Hend', om Hun end faurt bær Haar
 Hun derfor Piige ey bliv'r rett (i?) indkommen(?) Aar.
 Huor mand ey gamle har, der sættes Dreng paa Bencke,
 Som ellers løber om i huer en Kroer at skencke,
 Huor Hand kand haffve friitt, Hand ingen Penge har,
 I Lauget giør Hand Digt, paa Pungen hermed spahr.
 Man undrer, huor den Knægt har lært saa skiønt at riime,
 Thi af Poëteri Hans Pande snart vill priime,
 En Riimer sin Calot Hand tabte fuld aff Skiidt,
 Hand denne snappede, og det var Hans profit.
I Selskabs Brødre! Som Hans Riimen admirerer²³⁾
 Om slikt at dømme rætt, paa Eder ey quadrerer,²⁴⁾
 Om I end rifver Arm,²⁵⁾ *I har dog ey Forstand!*
 I critisch Sager kand I sielv ey vaad i Land.
 En Doctor, som I sielv jo dømmer Ham at være,
 Mand Eder ære vill for Kiortlen, der I bære,

¹⁹⁾ Apollos og de ni Musers Opholdssted paa et Bjerg i Grækenland.

²⁰⁾ Den græske Mythologis Underverdens Flod.

²¹⁾ Se Note 5.

²²⁾ Skuerne = Profeterne.

²³⁾ beundrer.

²⁴⁾ sig passer.

²⁵⁾ Note af Helverskov: »Hermed skall hand meene *M. Severin* i *Holstbroe* (∴ Søren Lugge), som altid river sig i Armen etc. Se Note 12.

For Resten Sinckerie: Hand Nyet saae i Aar,
 Deraff Hand denne Geist till Riimen fanget har.
 Deri er jo ey Geist, ey Klygt, ey Aand, ey Aare,
 Som mand Poëter har tillagd, der forhen vare
 I Gamledage: Men de Ny kun Sincker er,
 Tro mig, Du skalt det find', vilt Du ansee det nær.

Paa samme grove Maade fortsætter »Rimsmeden« endnu ca. 300 Linier, og han bruger en Mængde Ukvemsord mod »Disciplen udi Holstebro«, f. Eks. »Døgenigt«, »Skinhellighed«, »Røv«, »Æsel«, »Slyngel«, »Rumpe«, »Hundsfot«, »slug en Lort«, »Gid Djævelen fare i Din lange Flegel«.

Den anonyme Forfatter er maaske Magister Mikkel Dorschæus i Vinding (se Note 5), og hans Hentydninger til Tækkemands Haandværket viser, at han ogsaa har været vidende om, at man ansaa Student *Søren Davidsen Holm* for at have skrevet Digtet om Provstevalget. Søren Davidsen var født 1699 og blev Student fra Holstebro ca. 1720, hvorefter han maaske var Hører ved denne Skole i nogle Aar. 1729 førte en Morten Ring Proces mod ham ved den gejstlige Ret i Ulborg Herred, og endelig blev han 1739 Degn i Idom, hvor han døde i Fattigdom 1761. Han var gift med *Maren Jensdatter*, men havde ingen Børn; en Broder, Peder, var Skomager i Holstebro.²⁶⁾

Det sidst omhandlede lange Digt slutter med:

»Siung nu *Holstbroe* Din Digt, Siung Huer som kand tone!
 Til Sang Du jo har Lyst i Kroer, det er Din Vaane,
 God Forraad bliffver her for Dig at siunge aff,
 Og fælder det end Dig, rooe Dig dermed i Graffv!
 Er fleere Mandens Ven, som Hand og Venner haffver,
 Det undes Hannem vell for Ærlighed og Gaffver,
 Om Hand end Fiender har for Sandhed og for Rætt,
 Den da læg noget til og det frit her tilsætt«.

Huer hænder, som Hand sielfv tænder!²⁷⁾

²⁶⁾ Einer Poulsen: Hardsyssels Degnehistorie, Idom Sogn.

²⁷⁾ Sammenlign: Man ligger, som man reder.

I Samlingen findes endnu et Digt (Blad 60) »*Tonus repercussus*«²⁸⁾ over Melodien, som *Holstbroe-Skolis Discipels Viise* siunges med, nemlig »Friskop, naar Diæfvlen gjør« etc. Det er af samme grovkornet Beskaffenhed som det foregaaende og vist af samme Digter.

²⁸⁾ Tilbageklang.

SMÅSTYKKER:

FANGE NR. 930

FORHENVÆRENDE SOGNEPRÆST JOHANNES BACHE

Af landsarkivar *Carl Lindberg Nielsen*, Odense

I begyndelsen af februar 1792 havde Kerteminde besøg af en mærkelig personage. Han løb godtfolk på dørene, betlede, sendte tiggerbreve ud og blev grov, når han ikke fik, hvad han ønskede. Og så havde denne lurvede tigger oven i købet den dristighed at påstå, at han hed Johannes Bache og var sognepræst på Venø.

Byfogeden lod rådstuetjeneren betyde ham, at han gjorde bedst i at forlade byen. Men i stedet for at lyde øvrigheden satte han sig ind på et værtshus og drak sig fuld i brændevin og trakterede også andre. Det blev for meget. Byfogeden lod ham arrestere, og efter at have sovet rusen ud blev han fremstillet i politiretten den 18. februar 1792. Her vedblev han sin påstand om at være præst på Venø. Byfogeden var ikke meget tilbøjelig til at tro på den historie, men anså arrestanten for en liderlig kæltring. Denne forklarede, at hans præstegård var brændt. Han havde forladt Venø indtil en proces, han havde med sin menighed, var blevet pådømt for Højesteret. Til sin rejse påstod han at have sin biskops mundtlige tilladelse; men han havde ikke noget skriftligt, der kunne bevise, at han var den person, han udgav sig for. Derimod var han i besiddelse af forskellige tiggerbreve samt en kollektbog, som han selv havde lavet, og ifølge hvilken han på 7 måneder havde sammentigget 123 rdl. på Fyn hos proprietærer og embedsmænd, særligt hos præsterne, som

han ligefrem havde brandskattet med sine prellerier. Af de milde gaver havde han kun en halv marks penge i behold. For resten ejede han ikke andet, end hvad han havde på kroppen, hverken af klæder eller andet.

Byfogeden fandt, at det var noksom bevist, at Johannes Bache var en landstryger og en betler, og da han var antruffet uden pas og rigtighed for, hvem han var, og da kollektbogen og tiggerbrevene talte deres tydelige sprog om hans ulovlige næringsvej, dømte byfogeden ham uden videre til 5 års arbejde i Odense tugthus.

Tiggeren fra Kerteminde var virkelig sognepræst på Venø, eller rettere han havde været det. Men i sine tiggerbreve og i sin kollektbog havde han klogeligt undladt at omtale, at han var dømt fra embedet og kjole og krave i 1789 for drukkenskab og liderlighed. *)

I tugthuset blev præsten fange nr. 930. Hans arbejde var at skrubbe uld. Men meget blev det ikke til, kun 20—24 pund om ugen, da Johannes Bache kun havde få kræfter. Ved sit arbejde kunne han ikke engang fortjene de usle 5½ skilling daglig, som hans forplejning kostede. Han var således kun til byrde for tugthuset, og det var synd at sige, at han gjorde sig elsket inden for murene. Underinspektøren kaldte ham gentagne gange i sine indberetninger om fangerne ondsksfuld. Til gengæld passede tugthusopholdet ikke Johannes Bache. I 1794 sendte han kongen en ansøgning om løsladelse. Den kom til erklæring hos tugthusets direktion, stiftamtmanden og biskoppen i Odense.

I og for sig havde de megen „commiseration“ (medlidenhed) med ham; men de havde dog ikke hidtil ment, det ville være tilrådeligt at give ham friheden tilbage, da det blot ville betyde at skænke landet en betler mere, der senere ville blive tugthuskandidat et andet sted, måske for livstid.

Derefter drøftede stiftsøvrigheden de muligheder, der

*) Se Hardsyssels Aarbog 1936 side 14—19.

kunne være for Johannes Baches fremtid, hvis han blev sat på fri fod. At fortjene brødet som informator (huslærer) ville næppe kunne lykkes ham, ligesom det var ugørligt at befordre ham til et degnekald. Den eneste udvej, som stiftsøvrigheden kunne anbefale, og som Bache selv havde bragt i forslag, var den at sende ham til Ost- eller Vestindien, for at han der kunne søge sin lykke.

Danske Kancelli var imidlertid ikke enig med stiftamtmanden og biskoppen. Dets resolution faldt 24. april 1794 og lyder i al sin kortfattedhed således: Forbliver ved dommen.

Den gejstlige tiggers senere skæbne er ukendt.

(Kilder: Kerteminde justits-, politi- og ekstraretsprotokol 1787—1802 folio 138—139. — Fyns bispearkiv: Kopibog 1794—95 side 88—91 og pakken Kgl. reskripter og kollegiebrev 1794—95).

BLEGDAMMENE

Af Peder Jensen

Det er ikke saa sjældent, at vi bruger et Ord, som de gamle let forstod, da Ordene hørte med til Dagliglivet, men Tiderne skiftede — Livsvilkaarene og Livsvanerne forandredes. Ordene blev staaende i Sproget, men fik et Skær af Uvirkelighed over sig. Man kendte ikke mere Ordenes Betydning. Et saadant Ord blev jeg mindet om, da vi nylig sang Ingemanns hyggelige Aftensang: „Fred hviler over Land og By,“ hvor der i et af Versene staar: „Paa Dammen fjerne Vogter gaar og lover Herrens Navn.“ Sangen er skrevet i Sorø' idylliske Natur, men ind i Naturens Stemme lød en Menneskerøst i det fjerne. Ingemann kendte Manden godt. Men der staar, at han gik paa Dammen og sang. Man gaar da ikke paa en Dam? Vel? Hvorfor bruger Ingemann saa disse Ord i sin Aftensang? Fordi det faldt ham naturligt. Enhver By havde vel den Gang sin Blegdam, hvor Kvindernes fine, hjemme-

spundne og hjemmevævede Hørlærred blev lagt ud for at bleges. Der er blevet sagt, og det er vel nok rigtigt, at det var Natteluftten, der blegede stærkest.

Men den Gang, saavel som nu, var der Folk paa Færde for at „bjerge“ lidt af Næstens Gods. Derfor blev der lejet en Mand til at vogte det fine Lærred ved Nattetid.

Ringkøbing havde sin Blegdam udenfor Byen i Lighed med Sorø for ca. 100 Aar siden. Ja, længere skal vi ikke tilbage for at møde den gamle Husflid, der skabte saa mange fine Ting til Hjemmets Brug. For at oplive sig selv og andre gik Vogteren derude i sin Ensomhed og sang.

Men Blegdammen ved Ringkøbing, hvor laa den? Navnet er næsten gaaet i Glemme. Jeg vidste det heller ikke, men en god Ven, som sad og hørte paa Samtalen om Blegdammen i Sorø, kendte Navnet og Stedet fra Ringkøbing. Men Stedet har faaet Navneforandring. Ethvert Barn i Ringkøbing kender Navnet: Frødammen. Før Vandstanden i Fjorden blev sænket, var det Børnenes herlige Skøjtebane, naar Isen paa Fjorden endnu ikke var stærk nok. Men det er Byens gamle Blegdam. Hvor utalte Slægter har lagt Lærred ud, for at det kunde faa den fine, hvide Farve. Blegdamshospitalet og Blegdamsvejen i København minder nok ogsaa om, at her gik en Gang en Vogter — ja, vistnok flere — for at værne om Hørlærred, der var lagt ud for at bleges.

Da Tankerne er gaaet tilbage til de gamle Tiders Sysel med Rok og Væv, kan der være Anledning til at skrive lidt om Synaalen, eller maaske rettere om de gamle Naalemagere. Ja, jeg har kendt en af dem, længere er det ikke siden, at dette gamle Haandværk blev lagt øde af Maskinerne. Rokken, Væven og Synaalen har vel gennem umindelige Tider hørt til Kvindernes vigtigste Redskaber for Tilvirkning af Klædedragten og Hjemmets Udstyr.

Men den Dag, da en Fabrik begyndte at sende sine Millioner af Sy- og Stoppenaale ud over det, vi har kaldt den civiliserede Verden — ja, da var Naalemagerne fær-

dige med deres Arbejde. At konkurrere med Fabrikkerne var en Umulighed.

Saadan gik det ogsaa for den gamle Naalemager Kjeldsen i Ringkøbing. For at faa lidt at leve af blev han omvandrende Handelsmand i smaa lette Artikler, som kunne afsættes i Landbohjemmene. Ogsaa til mit Hjem kom han paa sine Vandringer og fandt natlogi med Mad Aften og Morgen. Sidste Gang, han boede i mit Hjem, var i 1883, men det var ikke det sidste Aar, han var paa Vandring i Sognet. Hans Butik var en Kramkiste med smaa Hylder, ca. $1\frac{1}{4}$ Alen høj og ca. $\frac{3}{4}$ Alen bred. Den gik han med paa Ryggen som en Slags Tornyster. Kost og Logi kostede ham lidt eller intet, da der sikkert aldrig blev taget imod Betaling i rede Penge. I den Henseende var Folk gode imod den gamle Mand — det er jo som en gammel Mand, at jeg mindes ham.

Jeg har ofte staaet ved hans og Hustruens Grav paa Ringkøbing Kirkegaard. Nu er det fhv. Kreditforeningsdirektør Troensegaard og Hustru, der er lagt til Hvile i det samme firkantede Jordstykke.

Fru Slagter Schou, Ringkøbing—Holmsland, er en Sønedatter af gamle Naalemager Kjeldsen og Hustru.

ET SVÆRMERISK RØRE I SAHL

Af F. Elle Jensen

Naar det ikke lykkedes Pietismen at blive den Folkebevægelse, som dens Ledere havde ønsket at fremkalde, skyldtes dette bl. a. den Omstændighed, at de, statskirke­ligt indstillet som de trods alt var, frygtede for at lade den jævne Mand faa nogen virkelig Indflydelse paa Udviklingen. Konventikelplakaten 1741 umyndiggjorde Lægfolket ved at lægge de gudelige Forsamlinger i Gejstlighedens Haand, men Følgen heraf maatte naturligt blive,

og blev, at naar de pietiske Præster døde eller blev forflyttet, var der ingen til at tage Arbejdet op efter dem, saa de Celler, hvorfra Bevægelsen skulde have hentet sin Kraft, efterhaanden sygnede hen.

Anderledes var det med Herrnhutismen, som netop drog Lægmandselementet ind i Arbejdet og dermed understregede alles Medansvar, ligesom de Emissærer, der berejste de smaa Kredse, ikke blot bidrog til at knytte en vis Forbindelse mellem dem, men ogsaa havde megen Betydning for Fornyelsen af det aandelige Liv i dem. Hertil kom, at dens Forkyndelse var langt mere evangelisk i sin Tone end den lovstrenge Pietisme, snarere en Indbydelse end et Krav, saa man forstaaer, at den meget mere end denne havde Betingelse for at tale Folk til Hjertet. Derfor ser vi ogsaa, at der i den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede var Liv og Bevægelse, hvor Herrnhutismen vandt Indgang, mens der ellers høres lidet eller intet til noget saadant fra andet Hold — Opvækkelsen paa Vejle-Eggen dog delvis undtaget.

Det Røre, der i det følgende kort skal omtales, bærer da ogsaa tydelige Spor af herrnhutisk Paavirkning, selv om der ved Siden af var en hel Del usundt Sværmeri til Stede. Desværre kender vi ikke til det i alle Enkeltheder, da den eneste Kilde, vi har at øse af, er Sognepræstens Indberetning til Biskoppen den 21. Februar 1771, men denne giver dog saa vidt Besked om Forholdene, at man nok kan danne sig en Mening om, hvad der er foregaaet.

Ophavsmanden til Bevægelsen var en Karl ved Navn *Lauge Hansen Asp*, som havde frikøbt sig fra sit Stavnsbaand og nu boede i Mejrup. Hvornaar og hvordan han er blevet religiøst vakt, vides ikke, men det er vel sket gennem de smaa herrnhutiske Samfund paa Eggen, hvis Livssyn han har tilegnet sig, dog ikke uden at misforstaa det paa meget væsentlige Punkter, og han har saa følt sig kaldet til selv at optræde som aandelig Vejleder. Derfor var det, han sidst i 1769 begyndte at komme til

Sahl — mest ved Højtiderne — og dér at holde gudelige Forsamlinger i Husene. Hans Prædikener og Udlægninger af Skriften vakte megen Opsigt, og efterhaanden var det ikke faa, en 40—50 Stykker, baade fra Sahl og andre Steder, som samledes om ham, især unge af begge Køn, men ogsaa en Del ældre. Nogle af dem kom sikkert i en ærlig Sandhedssøgen, men der kan vel heller ikke være Tvivl om, at en Del kun indfandt sig af Nysgerrighed, og fordi det, de hørte, forekom dem ganske usædvanligt.

Sognepræsten, Hr. *Friisenberg* († 1800), der iøvrigt synes at have været en retsindig og rolig Mand, forholdt sig i Begyndelsen passiv overfor det uventede aandelige Røre i Sognet, idet han mente, at Forsamlingerne maaske vilde give Stødet til en god og sund Vækkelse i Menigheden, hvorfor han helst ikke vilde gribe ind imod dem, men efter at han havde haft nogle Samtaler med Lauge Hansen og set Frugterne af hans Virksomhed, kom han paa andre Tanker.

Lauge Hansens Forkyndelse bevægede sig i de almindelige hernhutiske Vendinger, han talte meget om Kristi blodige Forsoning, hans Marter, Vunder, Blod, Saar og aabne Side og om, at det kun gjaldt om at tro dristigt og forvovent paa Forsoneren, dermed var man altid trøstigt og glad til Mode — saadan havde han det selv — ellers var det en fordømmelig Vantro. Sindets Bodfærdighed og Troens Tugt i et nyt Levned tog han derimod ikke Hensyn til, og nogle mente at have hørt ham sige, at det var uforment at bede meget eller, som han skulde have udtrykt sig, at slæbe sig frem i Bønnen, ligesom han erklærede, at det var muligt for den, der var rensset i Jesu Blod, at faa en guddommelig Natur, saa han blev fuldstændig hellig, uden Synd i Hjertet, selv om Kødets var skrøbeligt.

Præsten mente nok, at en Del af disse Lærdomme kunde godtages, selv om de syntes ham at anvise en alt for let Vej til Salighed uden Hensyntagen til den ortodokse Lære om Omvendelsens Forløb gennem Anger og Bod,

og nogle af hans Sognebørn var da ogsaa kommet i Anfægtelse derover. Værre var det dog, at Lauges og hans Venners Fromhed ikke lod til at bære de rette kristne Frugter. Lauge selv havde saaledes engang haft en Kvinde med sig til Sahl, en „Søster,“ og havde om Natten delt Seng med hende, hvad alle vidste, og han selv ogsaa havde indrømmet for Præsten. Det havde dog ikke, erklærede han, været til „Køds Opvækkelse,“ saa der kunde intet ondt være deri, undtagen for saa vidt det gav Verdens Børn Anledning til Forargelse, men det havde været umuligt at faa andet Nattelogi — hvad Friisenberg mente, ikke kunde være sandt.

Den Aand, der raadede hos hans Tilhængere, var heller ikke tiltalende, men gav sig Udslag i en stærk Selvertfærdighed med deraf følgende ukærlig Fordømmelse af andre, og deres natlige Forsamlinger havde ogsaa delvis, hævdede Præsten, vist „Løstgængers Frugter.“ Det hjalp ikke, at han baade privat, i Medhjælpernes Nærværelse, og fra Prædikestolen formanede Deltagerne til at ophøre med dem, det havde kun avlet yderligere Trods, og man svarede ham, at det kunde ikke forbydes dem at samles. Friisenberg havde tilbudt at komme til Stede hos dem, om de gerne vilde samles Søndag Eftermiddag, naar saa alt maatte foregaa under hans Ledelse, men de havde ikke modtaget hans Tilbud, „thi Natten elsker de til deres Forsamlinger,“ og Lauge Hansen vilde ikke give Afkald paa dem.

Til sidst vidste Præsten ikke bedre Raad end at henvende sig til Bøndernes Husbonder, de Proprietærer, hvis Fæstere de var, med Anmodning om et Forbud mod at huse Lauge Hansen, der maatte anses som en Løsgænger, og at lade ham holde natlige Forsamlinger i deres Boliger. Men da han frygtede, at heller ikke det vilde hjælpe, eftersom en i Sognet hjemmenværende Soldat, der var „oplært ved Lauge Hansens Fødder,“ saa vilde tage Føringen, udbad han sig ogsaa sin Biskops Bistand, samtidig

med at han sendte ham en Redegørelse for, hvordan Stillingen var. Han ønskede nu at faa en direkte Ordre til i hans Navn at forbyde Forsamlingerne fra Prædikestolen, idet han haabede paa, at den biskoppelige Autoritet kunde udvirke, hvad almindelige Formaninger ikke formaaede, ligesom han foreslog, at Provst Lønstrup i Mejrup, paa hvis Præstegaards Jorder Lauge skulde opholde sig, fik Befaling til alvorligt at lade ham vide, at han ikke havde Lov til at tale i Sahl — en saadan Ordre fra Biskoppen vilde nok, mente Friisenberg, sætte Skræk i ham.

Til denne Ansøgning om Biskoppens Indgriben bemærkede Provst *Sadolin* i Haderup dog, at den ikke forekom ham at være nødvendig, thi da Bønderne allerede var blevet formanet i Kirken og nu ogsaa blev det af deres Husbonder, vilde det opstaaede Røre rimeligvis lægge sig, „thi er den Gerning af Mennesker, vil den blive forstyrret.“ Biskop *Birch* i Ribe mente det samme og vilde derfor ikke befatte sig med Sagen foreløbig; kun hvis det allerede foretagne ikke bragte Ro tilveje, ønskede han ny Indberetning om Forholdene, for da jo før jo hellere at kunne „være betænkt paa nye Foranstaltninger at hæmme den indsnegne Uorden.“

Men der foreligger ingen nye Indberetninger, saa man tør formode, at det er gaaget, som Biskop og Provst spaaede, at Sindene snart igen vilde falde til Ro, og vi hører ikke mere om Vækkelsen i Sahl. At den var stærkt paa-virket af herrnhutisk Tankegang, fremgaar saavel af Lauge Hansens idelige Dvælen ved Jesu Blod og Saar som af hans stadige og overdrevne Skildring af Kristendommen som en vedvarende Idyl, men samtidig var den typisk sekterisk. Den herrnhutiske Fremhævelse af Naadens frie Tilegnelse var her blevet til en Slags Syndfrihedslære med en deraf følgende aandelig Selvgodhed og Hovmod, og dens Frigjorthed for Loven til en Tro paa, at for den rene er alting rent, noget som i alt Fald hos Lederen gav sig Udslag i en ophøjet Ligegyldighed for, hvordan

man teede sig i det daglige Liv. Hertil kom Bevægelsens Fanatisme og dens Kirkefjendskab — man holdt ogsaa Møder i Gudstjenestetiden — med dens afvisende Holdning overfor Præsten, der dog længe havde tolereret den og søgt at se de gode Sider hos den — altsammen Vidnesbyrd om dens separatistiske Karakter. Den Skæbne, den fik, peger i samme Retning og viser, hvor lidt Hold der i Virkeligheden var i den; det gik den som saa mange andre pludseligt opdukkende og fanatisk ledede Samfund, hos hvem en hastig Opblomstring er blevet efterfulgt af en lige saa hastig Tilbagegang og Udslettelse, fordi det kun var et Overfladeliv, de levede.*)

MØLLEREN I STAVNING

Af Niels Hahne

Vi kender alle Liniere fra den gamle Drikkevis: „Om Hundrede Aar er alting glemt.“ Dette skal jo ikke tages altfor bogstaveligt, og der er som bekendt heller ingen Regler uden Undtagelser.

Ogsaa blandt den jævne Befolkning træffes Enere, der paa Grund af særlige Karakteregenskaber rager op over deres Samtidige, saa de huskes og omtales længe efter deres Død i den Kreds, hvor de havde deres Gerning og Virke. En saadan Skikkelse var „æ gammel Møller“ fra Stavning. Stadig og lige friske fortælles derovre de muntre og fornøjelige Minder om den gamle Hædersmand.

Da en kort Omtale maaske kan interessere en større Kreds, opsøger vi den 76-aarige Torben Iversen, Kongshøj, der for over halvtredsindstyve Aar siden var Møllersvend i Stavning hos Niels Peder Holm, og beder ham fortælle lidt fra den Tid.

N. P. Holm er født i Bousø i Stavning 1818. I sine unge

*) Ginding Herreds Pakke 1650 ff i Ribe Bispeark. (Landsark. Viborg).

Dage drev han, som saa mange andre energiske unge Vestjyder før ham, Handelen. Under Krigen 1848 til 51 handlede han med Huder og Skind i Kompagniskab med Gjøde Frandsen. Netop den Nat, General Bülow havde planlagt Udfaldet mod Tyskerne, der havde indesluttet Fæstningen Fredericia, laa N. P. Holm og Gjøde Frandsen indlogeret i Egtved Kro. Henad Morgenstunden kommer Konen ud til dem i deres Kammer, før de var staaet op. Hun kunde da ikke forstaa, hvad det var for en Dundren, der havde lydt den hele Nat. „Vi kom hurtig i Klæderne, fortalte N. P. H. og udenfor, og vi saa da det tyske Kavalleri i strakt Karriere paa hovedkulds Flugt sydpaa ad Landevejen, medens det fjendtlige Fodfolk i en endeløs Række retirerede bagefter, saa hurtigt de kunde vinde frem.“

I 1852 bliver N. P. Holm gift med Mariane fra Bousøgaard, yngste Datter af Gdr. Niels Bonde. En kort Tid er han Forpagter af Stavning Præstegaard, men køber saa Vejrmøllen, der laa lige uden for Præstegaardshaven, af Sønderjyden Jacob Berntsen, der var kommet fra Tønder Egnen.

Pastor Chræmer, der i mange Aar var Præst i Stavning, har plantet det meste af den store Have. Mens han var beskæftiget hermed, siger han en Dag til Mølleren: „Ja, dette her kan maaske med Tiden komme til at genere Møllen.“ Hertil skal N. P. Holm have svaret: „Nej, plant De bare løs, det blyver et i mi' Ti, te de kommer te aa gyr Skaade.“ Men det blev det alligevel; mange Aar efter, da Niels Peder var blevet en gammel Mand, læede Præstegaardshaven saa stærkt, at det kneb for Møllen at gaa rundt, naar Vinden var i Sydvest.

I ældre Tid havde mange af Beboerne i Stavning den Skik, at de tog Korn med til Møllen, naar de om Søndagen kørte til Kirke; medens Præsten prædikede, blev Kornet saa malet, og bagefter blev de beværtede i Møllestuen med god Mad og Puncher efter den Tids Skik.

Imidlertid, da Vilhelm Gregersen (Digterpræsten) sidst i forrige Aarhundrede kom til Sognet og blev opmærksom paa, naar han gik til Kirken, at Mølleren malede, var det ikke saa godt; han kunde ikke lide det, og han siger saa en Dag til N. P. Holm: „Ved De hvad, min gode Møller, det ser nu ikke godt ud, naar Vorherres Klokker kimer, at de lange Møllevinger saa gaar; det er, som de siger til Gud: Jeg blæser dig et Stykke.“ Disse alvorlige Ord tog N. P. H. til Efterretning, og den gamle Skik blev efterhaanden aflagt.

„Jeg kom fra Fredericia til Stavning Mølle,“ fortæller Torben Iversen. „Jeg var lige indskrevet som Soldat; jeg blev godt modtaget og skulde straks have noget at spise. Mølleren sad hos, mens jeg fortærede min Mad. Han havde allerede skænket 2 Snapse til Maden; disse havde jeg drukket. Han gør nu Mine til at ville skænke den 3. op.“ — „Nej Tak,“ siger jeg, „nu skal jeg ikke have mere.“ Saa kommer det fra Niels Peder: „De dovver sku aller en Graaend, du bilder dig wool et ind, at du ska' ind som Trankonstawel, o ka et drik Brændvin.“ —

Det var ikke saa lidt, der i hine Tider blev brugt af denne Vare i Møllegaarden; man fik gerne et Oksehoved hjem ad Gangen, og det kunde i Reglen slaa til et Aar. *) Naar et Anker var tømt, blev det straks fyldt fra Oksehovedet, og Mølleren havde faaet det lavet saadan, at han kunde laase for Sprutten, saa ikke uvedkommende skulde gaa til den. Men det skete somme Tider, at den gamle forlagde Nøglen eller glemte, hvor han havde gemt den, og det endte saa ofte med, at Laasen maatte brækkes op.

Der fandtes i Stavning Mølle en Møllesten, som N. P. selv havde hentet i Ribe med Heste og Vogn. Man havde dengang endnu ikke lært at lave Kunststenene, men brugte Naturstene, de saakaldte Rhinsksten, som kom

*) Til Oplysning for de yngre i Nutiden, som maaske ikke er klar over, hvor stort dette Kvantum er, skal anføres, at et Oksehoved er 6 Ankere og et Anker 40 Potter.

nede fra Rhinlandene og var hugget ud af Bjergene. Det var fortræffelige Stene at male med, men de havde den Fejl, at de var temmelig bløde; paa en Mølle med god Søgning skulde de bildes hver 10. eller 14. Gang.

Det var paa Hjemvejen med denne Møllesten, at N. P. Holm i et Sving kom for nær „te æ Vejgrof“ med det Resultat, at Vognen med den 3000 Pund tunge Sten trillede rundt. „Vi haar nær aller foe en op igen,“ fortalte Mølleren senere.

Engang skulde N. P. H. have sin Mølle repareret og var i den Anledning kørende til Ringkøbing efter en Møllebygger.

Denne, der var en meget snakkesalig Person, sad paa Hjemvejen og udbredte sig vidt og bredt over de forskellige Emner. Det bliver omsider Mølleren for meget, og han siger saa henvendt til Møllebyggeren: „Hvis du bliver saæn ve, kommer a snart te aa bræk.“ Over denne Tiltale bliver han „vindende gal,“ og resolut giver han sig til at smide Haandværktøj og Redskaber af Vognen og gør Mine til selv at springe bagefter, og — fortæller Niels Peder selv: „A mot jo saa, Gud hjælp mæ, te aa tæg te e Saaten for o fo ham mæj igen.“

Naar det havde været stille Vejr i nogle Dage, kunde vi have meget Korn indlagt, fortæller T. I. videre, saadan var det en Lørdag Aften ved Sengetid, og det begynder at blæse op. Jeg gaar saa om og giver mig til at male; og jeg maler det meste af Natten. Da jeg kommer hjem, det var vist ved 3-Tiden, bliver æ Møller vaagen og kalder paa mig og spørger om, hvor jeg har været henne. Da han hører, at jeg har været paa Møllen og har malet, udbryder han: „Da haar du wol et stajen jen derom e hiel Nat i saæn en Vejle, de er da not forskrækkelig not, de mo du et gyer mier.“

Pastor Søren Sandvad, der i en længere Aarrække var Præst i Stavning, fandt paa en Gang imellem i Sommer-tiden at indbyde Sognets Beboere til opbyggende Møder

i Præstegaardshaven. Deltagerne kunde saa baade før og efter Sammenkomsterne fryde sig over Naturen i den smukke og velholdte Have. Saa var det en Gang efter et saadant vellykket Møde; der var talt gode Ord, og Sandvad takkede til Slut de mødte, fordi de havde gjort ham den Glæde at komme til Stede. Og nu, fortæller min Meddeler, blev der en lille Pause; det følte stærkt, at en af Forsamlingen burde komme frem med en Tak. Alle holdt sig imidlertid tilbage. Da rejste den gamle Møller sig: „De er nok vi anner, der ska' sig Tak.“ Det var det hele, han sagde, men det var nok, det var de Ord, der burde siges ved denne Lejlighed; æ gammel Møller havde „red-det Situationen.“

Ikke længe efter gik den gamle til sine Fædre. Og på Stavning Kirkegaard, ikke langt fra Kirken, blev han stedt til Hvile. Paa hans Grav satte Slægten ham et værdigt Minde — en Møllesten.

Maaske det var den, han i sine unge Dage selv bragte hjem fra Ribe?

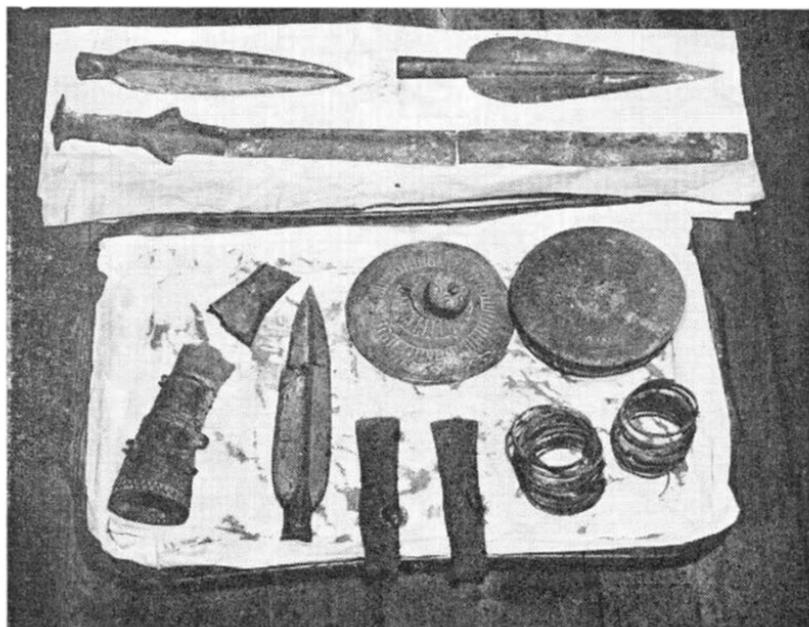
BORBJERG-FUNDET

Af Helene Overgaard

Lørdag den 29. november 1952 gjorde 2 medhjælpere hos gårdejer Christoffer Have, Borbjerggård, pr. Holstebro, Alfred Jensen og Jørn Jensen, et righoldigt bronze-fund.

Gårdejer Have tilkaldte mig i min egenskab af formand for Holstebro museum. Da jeg kom derud, viste det sig imidlertid, at fundet var taget op af de unge mænd.

Fundet består af 2 brudstykker af et horn, det største er 15 cm langt, det mindste 8 cm langt. Bruddet var sket allerede før nedlægningen. 2 økser, 3 spydspidser, 1 meget stort bæltespænde, diameter 14 cm og 5 cm i tykkelse,

Hornet til venstre er den store sjældenhed.

1 bæltedåse, 14 cm i diameter og 2,5 cm tyk, 2 spiralarmbånd, det ene med 7 ringe, det andet med 12 ringe, 2 meget brede armbånd med dekorationer indridset i bronzen, endelig 1 sværd i 3 stykker.

Da jeg medbragte forskellig faglitteratur, kunne vi fastslå, at tingene var fra 4. periode eller midten af bronzealderen, ca. 800 f. Kr. f.

Tingene var nedlagt i en krukke, urne kan man i dette tilfælde ikke kalde det, snarere et husholdningskar, da der var brændte madrester i bunden og på siderne.

I direktør Brøndsteds bog om bronzealderen findes der kun et billede af et drikkehorn fra Weimar, der stammer fra denne periode; så er man jo straks klar over, at det er et ganske enestående fund, der her er fremdraget af jorden.

Af billedet af Borbjerg-hornet fremgår, at det har 5 små øskner i een række og 4 i en anden række plus en

stor øsken mellem de to rækker små øskner. Man må regne med, at der har været bundet bånd, blomster eller anden pynt på, så det har været et smukt syn, når det har været i brug, enten det så har været et drikkehorn eller et musikinstrument.

De 2 spydspidser er helt nye med pynt af ler og harpiks, der ses som grå farve på kanterne.

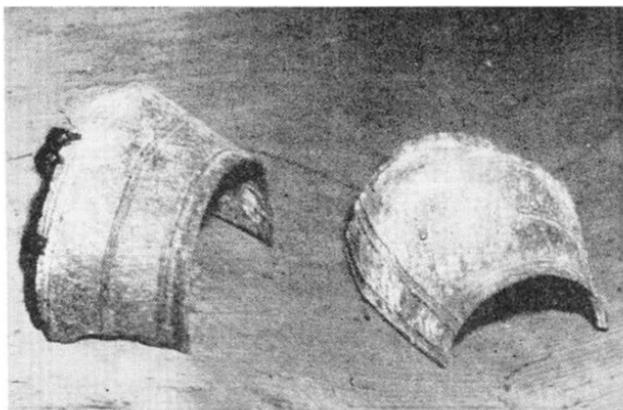
Armbåndene er kæmpemæssige. Bredden på det ene er $9\frac{3}{4}$ cm, på det andet 14,5 cm.

Bæltedåsen, må man formode, var den tids dametaske, fastgjort til bæltet med 2 øskner. Der hører et låg til; men det fandtes ikke i dette tilfælde.

Sammenblandingen af mands- og kvindesager viser, at der sandsynligvis er tale om et depotfund.

Sværdet er udenlandsk arbejde, hvad jeg erfarer ved et senere besøg på Nationalmuseet. Der findes ikke magen til det, så nogen datering giver det ikke.

Desværre for os er fundet havnet på Nationalmuseet. Det er ikke let eller morsomt at se de gode ting gå den vej, for hvordan skal små museer blive gode museer, når alle sjældenheder skal afleveres.

To kolossale armbånd.

JENS MADSEN TOUSTRUP

Af Anders Fonager

En særpræget vestjydsk Bonde kan man vist med Rette kalde Jens Madsen, Toustrup. Udgaet som han var fra gammel, solid og velstillet Gaardmandsslægt, følte han sig som selvbevidst og fri Gaardmand, der ikke skyldte nogen noget, men han var fri for al hovmodig Væsen og saa ikke ned paa Husmænd eller andre mindre velstillede Medborgere.

Han var en retskaffen og redelig Mand, der saa vidt han evnede øvede Ret og Skel til alle Sider og i alle Forhold.

Han var født i Slægtsgaarden »Toustrup« 1828 og Broder til den senere Biskop over Sjællands Stift Peder Madsen. 31 Aar gl. giftede han sig med Kristine fra Hadskjær. I det følgende kaldes han ved sit Kendingsnavn Jens Toustrup; han blev aldrig kaldt ved andet Navn.

Jens Toustrups gode Forstand og sunde Omdømme førte ham hurtig frem til en ledende Stilling i Sognet; han blev Sognefoged og Sogneraadsformand og manges Raadgiver i højst forskellige Anliggender; uden at ville det og uden bevidst at trægte efter det, blev han en lille »Sognekonge«, den sidste i Vinding Sogn man med nogen Ret kan sige dette om. Efterhaanden blev de fleste Skøder og Aftægtskontrakter i Sognet skrevet af Jens Toustrup. Særlig Aftægtskontrakterne var grundigt affattede. Aftægtsnydernes Rettigheder var saa specificerede, at man skulde synes Misforstaaelser var absolut umulige. Foruden hvad der skulde ydes i Penge, var alle Naturalier omhyggeligt nævnt, Kørsel til Kirke efter Aftægtsfolkernes Ønske, deres Ret til frit at færdes paa Gaardens Grund, Ret til at hente Vand af Gaardens Brønd, Pleje i Sygdomstilfælde og endelig en hæderlig Begravelse

efter Egnens Skik og Brug. Alt omhyggeligt nævnt og sirligt nedskrevet.

Ogsaa udenfor Sognet blev Jens Toustrups Evner taget i Brug; han var saaledes en Tid Amsraadsmedlem og i en Del Aar Formand for Holstebro Banks Bestyrelse, i Bankens Repræsentantskabsværelse hænger der et udmærket Billede af Jens Toustrup.

I sin Bog »Vinding Sogn« har Lærer E. Jespersen i et Lynskud vist Jens Toustrups Stilling i Sogneraadet i den korte knappe Vending: »Naar Jens Toustrup havde fremlagt en Sag, sluttede han med at sige: Saadan synes jeg, hvad synes I? Medlemmerne syntes ligesom Formanden«.

Om Jens Toustrups ligevægtige Sind og uforstyrrelige Rovides Historier i Snesetal.

Jens Madsen Toustrup.

Mens han var Kasserer for Mejeriet, blev der bygget et Ishus — Kølemaskine var endnu ikke kommet — og en Dag, mens der muredes Hvælving, holdt Bestyrelsen Møde; de gik saa ud for at se paa Arbejdet, og da var et Stykke nymuret Hvælving lige faldet ned. Jens Toustrup bemærkede da paa sin rolige Maade: »Det ka da et hold aall Daw«.

I sine private Forhold viste han samme rolige Ligevægt, og ægte vestjydsk Lune laa bag.

Et Aar døde der mange nyfødte Lam, og en af Naboerne udtalte, at det endda var slemt med de mange Lam, der døde, hvortil Jens Toustrup svarede: »Aah, de véd a saamænd et, no gyr de da ingen Skaae i æ Korn«.

Han havde en smuk Hoppe, men den var noget sky.

Det er ikke saa sært, sa' Jens Toustrup, den véd nok, den er meget værd. Denne Hoppe blev syg og døde; selvfølgelig var han ked af det, men det kunde aldrig falde ham ind at beklage Tabet, nej, han fandt et Lyspunkt: det havde været værre, om den havde levet og var bleven en Stakkel.

Jens Toustrup kørte til Holstebro en Gang ugentlig og altid i stiv Arbejdsvogn, han havde nok en Fjeder-vogn, men det er noget Skidt at køre i, sagde han, og saadan noget som Fodpose, Dækken eller Kørekappe brugte han ikke. — En almindelig Overfrakke og en Sæk med lidt Hakkelse at stikke Fødderne i var det eneste han brugte mod Kulden i selv de koldeste Vinterdage. En dag, det var særligt koldt, sagde jeg til ham: Vil du da ikke have et Dækken over Benene? Hvortil Jens Toustrup svarede: Hvad ska a mæ den te, a ka da et svøv den om æ Hinner. Selv i de korteste Vinterdage kom Jens Toustrup aldrig hjem fra Holstebro før langt ud paa Aftenen. Hvad han brugte Tiden til, véd jeg ikke, han gik aldrig paa Restauration; en Del af Tiden tilbragte han vel hos sin Datter og Svigersøn Bagermester Lind. En Vinterdag hen mod Aften traf han en Nabo-mand i Holstebro, og denne sagde: Nu er det vist bedst, vi kommer afsted hjem, Jens Toustrup, det ser ud til Snevejr. Jens svarede: Det er en sær Tid at tage hjem, a ka et ver, hva Stine (hans Kone) vil sej, hvis a kom no.

En Aften han i Snevejr kørte hjem fra Holstebro, kom han bort fra Vejen og havnede i Skautrup Sandgrav. Han tog ingen Skade af Vælteturen, fik Hestene spændt fra Vognen og trak dem hjem til Toustrup. Karlene blev saa med friske Heste sendt af sted efter Vognen med Indhold. Jens Toustrup blev senere spurgt, om han ikke blev slem forskrækket, da han havnede i Sandgraven. Nej, svarede han, a bløv sku glaa, for no vist a, hur a war.

Jens Toustrup havde en glimrende Evne til at omgaas

sine Tjenestefolk, det var vel nærmest, hvad man kan kalde en streng Plads for Karle, der havde Selvagtelse, men Kosten var god og Lønnen den højeste i Sognet.

Det var hævdvunden Skik, at to Karle og to Piger skulde klare Arbejdet uden ret mange Daglejere. Det Aar jeg tjente i Toustrup – 1896-97 – havde vi kun Daglejere en Dag. Det var Forkarlens Sag at faa Arbejdet til at klappe. Jens Toustrup var op i Aarene og tog ikke Del i Arbejdet, men hvor var han fornøjelig at arbejde for.

Da vi skulde begynde at slaa i Engen, sagde han, at vi jo godt maatte slaa i Bund, sidste Aar var der saa store Skaarbolker, at man næsten kunde vælte over dem. Da han om Eftermiddagen kom ned at se til os, sagde han: Ja, det er rart at faa slaaet i Bund, men det var da ogsaa rart, om der kan gro noget næste Aar igen. Det var hans Maade at udtrykke sin Tilfredshed paa.

Et Træk, der viser hans uforstyrrelige Ro: En Dag, Jens Toustrup var i Holstebro, gjorde jeg rent hos Svinene; i et Rum gik 3 unge Søer, der snart skulde fare; de blev lukket ud, mens Stien blev muget. I Svinegangen var en stor muret Kartoffelbeholder, der for Aar tilbage blev brugt til kogte Kartoffler; den kunde rumme ca. 100 Tdr. Den havde ikke været brugt i mange Aar, og der var en Meter Vand i den, og Dækket var raadent. Søerne løb op paa Dækket, der gik i Stykker, og saa laa de og svømmede rundt i Vandet.

I en Fart fik jeg tilkaldt Hjælp; jeg fik Reb om Søerne, og de blev slæbt op paa en Slidske. En haard Medfart for Søer i den Stilling, og jeg var bange for Kastning. Da Jens Toustrup ud paa Aftenen kom hjem, sagde jeg til ham, at det nær var gaaet galt i Dag. Saa, hvad da? sagde han. Jeg fortalte saa, hvad der var sket, hvortil han roligt sagde: Hvad vil de ogsaa derop efter. Saa var der ikke mere Snak om den Ting. Saadan var han; intet kunde bringe ham ud af Ligevægt, ikke et bebrejgende Ord.

Det var mit Job at kalde om Morgenen, ogsaa paa Pigerne. En Morgen vaagnede jeg ved, at Pigerne gik ind fra Malkningen; i en Fart kom jeg op, og i det samme, jeg kom ud i Stalden, lukkede Jens Toustrup Døren op udefra. Han var klar over Situationen, og med et stort Smil sagde han: Naa, saa kommer du op. Nej, hvor var jeg flov, det var første og sidste Gang jeg sov for længe. Aldrig hørte jeg et bebrejdende Ord, aldrig saa jeg en sur Mine i Jens Toustrups Ansigt. En herlig Mand at være hos.

I sin Bog »Vinding Sogn« har Lærer Jespersen skrevet et Udtog af Breve, Jens Toustrup gennem 40 Aar skrev til sin lærde Broder. Disse Breve giver et godt Billede af Mennesket Jens Toustrup.

I sine Velmagtsdage drev han sin Gaard med Dygtighed, saa han fik pænt Overskud, men Jens Toustrup var konservativ, i høj Grad politisk, men ogsaa i hele sin Indstilling, og de forbedrede Driftsformer holdt han sig fra. Roedyrkningen, der tog Fart de sidste Aar han havde Gaarden, gav han sig ikke af med. Gaarden gav sikkert ikke Overskud de sidste Aar, men Bankkontoen skulde nok klare det, Landbruget manglede.

Sidst paa Aaret 1902 afstod Jens Toustrup Gaarden til Svigersønnen Jens Kr. Hvergel og flyttede til Holstebro. Han døde Nytaarsnat 1904-05, og Egnen havde en særpræget Bonde mindre.

FHV. FRISKOLELÆRER JØRGEN JØRGENSEN BORUP

Den 27. Decbr. 1952 døde fhv. Friskolelærer Jørgensen Borup, Bøvlingbjerg, 85 Aar gammel. Han havde været Medlem af Historisk Selskab fra dets Oprettelse og i Aarene 1926 til 1944 Medlem af dets Styrelse. Han var en flittig Deltager i Aarsmøderne og har flere Gange talt ved disse, og naar de holdtes i Bøvling fortalt om Sognets Forhold eller den gamle Herregaard Rysensten.

Jørgensen Borup var født i Brande den 26. April 1867. Som Barn vogtede han Faar paa Heden, og som ung lærte han Snedkerhaandværket hos sin Far. Men under et Ophold paa Vallekilde Højskole i Vinteren 1888—89 blev han stærkt paavirket af Ernst Trier, som vakte hans Lyst til at blive Friskolelærer og hjalp ham med at uddanne sig dertil. Efter at have været Soldat i Sommeren 1889 kom J. B. atter en Vinter paa Vallekilde og fik derefter Øvelse i praktisk Lærergerning hos den kendte Friskolelærer Søren Rasmussen i Ulstrup paa Refsnæs.

Efter nogle Læreraar i Ellerup og Norup Friskoler paa Fyn kom han, efter i 1893 at være blevet gift med en Barndomsveninde, Else Marie Søndertoft fra Brande, til Bøvling, hvor han var Leder af Bøvling Friskole fra 1896 til 1933, godt hjulpet af sin livlige og dygtige Hustru, der virkede som Lærerinde ved Friskolen gennem alle Aarene i Bøvling.

Som Lærer vandt J. B. sig snart et godt Omdømme og blev meget afholdt baade af Eleverne og Friskolekredsen. I nogle Aar drev han en Efterskole i Forbindelse med Friskolen.

Han fik mange Tillidshverv i Sognet og udførte et stort Arbejde blandt Ungdommen, i Foredragsforeningen og i Bøvling Valgmenighed, og ikke mindst blandt sine Kolleger i Friskolen. I Aarene 1915—29 var han Formand for Dansk Friskoleforening og vandt sig et landskendt Navn som en af Friskolesagens Forkæmpere.

Jørgen Jørgensen Borup.

I 1933 trak J. B. sig tilbage fra Skolegerningen og byggede sig delvis med egne Hænder et lille Hus, „Hytten“, hvor han kom til at leve i omtrent 20 Aar, optaget af Læsning og boglig Syssel. Han havde i sin Lærertid været en flittig Skribent i Friskolebladet „Bavnen“, Højskolebladet og flere andre Blade og var ofte Taler ved Møder i Bøvling og andre Steder. Hans Hustrus Død i 1942

var et haardt Slag for ham, men han rettede sig igen og fandt stor Tilfredsstillelse i at sysle med Slægtshistorie, Sognehistorie og andre skriftlige Arbejder. Han har efterladt sig meget omfattende Optegnelser, især om Brande Sogns Historie og om sin egen og sin Hustrus Slægt, ligesom han i Samarbejde med sin ældste Søn har skrevet Bøvling Sogns Historie og adskilligt om Bøvling Valgmenigheds Historie. Uddrag heraf lod han trykke i Hardsyssels Aarvog. I Aarbogen for 1938 findes hans Afhandling: „Lidt om Fløe-Slægten fra ca. 1660 til 1938,“ (hans Fædreneslægt), i 1939 „Fra Adel til Bonde, Slægtshistorie vedrørende Laurits L. J. Lange til Nr. Karstoft,“ (hans Hustrus Fædreneslægt). I 1941 bragte Aarbogen hans Afhandling om „Bøvling Sognekirke og dens Præster si-

den Reformationen," og i 1947 en Artikel om Bonden Mads Agger i Kjølhedede.

I 1940 udsendte J. B. et lille „Mindeskraft om Valgmenighedspræsten N. P. Chr. Nielsen i Bøvling“ (Herm. Becks Boghandel i Lemvig), og i 1944—47 skrev han i „Bavnen“ sine Erindringer: „Gode Minder og Oplevelser. Fra min Lærervirksomhed i den Grundtvig-Koldske Friskole 1890—1933.“ (Særtryk 1947).

Men langt den største Del af hans Optegnelser er endnu utrykte. I 1947 belønnedes han med Dannebrogsmændenes Hæderstegn.

Et særligt Forhold stod J. B. i til Bøvling Valgmenighed, ved hvis Kirke han fungerede i 56 Aar. Om dette skrev hans Efterfølger, Friskolelærer Frits Bjerre, ved hans Død: „Han var en glad Mand, færdedes saa stilfærdigt mellem sit Hjem, Kirken, Skolen og Forsamlingshuset. Mest vil han blive savnet i Menigheden. Her var han at finde hver Søndag. Til det sidste havde han sin Gerning her. Han var Menighedens Kordegn og trofaste Tjener, læste Bønnen ved Gudstjenestens Begyndelse og Afslutning og hjalp til ved Altergang. Hans stilfærdige og alvorlige Færden satte sit eget Præg paa vore Gudstjenester i Valgmenighedskirken. Han var for os andre et levende Vidnesbyrd om Evangeliets Kraft og Virke i et Menneskesind.“

J. B. bevarede sin Glæde over Livet og sit rige jydsk Lune og delvis sit Helbred lige til det sidste. Det var ham en meget stor Glæde, at han i August 1952 var i Stand til at deltage i Friskolernes Hundrearsjubilæum i Ryslinge. Ved denne Lejlighed sluttede han en Afskedstale til sine Kolleger med Ordene: „Vær god ved Børnene.“ Ved hans Begravelse i Bøvling den 3. Januar, som havde samlet henved 300 Mennesker, sagde Friskoleforeningens nuværende Formand, Forstander Aksel Appel, om J. B.: „Hans Alvor var saa dyb, at han havde Raad til at være munter.“ — Ved Indgangen til Kirkegaarden talte fhv.

Amtmand, Kammerherre Karberg, Ringkøbing, som paa Grund af Dronning Alexandrines Bisættelse ikke kunde blive til Mindefesten efter Begravelsen. Kammerherren mindedes Jørgensen Borups store Interesse for Egnens historiske Minder og hans Indsats i Historisk Samfunds Arbejde og bragte en sidste Hilsen og en Tak fra Historisk Samfund.

BOGANMELDELSER

Ved *Alfred Kaae*

Peder Christensen: Idum. Endelig kom den længe ventede bog om Idum sogn. 320 sider, mange billeder, smukt tryk på godt papir. Det er en bedrift, at husmanden i Engbæk har fået alt dette stof samlet og ordnet og fortalt. Det sidste har øjensynligt været det letteste; thi forfatteren røber en glæde ved at fortælle, og med smittende lune har han gengivet utallige mundtlige overleveringer. Han er født i sognet i en tid, da gamle folk endnu yndede at fortælle, og da der var mennesker, som ville høre på dem. Det er et særpræg ved bogen, at den kan fortælle levende træk om mennesker, der har levet for over hundrede år siden. Gårdhistorierne optager det meste af bogen, og de er næsten alle præget af Peder Christensens indleven i, hvad de gamle fortalte, så der foruden det sædvanlige historiske stof males levende karakterbilleder af de svundne slægter. Der er vist grumme få sognebøger, der kan måle sig med „Idum“ i det stykke. Forfatteren har i sin barndom og ungdom været god til at lytte efter de gamles tale, og han har en sjælden evne til at gengive det, han engang har hørt. Man føler, at det har levet i ham. Forfatteren har dog ikke slået sig til tåls med at gengive sognets mundtlige overlevering; nej, han har været en flittig gransker. Lensregnskaber, skattelister, folketællinger, kvægtællinger jordebøger, soldatvæsen, skifteprotokoller, tingbøger, matrikler, landvæsenskommissionsberetninger, pante- og tinglysningssprotokoller og mange andre arkivalier, bl. a. bise-, provste- og præsteembeders efterladte papirdynger, bjerge af dokumenter har den flittige forfatter gennempløjet for at udrede sit sogns historie. Titusinder af sider har han gennemlæst i det mægtige stof, der stod til hans rådighed på arkiver og biblioteker, for at gøre de notater, hvorpå han skulle

bygge sin bog op. Der er meget solidt stof i Idum-bogen. Sognefolkene kan være glade for bogen. Den kan fås hos forfatteren: Idum pr. Holstebro, for 15 kr.

H. P. Hansen: Jyske Skøjere og Rakkere. 1952. H. P. Hansen har gennem H. P. Hansens bogtrykkeri i København udsendt en bog om de jyske rakkere og skøjere. Den lærde folkelivsforsker og museumsmand fra Herning afliver her endelig den gamle opfattelse, at de jyske farende folk skulle have noget med zigeunere eller tater at gøre. Han gennemgår deres kæltringsprog, som han kalder et kunstigt, ordfattigt forbrydersprog, mens zigeunersproget eller romani er et ordrigt og naturligt sprog, beslægtet med det indiske sanskrit. Også i masser af tilfælde kan forfatteren ligefrem bevise sine skøjeres afstamning; ligeledes kan han give mange eksempler på, hvorledes f. eks. bortrømte soldater har rekrutteret rakkerhvervet og på den måde har gjort sig selv uærlige. Han har sikkert ret, når han hævder, at ældre forfatters sammenblanding af de to slags folk: zigeunere og rakkere kun er litterært blændværk, der grunder sig i mangelfuldt kendskab til de virkelige forhold hos disse „romantiske“ folk. Blicher, Goldschmidt, Carit Etlar og mange andre forfattere må finde sig i, at H. P. Hansen reviderer deres noveller og beskrivelser. Selv Dorphs rotvæltiske leksikon fra 1824 må finde sig i en revision, idet der i bogen fremhæves, at Dorphs meddeler, Hartvig Andreasen Lunding, som Dorph siger er af ægte zigeunerrace, var en dansk mand, født af danske forældre i Vejen 1782; han havde i mange år strejft rundt i de sydlige nabolande, og hans rotvæltisk er ikke ægte skøjersprog, men præget af hans ophold i fremmede lande blandt alskens omrejsende pak. — I en række kapitler fortæller Hansen om de forskellige rakkerfamiliers liv og levned og dvæler især ved sin gode bekendt, Kjælle Kasper, der døde i Rind 1923 som landets sidste af kæltringslaget. Marie Hattings billede af Casper gengives som farvetryk både på omslaget og på en af bogens mange billedplancher, og det viser fuldtud, at Casper ikke er nogen tater, men en blåøjet skarp almuetype. H. P. Hansens bog er, som det var at vente, skrevet med lune og slagfærdighed, og han anvender en overdådighed af citater efter ældre folks fortællinger om emnet. Den mængde gamle jyske udtryk og en gennem-

gang af kæltringsproget gør bogen værdifuld i sproglig henseende. Den er heltud den selvstændige forskers kritiske og meddelende arbejde om et af de emner, der står hans hjerte så nært. Den midt- og vestjyske bondebefolkningens liv og færden i ældre tid har været det tema, hvor over alle hans bøger er bygget. Hansen begyndte at udgive sine bøger i 1921. Et helt liv har han viet den dulgte almenkultur på de jyske hedeegne, og vi, hans læsere, siger ham tak for den rigdom, han har vist os hos vore fædre i det fattige land.

Marie Skovsborg: Minder fra mit Barndoms- og Ungdomshjem. Trykt i Brønderslev bogtrykkeri 1942. Bogen fås næppe mere; men skønt den er nogle år gammel, vil jeg gerne have lov til gøre opmærksom på den, da den fortæller meget om den kendte præst M. A. S. Lund, der fra 1864 til 1881 havde embede dels i Lemvig og dels i Fjaltring. Fru Marie Skovsborg er datter af denne præst og fortæller levende om barndomshjemmet i Fjaltring præstegård og de mennesker, som særlig kom i forbindelse med præstehjemmet. Størstedelen af bogen fortæller dog om livet i Vium præstegård, hvorhen faderen flyttede fra Fjaltring. Den lille fordringsløse bog giver et smukt bidrag til præstehistorien set indefra, eller i hvert fald set inde fra præstegårdens egne stuer.

Jens Kjær: Stabybogen, et stykke vestjysk skolehistorie. 1952, Christensens forlag, Struer. Bogen er udgivet i anledning af hundredårsdagen for Staby højskoles oprettelse, idet skolen har været i virksomhed siden, først som højskole, siden som vinterlærerseminarium og efterskole. Bogen er delt i to dele, hvoraf den sidste er en fortegnelse over elever. Denne del er dog ikke fuldstændig især for de første årtiers vedkommende, og efterskoletiden tager den ikke med. Bogens første del, læsestoffet, handler væsentligt om oprettelsen af skolen og dens fire forstandere: Schøler, Sørensen, Jensen og Jeppesen. Især giver bogen et grundigt indblik i de vanskeligheder, skolen havde at slås med, da den blev vinterskole-seminarium. En kapiteloverskrift, som: Vil den klare pynten, viser, at der var store vanskeligheder. Skolens eksistens var afhængig af årlige tilskud på finansloven, og Kjær kan skrive, at i de første ti år, Jeppesen var forstander, var

skolens eksistens på grund af den politiske strid meget usikker. Han kunne aldrig vide, om skolen fortsatte næste år. Og så giver forfatteren os et indblik i, hvorledes man dog alligevel klarede sig igennem og beholdt denne skole for uddannelse af vinterlærere. Forstander Kjærs bog om den gamle skole er både grundig og letlæselig. Den giver os virkelig et stykke interessant og værdifuldt vestjysk skolehistorie.

Jens Abildtrup: Slægten Abildtrup II, Selvejerslægten Bjødstrup og Handelsmand Jens Andersen og hans Slægt på Astrupgård. Bøgerne fås hos forfatteren, som bor i Nr. Nisum.

Slægten Abildtrup II er en fortsættelse af et tidligere arbejde, og den handler udelukkende om ældre slægtled og rummer en mængde kulturhistoriske oplysninger. Den skildrer herredsfogedslægter. Bogens første kapitel hedder: En herredsfogedslægt fra Øster og Nørre Horne herreder. Den går helt tilbage til en vis Las Michelsen, som var født omkring 1475. Et andet kapitel er: Nye oplysninger om slægten Hvid i Abildtrup. Modsigelse har ægget forfatteren til yderligere studier over denne slægt og dens formentlige forbindelse med Anders Jepsen i Trabjerg; om denne mand siges nu, at han vitterligt har båret navnet Hvid. Derved er det vel nok sandsynliggjort, at han kan være identisk med Anders Jepsen Hvid i Abildtrup.

Selvejerslægten Bjødstrup skildrer foruden denne slægt herredsfogedslægten Barfod fra Sædding Storgård i Nr. Nebel sogn samt delefogedslægten Fastrup fra Gjellerup sogn. Som i den ovenfor nævnte bog er det de gamle slægtled, der skildres, og alle disse herredsfogeder, sandemænd og delefogeder hører hjemme i de gamle vestjyske selvejerslægter, af hvis liv og færden fra slutningen af middelalderen til stavnsbåndstiden der gives ejendommelige og værdifulde billeder. Ved læsningen af bøgerne er det, som man aner en anden samfundsdeling end den fra det attende århundrede så velkendte. De velstående og selvstændige selvejerbønders betydning indenfor samfundet tilbage imod reformationstiden kendes tydeligere end før gennem Jens Abildtrups flittige arbejde. Det er, som man ser en stand gå i opløsning, en stand, der i middelalderen har haft overordentlig meget at sige i sogne og

herreder. Man forundres slet ikke over, at disse selvejerbønder kunne indgå giftermål med kvinder af datidens lavere adel. Deres økonomiske vilkår har ikke været meget forskellige.

Kan man finde sine aner blandt bøgernes skikkelser, får de selvfølgelig derved yderlig interesse, men alene i kraft af det billede, der gives af selvejerslægterne i tiden fra omkring 1500 til 1700 vil Abildtrups bøger have interesse for den almindelige læser.

Handelsmand Jens Andersen og hans slægt på Astrupgård. Bogen ligner i sin opbygning de to fornævnte bøger, men har vel bud til en endnu større læsekreds, da den som undertitel bærer ordene: *Søren Kierkegaards Tipoldefader.* — Også her arbejder Abildtrup med ansete bondeslægter af selvejere og formuende handelsmænd, som nok er fæstere, men som mange bønder i Vestjylland ikke var ugedagstjenere på herregårdene, fordi de boede langt fra den hovedgård, hvorunder deres fæstegård hørte. Dette synes således at være tilfældet med den gren af slægten, der boede på Fastergård. De var fribønder. Som i de andre slægtsbøger lykkes det også her at føre nogle af slægtens linier meget langt tilbage med nogenlunde sikkerhed. Søren Kierkegaards forslægt på mødrenes side udredes helt tilbage til slutningen af middelalderen i Søndergård i Sædding. For alle tre bøger gælder det, at der er brugt en masse tid; med en utrolig energi har forfatteren gået i lag med det 16. og 17. århundredes sparsomme og vanskeligt tilgængelige kilder og ved hjælp af disse givet os sine billeder af forhold, der var rådende inden for de mere betydende og velstående bønders lag, førend godsejervælde og enevælde helt havde jævnet bondeklassen til een grå masse.

Villemoesgård i Hjern herred, en gård- og slægtshistorie ved Esbern Jespersen og flere forfattere. Thomsens bogtrykkeri i Holstebro. Det er en smuk lille bog, udgivet af slægten fra Villemoesgård i Vejrum. Her har historikeren Esbern Jespersen givet et udsyn over gårdens historie gennem flere hundrede år, også før den kom i den nuværende Villemoes-slægts besiddelse. Med omhu og indfølelse opdiger han hændelser og tilstande i gården og nævner i forbigående, at herfra stammede vor store søhelt Peter Willemoes, idet hans far, der var amts-

forvalter i Assens, var sønnesøn af Chr. Christensen Willemoes, der var forpagter på Ausumgård, „men var født udi Willemoes anno 1648.“ Gården var forøvrigt en fæstegård, sidst under Ausumgård, indtil 1863. — Den slægt, der har haft gården siden 1816, og hvis historie bogen skildrer, har haft flere betydelige mænd, hvoraf *Jens Nielsen Villemoes* og hans tre sønner: *Niels Villemoes* i Skærum, *Chresten Villemoes*, Teglgården ved Lemvig og *Andreas Villemoes*, Villemoesgård hver får en smuk levnedbeskrivelse, der vil have stor værdi i fremtiden ikke alene for slægten, men også for historisk interesserede læsere.

Jens Abildtrup: Vestjysk bondeliv i 1600'erne. Eget forlag Nørre Nissum. Bogens undertitel er Kulturhistoriske skildringer. I dens ni afsnit, hvis væsenligste indhold er uddrag af de gamle tingbøger, vil forfatteren vise os, hvilke gode kilder disse imponerende gamle folianter er, når man vil prøve på, at trænge helt ind til de gamle tiders levende mennesker. Interessantest er vel nok historien om Jens Pedersen fra Nørre Søby i Rind Sogn, selvejerbonden, der måtte give slip på sin fædrene gård, men alligevel bjergede sig godt igennem livet og døde 1681 som fæster af V. Høgild og som ejer af en række bondegårde på tilsammen 14 tønder hartkorn. Det er morsomt at se, hvorledes Abildtrup ved at sammenholde landstingets og herredstingets bøger med oplysninger fra lenets og amtets regnskaber og skattemister kan give et så levende billede af Jens Pedersen og hans kone Ane Pedersdatters liv og virke. Skildringerne fører os forøvrigt rundt i hele amtet, og skønt man ikke må vente at finde alle sider af vestjysk bondeliv klarlagt i den lille bog, så fortjener forfatteren at blive opmuntret til at arbejde videre, og det kan man gøre ved at købe den lille bog og læse disse glimt af fortids bondeliv i Vestjylland.

MEDDELELSER TIL MEDLEMMERNE

1953

Som sædvanligt har vi afholdt to møder, som var vellykkede og godt besøgte. Dog alt er relativt. I forhold til vort medlemstal er mødedeltagelsen ringe, sjældent over 100. Kundgørelse i pressen vil altid være mangelfuld, men om det ene af vore møder, årsmødet med ordinær generalforsamling, kan der gives besked i årbogen. Det næste afholdes i Herning sidste søndag i februar 1954.

På årsmødet i Aulum 22. februar 1953 talte museumsforstander *H. P. Hansen* muntert og fængslende om bindeindustriens udvikling i Hammerum herred. Tidligere sognerådsformand *Kr. Grønbæk* og nuværende sognerådsformand *C. Laugesen* fortalte lokalhistorie fra Aulum. Grønbæk havde samlet sit stof om den gamle herregård Lergrav, medens Laugesen især dvælede ved de besværligheder og intriger, som gik forud for jernbanens anlæg gennem sognet.

På den i forbindelse med årsmødet afholdte generalforsamling genvalgtes af styrelsen Gadgaard Nielsen, Lemvig, og Søndergaard Jacobsen, Nr. Nissum, og i stedet for afdøde lærer H. C. Hansen nyvalgtes landsretssagfører Skouvig, Holstebro. På styrelsesmødet samme dag og sted konstituerede man sig som hidtil med kammerherre, dr. A. V. Karberg som formand, museumsforstander H. P. Hansen som næstformand og lærer E. Jespersen som sekretær og kasserer. Sidstnævnte danner sammen med lærer A. Kaae og lærer Søndergaard Jacobsen redaktionsudvalget.

Sommermødet afholdtes på *Brejninggård* med småudflugter til den nylig afdækkede jættestue på Mads Bækgaards mark og Brejning kirke. Efter at formanden havde budt velkommen til de ca. 100 deltagere inden for borgens svalende mure, holdt forstander *Gynther Nielsen* foredrag om gårdens historie, som fortaber sig i middelalderens dunkelhed. Forstanderen gjorde rede for kronens overtagelse af godset under reformationen — hidtil havde det tilhørt Ribe domkapitel — og dvælede derefter særlig ved Hans Lange og hans slægt. Det lykkedes forstanderen på rimelig tid at give et muntert fængslende og populært rids af den gamle gårds omskiftelige skæbne indtil den sidste udstykning 1926 til driftige husmænd og hovedbygningens

omdannelse til efterskole 1942. Ved jættestuen holdt politifuldmægtig *E. Westerby* et stort anlagt arkæologisk foredrag. Hr. *Westerby* konkluderede, at stuen måtte dateres til ca. 2200 år f. k. Den mangler overliggere, som i tidens løb kan være fjernede. Jættestuen er afdækket under Nationalmuseet af magister *Vedbæk*.

Sommerstævnet afsluttedes i Brejning kirke under forstander *Gynther Nielsens* elskværdige ledelse.

At udsende en god og lødig årbog er fremdeles vor hovedopgave, men det var alligevel ønskeligt, om stedse flere ville notere sig vore sammenkomster og møde frem til disse. Vor årbog kan efter sammemig presseudtalelse smukt hævde sig blandt kolleger, og vi håber, medlemmerne vil tage vel imod denne.

Taloplysninger gives i det omstående regnskab. Det ses, at kontingentet praktisk talt dækker bogens fremstilling, og at vi for at kunne løse andre opgaver (bl. a. er udbetalt 1500 kr. til historiske arbejder, især sognebøger), må have hjælp andensteds fra. Vi takker de kommuner, som har tegnet sig som medlemmer med forhøjet kontingent, og de pengeinstitutter, som gennem årene har givet os gaver.

Medlemmerne kan købe de gamle årgange à 4 kr. Udgåede er imidlertid årgangene til og med 1920 samt 1933, 37, 38, 44. Bedes bemærket for at spare unødigt korrespondance.

Om Dansk historisk Fællesforenings skrifter, som kan erhverves til favørpris, se Meddelelser til medlemmerne 1949.

Skulle vi ikke hver især prøve at skaffe et nyt medlem til Historisk Samfund for Ringkøbing Amt.

Bøger, som ønskes anmeldt, bedes sendt til lærer *Alfred Kaae*, Kronhede pr. Ulfborg. Skriftlige henvendelser i øvrigt rettes til lærer *E. Jespersen*, Sørvad.

Med venlig hilsen

E. Jespersen.

UDVALG AF NAVNE OG EMNER

- Aagaard, præst i Husby, 102.
Alsbjerg, Mads, 45.
Andersen, Gregers, 45.
Andersen, Poul, lærer, 97 ff.
Asp, Lauge Hansen, prædikant, 113 ff.
Aulum 134.
Ausumgaard, Vejrum sogn, 59, 65, 86, 89, 93.
- Bach, S. C., sognepr., Holmsland, 97.
Bache, Johannes, sognepræst på Venø, 109 ff.
Betlere 27.
Billeskou, C., sognepr., Hjerm, 81.
Birch i Ribe, biskop, 116.
Bislev, Mads Nielsen, skoleholder, 90 ff.
Bjørnekærgårdene 42.
Bjørnkær 33 f.
Bjørnkær, Jakob, 43.
Blakskjærgårdene 36.
Blakskær, Morten, 41.
Blakskær, Ole, 41.
Borbjerg-fundet 121.
Bording, Anders, magister, 100.
Borris seminarium 94 ff.
Brejning 134.
Brorson, H. A., biskop, 60.
Bøtcher, P. J., provst, Sevel, 82, 84.
Bøvling valgmenighed 124 f.
- Carstensen, Laurids, skoleholder, 86.
Chommerou, Gerner, 41.
Chræmer i Stavning, pastor, 118.
Christensen, J. Chr., lærer, 97.
Christensen, lærer Peder, 36, 37.
- Dahl, J. N., lærer, Holstebro, 94 ff.
Davidsøn i Holstebro, Søfren 101.
Diger og lukkelser 20.
Djeldboerne 48.
- Dorcheus, byfoged, Skive, 69.
Dorschæus, præst i Vinding, 102.
Dorthea i Bjørnkærgård 43.
Drachart, præst i Ulfborg, 102.
Dueholm, J. Jespersen, skoleholder, 64 ff, 68, 88 ff.
- Enge og engslet 18.
Espersen, Jens, 44.
- Fauna på heden 34.
Friisenberg, sognepræst, 114 ff.
- Gabel, C. C. v., stiftamtmand, 60.
Gosvig, J. M., lærer, 94 ff.
Gosvig, M. N., lærer, 82, 95 ff.
Gosvig, N. Chr., lærer, Vejrum, 94.
Gregersen, Christian, 45.
Gregersen, Vilhelm, præst, 119.
Guldberg, Jacob Hansen, skoleholder, 86.
Gunderup høje 49.
- Hald fra Aalborg, stiftsprovst, 101.
Handbjerg Hovgaard 62, 74, 78, 86 ff, 91.
Hansen, Søren, ridefoged, Volstrup, 70, 72.
Hee 17, 23 f, 27, 30.
Hedebrande 49.
Hedegaard i Sønder Mølle, Kristen, 38.
Hedevang, Poul, 42.
Helterskov, landsdommer, 103.
Hermanson, Chr., fæster, Venø, 74 ff.
Hernhutismen, 113.
Herrup 33 f.
Herrup kirkeby 50.
Hjelmhede 33.
Hjermiin, Jens, sognepr., 54, 59, 68.
Hjermiin, Øllegaard, Marie, Volstrup, 62, 57 ff, 73, 75.

Hjortsvang, Vrads herred, 93.
 Hogager 33.
 Holm, Niels Peder, møller, 117 ff.
 Husmandslodder 27.
 Hvass i Nr. Felding, præst, 101.
 Høyer, præst i Idom, 102.

Jensen, H. Bernt, lærer, 98.
 Jensen, Jens, fæster, Venø, 75 ff.
 Jensen, lærer J. P., 50.
 Jensen, Jens Peder, 39 f, 52.
 Jensen, Johannes Løvig, 39 f.
 Jensen, Karl, uddeler, 50.
 Jensen, Kristian Løvig, 44.
 Jensen, Laust Chr., Telling, 84, 96.
 Jensen, Maren, Søgård i Sevel, 45.
 Jermiin, Th. Just, provst, 60, 65 ff,
 88 ff.

Kalkværker, De jyske, 41.
 Kalkværket i Sevel 40.
 Katrine, g. m. Jens Vittrup, 46.
 Katrine, J. P. Løvigs søster, 45.
 Kingo, Thomas, 99.
 Kirstine, g. m. Kristian Mund-
 bjerg, 46.
 Kjeld i Kokborg.
 Klingenberg, Poul v., Volstrup, 75.
 Knudsen, Jeppe, fæster, Sønder-
 skov, 73 ff.
 Kokborg 47.
 Korsgaard, Chr., fæster, Sønder-
 skov, 75 ff.
 Krarup, N. B., amtsprovst, Vej-
 rum, 81, 94.
 Kudahl, Jacob, 43 ff.
 Kusk, Bette Jens og Store Jens, 43.

Laursen, Thomas, Hogager, 34.
 Linde, Casper, Holstebro Bisgård,
 60.
 Linde, Christian, d. Ældre, 61.
 Linde, Christen, den Yngre, 54,
 60 ff, 78.
 Linde, Christen, Møltrup, 59, 78.
 Linde, Christian, Bækmark, 59.
 Linde, Frands, Pallisbjerg, 59.
 Linde, Henrik, Handbjerg Hov-
 gaard, 60, 62, 67 ff, 75, 87, 91 ff.
 Linde, Henrik, den Yngre, Hand-
 bjerg Hovgaard, 78.
 Linde, Jens de, Handbjerg Hov-
 gaard, 76 ff, 86 ff, 91.

Linde, Niels, Kjærgårdsholm, 59.
 Linde, Rudolf, Møltrup, 60.
 Lund, N. C., Rydhave, 77
 Lykke, Karen, 38 f.
 Lykke, lærer i Brøndum, 38.
 Lykkensprøve 39.
 Lugge, præst i Holstebro.
 Lønstrup i Mejrup, Provst, 116.
 Løsgængere 27.
 Løvig, Niels Chr. Pedersen, 45.

Madsen, Jakob, 38 ff.
 Madsen, Jens, 46.
 Madsen, Jens, Toustrup, 124.
 Madsen, Mads, 47.
 Madsen, Peder Kristian, 46 f.
 Maren i Herrup 38.
 Markmanden 19 f, 20 f, 22, 24.
 Mehlsen-Pedersen, mejeribest., 51.
 Mette Marie, g. m. Jens Esper-
 sen, 46.
 Mistforening 28 ff.
 Muldorf, præst i Staby, 102.
 Mundbjerg 33 f.
 Mundbjerg, Niels, 39 f.
 Mundbjerg, Kristian, 41 f.
 Mundbjerg, Niels Jensen, 38.
 Mundbjerg, Ole, 35.
 Møgelmose 48.
 Møgelvang 44 f.
 Møllervang 44 f.
 Møller i Husted, Kristen, 38.
 Møller, Jens Peder, 47.
 Møller, Thomas, 36.

Nålemager Kjeldsen 111 f.
 Nautrup, lærer Jens Peder, 36.
 Nautrup 33.
 Nielsen, Jens, 41.
 Nielsen, dr. O., 37.
 No 27 f, 30 ff.
 Nybye, F. A., sognerådsformand,
 82 ff.
 Nygaard, Jens Peder Jensen, 41 f.
 Nygaard, Karl, 44.
 Nygaard, Jens, 44.

Obelitz, Ellen Marie v., Volstrup,
 54, 59, 78.
 Oldermænden 18, 21, 25.
 Olesen i Herrup, Christen, 35.
 Olesen fra Ejsing, Jens, 38.
 Over-Mundbjerg, Jens Peder, 45.

- Pedersen, Anton Pilgaard, 44.
 Pedersen, Hans, mejeribest., 51.
 Pedersen, Niels, 45.
 Pedersen, Pastor Pilgaard, 45.
 Pedersen, Poul, 52.
 Pietisme 112 ff.
 Plougmann, Kristen, 47.
 Post, Poul, 43.
- Refsgaard fra Håsum, Jens, 38.
 Ringkøbing 110 ff.
- Sadolin i Haderup, provst, 116.
 Schanderup, Jacob Knudsen, 100.
 Salshøj 47.
 Sandvad, præst i Stavning, 120.
 Sevel 33 ff.
 Simonsens gård, Alfred, 49.
 Simonsens gård, Peder, 48.
 Skadeligt vands afledning 20.
 Skave 34.
 Skjettrup, Hjerm, 63, 65, 70, 72.
 Skoleforhold 36.
 Skow, A. F., provst, Hjerm, 78, 82.
 Skow, M. C., etatsråd, Volstrup, 81, 92 ff.
 Skow, Øllegaard Sofie, Volstrup, 83 ff.
 Stistrup, Chr. Christensen, præst i Ullits, 100.
 Strandbjerggaard, Humlum, 77.
 Svane, J. P., skoleholder, 64 ff, 70, 86 ff.
- Svane, Thomas, bormester, Viborg, 67.
 Svin, ringede, 19.
 Sønderheden i Sevel 33.
 Søndermøllen 35 f.
 Sønderskov, Venø, 55, 61, 72 ff, 76.
- Teilmann, C., Amtmand, 60.
 Tiggervide 26.
 Thomsen, gdr. Frederik Bartolin, 35 ff.
 Thura, L. L., Biskop i Ribe, 101.
 Toustrup, Jens, 124.
 Tranekjær, C. C., skoleholder, 78, 93 ff.
 Trine fra Hessel i Borbjerg 39.
 Tøjring af heste, køer, får og svin 17 f, 19, 22, 24 f.
 Tørvegravning 19 f.
- Vejes vedligeholdelse 21.
 Villemoes, Jens, skolepatron, Hjerm, 82 ff.
 Vittrup, Jens 46.
 Volstrup, Hjerm sogn, 54 ff, 61 ff, 67, 75, 83 ff, 93.
- Weiersøe, Severin, lærer, forf., 93.
 With fra Daugaard, herredsfoged, 101.
 Worm, Jacob, præst i Viborg, 100.
- Zytphen, E. F., Volstrup, 62 ff, 67.
 Østergård i Hogager 34.

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 1952.

Indtægter:	Kr.	Øre	Udgifter:	Kr.	Øre
Kontant beholdning ved årets begyndelse	329	68	Årbogens trykning i 1200 eksemplarer ..	3342	00
Efterbetaling for 1951	90	00	Klichéer	161	00
Kontingent af 903 medlemmer	4515	00	Forfatterhonorarer	421	00
Kontingent af 34 abonnenter	99	50	Annoncer	70	78
Salg af sange og gamle årgange	417	67	Honorar til talere	410	00
Godtgjort portoudgifter	442	80	Rejsegodtgørelser	317	30
Statstilskud	700	00	Dansk historisk Fællesforening	0	00
Gaver fra pengeinstitutter	610	00	Bogkøb	40	70
Fra købstadskommuner	200	00	Forsikringer	17	50
Fra landkommuner	340	00	Understøttelse til historiske arbejder	1500	00
Fra Forbrugsafgiftsinspektionen	88	50	Porto, fragt, telefon	326	62
Renter til ³¹ / ₁₂ 1952	342	19	Omslag, blanketter m. m.	168	81
			Sekretærens løn	500	00
			Andre udgifter	66	00
			Kassebeholdning ved årets slutning	833	63
Balance ...	8175	34	Balance ...	8175	34

Af kassebeholdningen er 342,19 kr. indsat i sparekassen, som herefter er på 10078,54 kr., medens kontant beholdning 491,44 kr. er overført til 1953.

E. Jespersen.

Ovenstående regnskab er revideret og sammenholdt med kassebog og bilag. Sparekassebogen og kassebeholdningen er os forevist. Intet fundet at bemærke.

Holstebro, 20. februar 1953.

A. Kr. Kjeldahl.

N. C. Skouvig.